

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Vliv rozdílných společensko-politických podmínek na fungování
konsociační demokracie v západní a ve východní Evropě**

Vojtěch Vansa

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Vliv rozdílných společensko-politických podmínek na fungování
konsociační demokracie v západní a ve východní Evropě**

Vojtěch Vansa

Vedoucí práce:

PhDr. Robin Kvěš

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování:

Touto cestou bych chtěl poděkovat především vedoucímu své bakalářské práce, PhDr. Robinu Kvěšovi, a sice za jeho cenné rady, které mi pomohly při zpracovávání tématu, za jeho připomínky k mé práci, které ji jistě obohatily a hlavně za čas, který si pro mou práci i ve svém nabitém pracovním programu vyhradil. A dále bych rád poděkoval svým nejbližším, kteří mi při psaní mé práce výrazně pomohli.

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Teorie konsociační demokracie	12
2.1. Konsociační demokracie jako modifikace Almondovy typologie politických systémů	13
2.2. Co to je konsociační demokracie.....	14
2.3. Faktory přispívající ke vzniku a úspěšnému fungování konsociační demokracie.....	18
2.4. Reflexe konsociační demokracie v české politologii	24
2.5. Shrnutí teorie konsociační demokracie.....	25
3. Západoevropské konsociační demokracie.....	25
3.1. Rakousko	26
3.1.1. Úvod k rakouské konsociační demokracii	26
3.1.2. Období První republiky – období nestability.....	26
3.1.3. Období Druhé republiky – Konsociační éra	30
3.1.4. Shrnutí rakouské konsociační demokracie a nastínění dalšího vývoje	34
3.2. Nizozemí.....	34
3.2.1. Úvod k nizozemské konsociační demokracii	34
3.2.2. Předkonsociační období	35
3.2.3. Konsociační období	37
3.2.4. Konec konsociační éry	41
3.2.5. Závěrečné shrnutí.....	42
3.3. Švýcarsko	43
3.3.1. Úvod do problematiky švýcarské konsociační demokracie.....	43
3.3.2. Politický vývoj ve Švýcarsku.....	43
3.3.3. Pilíře švýcarské konsociační demokracie.....	44
3.3.4. Závěr – Zhodnocení podoby švýcarského konsocialismu.....	47
3.4. Belgie	48

3.4.1. – Úvod k belgické konsociační demokracii	48
3.4.2. Politický vývoj v éře před konsociační demokracií	49
3.4.3. Podoba segmentace belgické společnosti.....	51
3.4.4. Politický vývoj v konsociačním období s ohledem na meziválečné období	53
3.4.5. Významné rozdělení jazykové	55
3.4.6. Faktory jednoty	57
3.4.7. Závěr – Konsociační přechod k federalismu?	58
4. Východoevropské konsociační demokracie	58
4.1. Bosna a Hercegovina	59
4.1.1. Úvod k bosenské konsociační demokracii.....	59
4.1.2. Politický vývoj do přijetí Daytonské mírové smlouvy	59
4.1.3. Daytonská mírová smlouva	60
4.1.4. Příznivé a nepříznivé podmínky pro zavedení konsociační demokracie	65
4.1.5. Vliv stranického systému na vývoj po roce 1995	66
4.1.6. Faktory faktické nefunkčnosti bosenského politického systému.....	67
4.1.7. Shrnutí	69
4.2. Kypr.....	69
4.2.1. Politický vývoj a formování etnické příslušnosti	70
4.2.2. Období pokusu o zavedení konsociační demokracie – 1960 - 1963	70
4.2.3. Konec konsociačního období.....	74
4.2.4. Shrnutí	75
4.3. Makedonie.....	76
4.3.1. Úvod k makedonské konsociační demokracii.....	76
4.3.2. Politický vývoj před rokem 2001	76
4.3.3. Rámcová dohoda	77
4.3.4. Stranický a volební systém	80
4.3.5. Politický vývoj po roce 2001	83

4.3.6. Shrnutí	84
5. Srovnání společensko-politických podmínek v západní a východní Evropě a jejich vliv na funkčnost konsociační demokracie.....	85
6. Závěr	95
7. Seznam literatury.....	100
8. Resumé.....	108
9. Seznam zkratk.....	109

1. Úvod

Teorie konsociační demokracie je jednou z nevlivnějších moderních politologických teorií posledních desetiletí. Jedná se o jeden z nejmladších modelů demokracie, který vnesl do politické vědy nizozemský politolog Arend Lijphart. Tento teoretický model se poprvé objevuje na konci 60. let a věnuje se velmi zásadní otázce. Touto otázkou je vytvoření stabilní demokracie ve vnitřně fragmentovaných a značně heterogenních státech. Během mnoha let se debaty o tomto modelu dostaly na další úroveň, jako je přenesení modelu i mimo rámec západní civilizace nebo dokonce za rámec Evropy, či chápání konsociační demokracie jako univerzálního modelu, jelikož daleko více zohledňuje otázky menšin a segmentů ve společnosti. Zvláště v posledních letech je toto téma dost aktuální.

Objevily se ovšem také kritiky, které tvrdily, že teorie konsociační demokracie pouze popisuje fungování v té době zaběhlých demokracií (jako bylo Nizozemsko, Švýcarsko a další) a že tento model není možné přenášet mimo oblast západní Evropy. Právě tyto polemiky se staly motivací pro mou práci. Pokusy o zavedení konsociační demokracii totiž často mimo západní Evropu selhaly, například v Nigérii či na Kypru, a přesto se konsociační demokracie doporučuje jako model pro nově vzniklé státy nebo pro státy, ve kterých se objevuje silná fragmentace společnosti. Tato doporučení vždy plynou ze snahy o udržení státu pohromadě a zachování či dokonce posílení demokratického systému vlády. Právě tyto pokusy o zavedení konsociační demokracie se objevují mimo západní Evropu a často končí neúspěchem.

Při studiu této problematiky jsem si položil otázku, do jaké míry stojí za tímto faktem politické a společenské uspořádání v jednotlivých státech, kde byla konsociační demokracie aplikována. A zdali lze nalézt nějaké zásadní rozdíly, které měly vliv na funkčnost systému, respektive na to, že konsociační demokracie někde dokázala vnitřní problémy států řešit a někde naopak ne. Pro svou práci jsem si pak vybral evropské prostředí, které je našemu civilizačnímu okruhu nejbližší. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl zkoumat, jaký

mají vliv rozdílné společenské podmínky na funkčnost konsociační demokracie v zemích západní a východní Evropy.

První kapitolu bude tvořit teoretická část věnovaná samotné teorii konsociační demokracie. V ní nastíním základní podobu modelu tak, jak ho načrtl její autor Arend Lijphart a také se podívám na společensko-politické podmínky, které v této otázce považoval sám A. Lijphart za příznivé pro aplikaci jeho modelu demokracie a které naopak považoval za nevhodné či dokonce, které aplikaci a úspěšné rozvinutí konsociační demokracie a priori vylučují. Tato část bude klíčová i pro další kapitoly mé práce, jelikož bude teoretickým základem pro to, abychom dokázali posoudit, zda skutečně byly konsociační demokracie v západní a východní Evropě vystavěny v prostředí rozdílných společensko-politických podmínek.

Další kapitola se již bude věnovat praktickému použití konsociační demokracie. Nejprve se zaměřím na mnou vybrané země západní Evropy. Pro tuto část jsem si vybral případy Rakouska, Nizozemí, Švýcarska a Belgie. Právě tyto čtyři země jsou totiž pokládány za čtyři klasické konsociační demokracie, ve kterých aplikace tohoto modelu zajistila v určitých etapách vývoje těchto zemí vnitropolitickou stabilitu. Nejdříve se budu zabývat případem poválečného Rakouska, které je až do konce 70. let označováno za typický příklad úspěšného fungování konsociační demokracie v praxi. Budu se tedy primárně zabývat obdobím mezi léty 1947-1966. Další mnou zkoumanou zemí bude Nizozemí. Zde byla konsociační demokracie úspěšně aplikována a rozvinuta v letech 1917-1967, a právě na základě této případové studie Lijphart rozpracoval svůj teoretický model. Poté se budu zabývat Švýcarskem, kde zavedení konsociační demokracie probíhalo delší dobu, ovšem definitivně byla institucionalizována v roce 1943. Od tohoto data až víceméně dodnes můžeme datovat švýcarskou aplikaci konsocialismu. I Švýcarsko se dá označit za úspěšně fungující konsociační demokracii. Poslední západoevropskou zemí v této kapitole pak bude Belgie. Ta využívala konsociačních praktik

výrazněji mezi léty 1944-1961. Někteří autoři tvrdí, že na začátku 60. let konsocialismus končí v důsledku rozpadu stranického systému, který se tvořil po mnoho desetiletí, avšak jiní zastávají názor, že konsociační prvky bychom v belgickém politickém systému našli dodnes. U všech těchto zemí nastíním podobu konsociační demokracie v popsanych obdobích, důvody, které podporovaly její postupné rozvinutí, ale především se budu věnovat zmíněným společensko-politickým podmínkám, které panovaly v daných zemích v době úspěšného fungování konsociační demokracie.

V další kapitole se budu věnovat druhé skupině států, a sice východoevropským státům, kde se v minulosti či současnosti pokusily řešit vnitrostátní problémy aplikací konsociačního modelu. Z této skupiny států budu zkoumat případy postkomunistických zemí Bosny a Hercegoviny s Makedonií, a také Kypr, který (ač není státem postkomunistickým) se také nachází v oblasti východní Evropy a rovněž také proto, že k pokusu o zavedení konsociační demokracie zde docházelo v podobných podmínkách jako v případě postkomunistických států. Nejprve se tedy budu věnovat případu Bosny a Hercegoviny po roce 1995, kdy byl konsociační model zaveden. Dodnes je Bosna velice ožehavým tématem a je to téma i pro českého čtenáře poměrně atraktivní. Druhou zemí v této kapitole bude Kypr. Zde byla konsociační demokracie aplikována v letech 1960-1963 a je často dáván za příklad typického neúspěšného použití Lijphartova modelu. Poslední zemí pak bude Makedonie. Pokus o aplikaci konsocialismu v Makedonii je nejnovější a zaveden byl až v tomto století, a sice Rámcovou dohodou v roce 2001. I u těchto států budu zkoumat podobu, kterou konsociační demokracie v těchto zemích měla, a to opět s ohledem na společensko-politické podmínky ve všech zemích.

Závěrečná kapitola bude mít analytický rozměr a pokusím se konkrétněji zaměřit na společensko-politické podmínky ve zkoumaných zemích a analyzovat, zda se zmíněné podmínky v daných státech liší, a případně v čem.

Rád bych tedy v této práci poodhalil, za jakých podmínek v západní a východní Evropě konsociační demokracie vznikaly a následně fungovaly. A tyto podmínky následně v obou oblastech porovnat a zjistit, jaké jsou mezi nimi rozdíly.

Cílem mé práce tedy je představit praktické fungování vybraných evropských konsociačních demokracií, následně analyzovat společensko-politické podmínky, za kterých měly dané systémy fungovat, a určit, zda mohou být rozdíly v těchto podmínkách klíčovým faktorem v rozdílné úspěšnosti na západě a východě Evropy. Tezí mé práce je, že právě příznivost nebo nepříznivost společensko-politických podmínek je klíčovým faktorem pro to, zda bude ve výsledku aplikace konsociační demokracie úspěšná nebo s větší pravděpodobností skončí aplikace konsociační demokracie neúspěchem. Hypotézou mé práce pak je, že pokud má být aplikace konsociační demokracie úspěšná, je k tomu potřeba příznivých společensko-politických podmínek.

Co se týče zdrojů, ze kterých hodlám vycházet, tak v teoretické části budou hlavní práce nizozemského politologa Arenda Lijpharta. Především pak článek z roku 1969 s názvem *Consociational Democracy*. V tomto článku poprvé představuje teoretický model konsociační demokracie, ale věnuje se zde i faktorům, které přispívají k funkčnosti konsociační demokracie. V kapitolách o konkrétních případech a užití konsociační demokracie jsem vycházel z různých tištěných zdrojů, především knih a článků publikovaných v odborných časopisech (zejména zahraniční provinience). V práci jsem vzhledem ke zvolenému tématu prakticky nepracoval s internetovými zdroji. Co se týče knižního materiálu, tak jsem v této oblasti využil především dva sborníky o konsociační demokracii v klasických případech (tedy Rakousko, Nizozemsko, Belgie a Švýcarsko), a sice sborník Kennetha D. Mcrae s názvem *Consociational Democracy – Political Accomodation in Segmented Societies* (1974) a sborník Kurta Luthera a Krise Deschouwera *Party Elites in*

Divided Societies – Political Parties in Consociational Democracy (1999). V závěrečné kapitole sám analyzuji posbírané poznatky, a tak v této části práce neodkazuji. Pokud čerpám z nasbíraných znalostí, tak na ně odkazuji již v kapitolách o samotných státech.

2. Teorie konsociační demokracie

Jak jsem již předeslal v úvodu, první část mé práce bude věnována samotné teorii konsociační demokracie. A sice nejprve základním východiskům, s kterými tento model demokracie pracuje, ale také společensko-politickým podmínkám vhodnými k nastolení a úspěšnému fungování konsociační demokracie. Právě tato část bude velmi důležitá pro téma celé mé práce. Představení samotné teorie konsociační demokracie je nezbytné, pokud se dále máme zabývat její funkční či nefunkční aplikací v jednotlivých případech.

Pojem konsociační demokracie do politické vědy přinesl a poprvé použil ve své práci *The Political Kingdom in Uganda: A Study in Bureaucratic Nationalism*¹ politolog David Apter. Základ tohoto slova pochází z termínu „consociatio“, které použil ve svých pracích středověký myslitel Johannes Althusius (Lijphart 1969: 211). Kdo však jednoznačně proslavil slovo konsociační, a především nový typ modelu nazvaný konsociační demokracie, byl nizozemský politolog Arend Lijphart. Právě s jeho jménem je spojen tento model a i já ve svém teoretickém úvodu budu čerpat hlavně z jeho myšlenek a názorů. Budu tak činit z toho důvodu, že ačkoli řada politologů na Lijphartovy práce reagovala a navazovala, tak Lijphart samotný je dodnes považovaný v této tématice za nepřekonaného, jeho práce za nejvlivnější a v politologické obci je v otázce konsociační demokracie jeho teorie stále nejuznávanější. V oblasti teorie je jeho klíčovou prací stať v časopise *World Politics* s výmluvným názvem *Consociational Democracy*. Co se týče podmínek příhodných pro konsociační demokracii, tak zde budu používat do velké míry i

¹ Viz. Apter, David: 1961. *The Political Kingdom in Uganda: A Study in Bureaucratic Nationalism*. Princeton University Press: Princeton.

další Lijphartovy práce, ve kterých se této tématice věnoval. Především z prvního z uvedených děl hodlám vycházet v této kapitole, jelikož právě v ní A. Lijphart nejvíce charakterizuje svůj model konsociační demokracie a podmínky pro jeho úspěšné fungování.

2.1. Konsociační demokracie jako modifikace Almondovy typologie politických systémů

Arend Lijphart při tvorbě a popisu svého modelu demokracie primárně reagoval na typologii politických systémů Gabriela Almonda. Ten v roce 1956 přišel s rozdělením politických systému² na typy anglosaské³, evropské kontinentální⁴ a třetí, mezi které řadil například skandinávské státy a Nizozemí. Přičemž třetímu typu se prakticky nevěnoval, a to Lijpharta motivovalo k tomu, aby se právě na tento typ politických systémů zaměřil. Primárně neměl být Lijphartův model samotným typem demokracie, ale spíše modifikací výše zmíněného typu demokracie. Almond svou typologii několikrát zpřesňoval, ale o skandinávských státech a Nizozemí stále dokázal jen tvrdit, že se jedná o stabilní vícestranické demokracie na evropském kontinentu (Lijphart 1969: 207-208).

Arend Lijphart si právě v textu *Consociational Democracy* klade otázku, jaká jsou kritéria, podle kterých může G. Almond Švýcarsko, Skandinávii a Nizozemí zařadit někam mezi angloamerický a kontinentální typ politického systému. A. Lijphart za tato kritéria považuje studium struktury rolí v systému a politickou kulturu. Podle těchto kritérií by mohl skandinávské státy přiřadit k angloamerickému typu, jelikož zde existuje vysoká míra subsystémové autonomie. Zatímco v zemích jako je Švýcarsko, Rakousko apod. nalezneme

² Pro G. Almonda a jeho typologii je teoretickým východiskem vztah mezi politickou kulturou a sociální strukturou na straně jedné a mírou politické stability na straně druhé.

³ Anglosaské systémy jsou typické homogenní sociální strukturou, sekularizovanou politickou kulturou a prokazují vysokou míru stability a účinnosti.

⁴ Evropské kontinentální systémy mají fragmentovanou kulturu, heterogenní sociální strukturu a tíhnou spíše k nestabilitě.

velmi omezenou autonomii subsystémů. Arend Lijphart ovšem upozorňuje, že v těchto systémech je tato omezenost doplňována významným pronikáním politických stran, zájmových skupin a sdělovacích prostředků. Z tohoto pohledu tedy Lijphart vnímá tyto státy jako podobné kontinentálnímu typu. Z hlediska politické kultury se už vůbec skandinávské země a státy jako Nizozemí nedají srovnávat. I když právě z hlediska politické kultury zařadil G. Almond Skandinávii a Nizozemí do stejné skupiny, což A. Lijphart velmi kritizoval. Skandinávské země se dají díky homogenní struktuře společnosti i podle kritéria politické kultury zařadit k angloamerickému typu. Zatímco Nizozemí, Rakousko, Belgie, Lucembursko a Švýcarsko jsou země vnitřně velmi fragmentované, čímž by se opět daly přiřadit ke kontinentálnímu typu (Lijphart 1969: 209-211).

V tuto chvíli tedy Lijphart došel k rozdělení demokracií na dva typy. Do angloamerického zařadil skandinávské státy a zbylé státy třetího typu zařadil ke kontinentální Evropě. Dále ho však zajímalo, jak je možné, že se tolik liší země typu Nizozemí od zemí typu Výmarského Německa či Francie. Jasně mu bylo, že klíčový rozdíl je v míře stability a začal zkoumat, proč se některé země staly i přes velkou míru fragmentace společnosti velmi stabilními. A. Lijphart dochází k tomu, že klíčovou roli hrají kulturní fragmentace a soudržnost politických elit. Právě na základě těchto faktorů pak označil systémy Rakouska, Nizozemí, Belgie či Švýcarska jako konsociační demokracie. V případě konsociačních zemí dochází Lijphart totiž k názoru, že jsou stabilní díky faktu, že konsensuálnost elit je výrazně propojena s vysokým stupněm segmentace společnosti (Lijphart 1969: 211; Hloušek, Kopeček 2007: 203-204).

2.2. Co to je konsociační demokracie

Konsociační demokracie stojí přesně na opačných principech než tzv. westminsterský model. Ten se řídí pravidlem většiny. Většinový názor by měl vládnout a menšinový oponovat. Nositel Nobelovy ceny Arthur Lewis však namítá, že většinové pravidlo a politický vzorec vláda vs. opozice můžou být

interpretovány jako silně nedemokratické principy, které vedou pouze k vyloučení menšin z rozhodovacího procesu. Lewis při své kritice westminsterského modelu vychází především z premisy, že demokracie by měla umožnit podílet se na rozhodnutí každému, koho se rozhodnutí týká, ať již přímo nebo prostřednictvím reprezentantů (Lewis 1965: 64-65).

Jak tvrdí Lijphart, stoupenci většinové demokracie by řekli, že nynější menšina má přece šanci stát se většinou a vládnout v příštím období, tak jak tomu je v Británii, Novém Zélandu, či Barbadosu. To je ale podle něj naprosto neaplikovatelné na státy s heterogenní společenskou strukturou. K Lewisovu poznatku o nedemokratičnosti westminsterského modelu přidává Lijphart poznatek o nebezpečnosti, kterou tento model představuje pro menšiny. V heterogenních systémech by tedy westminsterský model vyvolal diktaturu a ne demokracii (Lijphart 1969: 31-33).

2.2.1. Trojí podoba konsocialismu

Pod pojmem konsocialismus se skrývá několik podob tohoto fenoménu. Nejčastější názor je ten, že konsocialismus se dá chápat trojím způsobem. Buď jako typ společenské struktury, jako typ chování politických elit (tomuto způsobu se budu věnovat ve své práci nejvíce) nebo jako historický fenomén (Říchová 2000: 203).

U první podoby konsocialismu je klíčový prvek štěpení společnosti a v této formě má konsocialismus velmi blízko k sociologii. Do značné míry navazuje na závěry Rokkana a Lipseta (Říchová 2000: 203-204).

Pro konsocialismus jako formu chování politických elit se objevila řada pojmenování. Konsociační demokracie se sice uchytila nejvíce, ale díky tomu, že práce o klasických konsociačních demokraciích, kterými jsou Nizozemí, Rakousko, Belgie či Švýcarsko, vznikaly téměř současně, nalezneme i celou řadu dalších označení. U Bluhma například „contractian democracy“, u Lehmbucha „Proporzdemokratie“ a celou řadu dalších označení. Do této formy konsocialismu také spadají faktory přispívající k vytvoření konsociační demokracie a také faktory přispívající k jejímu udržení (Říchová 2000: 203).

Poslední forma konsocialismu se vztahuje k formě politické kultury, která vychází ze specifických historických podmínek dané země. V této podobě se pak díky historické perspektivě jeví konsocialismus jako dlouhodobá zkušenost, například za účelem ochránit existenci svého státu či ubránit své mocenské postavení (Říchová 2000: 209-210).

2.2.2. Charakteristické znaky konsociační demokracie

Pro stabilitu a funkčnost systému postaveného na premisách konsociační demokracie je stěžejní přítomnost a kvalita čtyř charakteristických rysů, které jsou vlastní pro konsociační demokracii. Těmito znaky jsou velká koalice, proporcionalita, menšinové veto a segmentální autonomie (Říchová 2000: 210).

2.2.2.1. Velká koalice

A. Lijphart zdůrazňuje, že velice důležitým aspektem konsociačního uspořádání je vytvoření takové koalice, která bude sestavena z hlavních relevantních aktérů v politickém systému (Lijphart 1977: 25-31). Jak uvádí Blanka Říchová, nelze tuto koalici chápat pouze v exekutivní formě, ale jako soubor možností, které jsou schopny zajistit podporu ze strany všech relevantních politických sil (Říchová 2000: 211). Do modelu velké koalice zapadá rakouské vládnutí z let 1945-1966, švýcarská Federální rada či nizozemská Sociální a ekonomická rada. Z mimoevropských případů zmiňme celonárodní vládu v Libanonu roku 1943. Tyto velké koalice lze tedy chápat jako snahu o spojení všech segmentů, ať už na exekutivní nebo jiné úrovni. Často tyto velké koalice fungují paralelně s jinou formou exekutivy a prakticky ji jen doplňují (Říchová 2000: 211).

2.2.2.2. Proporcionalita

Pod pojmem proporcionalita si nepředstavujeme pouze potřebu proporčního volebního systému (i když je samozřejmě součástí tohoto znaku konsociační demokracie), ale přesvědčení, že proporční logika by se měla stát celosystémovou prioritou pro všechny zúčastněné aktéry. Proporcionalitu nechápejme tedy pouze v kontextu reprezentativního zastoupení, například

v parlamentu, ale jako celospolečenskou hodnotu a také přesvědčení, že prosazení většinových prvků by mělo dalekosáhlé negativní důsledky. Lijphart tedy proporcionalitou myslí i prosazení logiky proporcčnosti v takových oblastech jako je přerozdělování financí apod. Tím dochází k tomu, že všechny segmenty společnosti by měly mít své zastoupení, například v klíčových státních orgánech (Lijphart 1977: 38-41; Říchová 2000: 211-212).

2.2.2.3. Menšinové veto

Třetím z charakteristických znaků konsociační demokracie je menšinové veto. I v konsociační demokracii totiž dochází k situacím, kdy je potřeba přijmout určité jednoznačné kroky, při nichž musí dojít k prosazení principu většinového. Otázku, jak zabránit, aby se tento princip nestal důvodem k počátku konfliktu, zodpoví právě existence menšinového nebo vzájemného veta. To funguje jako jakási záchranná brzda systému, která má takové situaci zabránit. Menšinové veto je nástroj pro menšinové segmenty k vyjádření nesouhlasu a pro většinovou skupinu signálem⁵, že případné prosazení své vůle může mít neblahé důsledky (Lijphart 1977: 36). Blanka Říchová uvádí, že menšinové veto může i nemusí mít kodifikovanou podobu. Upozorňuje, že například ve Švýcarsku či Rakousku je tento princip kodifikován ústavně nebo právně. Avšak například v Nizozemí se jedná o čistě neformální respektované pravidlo. Využití menšinového veta však musí být krajní možností a ne běžnou formou, jelikož by tím pádem ztratilo na svém významu (Říchová 2000: 212).

2.2.2.4. Segmentální autonomie

Posledním ryze charakteristickým znakem konsociační demokracie podle A.Lijpharta je prvek rozhodování představitelů jednotlivých segmentů o záležitostech své skupiny, neboli segmentální autonomie. Jedná se o právo segmentu rozhodovat nad sebou samým v otázkách, které se výlučně týkají daného segmentu (Lijphart 1977: 36). Pro představu se tedy jedná o právo rozhodovat o školství, sociálních službách, o infrastruktuře dané skupiny obyvatel. Ideálním případem takového uspořádání je tedy federalismus. Ten je

⁵ Pro skupinu, která je zrovna v té době většinovou.

ale vhodný pouze v případě, že segmentace společnosti odpovídá i geografickému rozmístění segmentů v zemi (Říchová 2000: 212-213).

2.2.3. Podmínky pro základní fungování konsociační demokracie a 3 roviny vztahů ve společnosti

Lijphart označuje model konsociační demokracie za vládu kartelu elit, která může zaručit stabilní demokracii i v podmínkách fragmentované politické kultury. Sám však uznává, že ne všude se konsociační demokracie staly řešením. Jako příklad uvádí Kypr či Nigérii, a i já se některým nefungujícím konsociačním demokraciím budu v této práci věnovat. Aby byla konsociační demokracie úspěšná, vyžaduje to podle Lijpharta naplnit 4 podmínky pro její základní fungování (Lijphart 1969: 216).

Zprvé je to schopnost politických elit sladit výrazně odlišné zájmy a požadavky subkultur. Zadruhé schopnost elit překročit hranice své subkultury a schopnost jednat a kooperovat s elitami dalších subkultur, což umožní naplnit první podmínku. Zatřetí je to fakt, že elity musí být přesvědčeny o nutnosti zachovat podobu státu a její institucionální struktury a zasazovat se o stabilitu a soudržnost systému. A nakonec začtvrté vědomí elit, jaká jsou rizika nestability a politické fragmentace (Lijphart 1969: 216).

Za 3 klíčové roviny vztahů pro fungování konsociačního modelu označuje vztahy mezi subkulturami na úrovni elit, vztahy mezi subkulturami na úrovni mas a vztah elit a mas na úrovni každé subkultury. Na základě těchto rovin vztahů ve společnosti pak A.Lijphart předkládá podmínky příhodné pro konsociační demokracii. Právě tyto podmínky považuji za důležitou část mé teoretické části a budu se jí věnovat v následující podkapitole (Lijphart 1969: 216).

2.3. Faktory přispívající ke vzniku a úspěšnému fungování konsociační demokracie

Nyní se podívejme na část Lijphartovy teorie o podmínkách vhodných pro konsociační demokracii, která je pro mou práci stěžejní. Tyto podmínky by

se daly rozdělit do dvou základních typů. Na podmínky přispívající k vytvoření konsociační demokracie a na podmínky přispívající k jejímu úspěšnému fungování.

Faktory přispívající ke kvalitě konsociační demokracie mají v Lijphartově teorii svoje neoddiskutovatelné místo a zaobíral se jimi hned ve čtyřech svých dílech. V některých se dokonce těmto faktorům věnoval přinejmenším ve stejné míře jako konsociační demokracii samotné. Lijphart vymezil dohromady ve svých dílech 14 takových faktorů a ty nejdůležitější v dalších částech této kapitoly popíšu. V díle *Typologies of Democratic Systems* z roku 1968 zmiňuje nutnost zřetelných štěpících linií mezi subkulturami, vícečetnou rovnováhu moci mezi subkulturami, vnější hrozbu, relativně nízké zatížení systému, umírněný nacionalismus a příznivý postoj k vládě velké koalice (Lijphart 1968: 25-30; Bogaards 1998: 478).

Nejdůležitější z faktorů Lijphart zmiňuje v díle *Consociational Democracy*. Zde předkládá první čtyři faktory z předchozího díla a přidává rozšířený souhlas s principem vlády kartelu elit, tradice konsociačních praktik, vnitřní soudržnost uvnitř subkultury a adekvátní způsob artikulace zájmů subkultur (Lijphart 1969: 216-222). V roce 1977 přidává nové výhodné faktory pro konsociační demokracii. A sice segmentální izolaci a federalismus, malou velikost státu, umírněný vícestranický systém a tradici přizpůsobení na úrovni elit (Lijphart 1977: 53-103). V díle z roku 1985 dodává, že výhodnými faktory podle něj jsou geografická koncentrace segmentů, neexistence většinového segmentu, rovnost segmentů, malá velikost státu do počtu obyvatel, malý počet segmentů a socioekonomická rovnost (Bogaards 1998: 478; Lijphart 1985: 119-128).

Nyní se podívejme již konkrétněji na ty hlavní příznivé podmínky, které A. Lijphart ve svých textech předložil. Tyto příznivé podmínky sestavil a definoval na pozadí 3 rovin vztahů mezi segmenty ve společnosti. Pro připomenutí se jedná o vztahy mezi segmenty na úrovni elit, o rovinu vztahů

mezi segmenty na úrovni mas a nakonec o vztahy mezi elitami a masami na úrovni každého segmentu.

2.3.1. Příznivé faktory pro konsociační demokracii v rovině vztahů mezi elitami jednotlivých subkultur

Prvním tímto vztahem je tedy rovina vztahů elit různých subkultur. Právě podobu těchto vztahů považuje Lijphart pravděpodobně za nejdůležitější, což je vzhledem k povaze jeho modelu demokracie (konsociační demokracie jako kartel elit) vcelku pochopitelné. Zde vidí Arend Lijphart 3 faktory, které pomáhají posilovat a zachovávat kooperaci mezi elitami různých subsystémů (Lijphart 1969: 216).

2.3.1.1. Vnější ohrožení

Jako nejpodstatnější vnímá v tomto smyslu faktor vnějšího ohrožení. Jak tvrdí, veškeré úspěšně fungující konsociační demokracie vznikly v dobách mezinárodní krize, především pak v dobách obou světových válek. Během té první se konsociační metody objevují v Nizozemí. V Belgii se pak prvky kooperace objevily již v dobách boje za nezávislost, ale naplno se projevily až po první světové válce. Druhá světová válka pomohla ke vzniku konsociační demokracie ve Švýcarsku, Rakousku a Libanonu. Úspěšné konsociační demokracie tedy vznikají v dobách vnějšího ohrožení, kdy se objevuje zvýšená potřeba vnitřního semknutí země a kooperaci mezi subsystémy je v tomto období snazší realizovat (Lijphart 1969: 216-217).

2.3.1.2. Vícečetná rovnováha sil mezi subkulturami

Za druhý takový faktor považuje Lijphart vícečetnou rovnováhu sil mezi subkulturami. Tento prvek posiluje u elit pocit vhodnosti nebo dokonce nezbytnosti kooperace mezi jednotkami společnosti. Konsociační demokracie tedy podle něj spíše uspěje v systému, kde mocenská rovnováha nemá duální charakter či dokonce jediného hegemonu. Jako důvod uvádí Lijphart, že v případě jednoho hegemonu by tento aktér neviděl důvod, proč se dělit o moc a silou by byl schopen ostatní skupiny přehlasovat. V případě duálního charakteru by zase obě strany mohly doufat v přehlasování protistrany a také

by neměly příliš důvodů ke kooperaci. Tento aspekt podle R. A. Dahla stojí za nemožností ustavit konsociační demokracii v zemích jako je Kolumbie (Dahl 1966: 337). Lijphart zdůrazňuje, že i přes vysoký kredit dvoustranických systémů v tehdejší politologii se pro konsociační země daleko více hodí systém více stran bez jasného hegemonu. Na tomto principu funguje Švýcarsko či Nizozemí. Právě díky víceméně dvoustranickému charakteru Rakouska⁶ byly po roce 1945 konsociační praktiky pod silným tlakem a několikrát byly nařčeny z nedemokratičnosti. Lijphart ukazuje také na příklad Belgie, kde jsou tři tábory menšinovými⁷, ovšem na krátkou dobu se katolíci stali hegemonem. Katolíci využívali své většiny k řešení citlivých otázek, a to následně vedlo k občanské válce. Po ní se Belgie ke konsociační demokracii vrátila (Lijphart 1969: 217).

2.3.1.3. Relativně nízké absolutní zatížení rozhodovacího aparátu a velikost státu

Za třetí faktor v této oblasti vztahů považuje Lijphart faktor relativně nízkého absolutního zatížení rozhodovacího aparátu. Tento faktor souvisí jednak s ekonomickou vyspělostí a jednak s velikostí státu (Lijphart 1969: 218-219). V souvislosti s ekonomickou vyspělostí Michael Hudson tvrdí, že například stabilita Libanonu je dána ekonomickými faktory. Ve chvíli, kdy země nebude prosperovat, dojde k velkému tlaku na libanonskou demokracii, kterou bude obtížné udržet (Hudson 1967: 836). K otázce velikosti státu se vyjadřuje například Ernest Griffith, který tvrdí, že politické břemeno, které nesou malé státy, je daleko menší než to, které nesou státy velké, a proto se konsociační demokracie spíše udrží v malých státech, které lze lehčeji ovládat⁸ (Griffith 1956: 102). G. Lehbruch dokonce zastává názor, že pouze malé státy mohou používat konsociační demokracii. Tvrdí také, že příklady Rakouska, Švýcarska

⁶ Rakouská lidová strana (ÖVP) a Sociálnědemokratická strana Rakouska (SPÖ).

⁷ Tábory katolický, socialistický a liberální.

⁸ Jelikož nemají takovou moc a důležitost v mezinárodním systému jako státy velké. Společně s otázkou ekonomickou je to činí závislými na státech větších.

a Libanonu ukazují, že vnitřní stabilita stojí na minimálních požadavcích z mezinárodního prostředí (Lehmbruch 1974: 92-93).

2.3.1.4. Doba trvání konsociační demokracie

Nakonec Lijphart upozorňuje, že daleko snazší je určit pravděpodobnost pokračování již zavedené konsociační demokracie, než odhadovat úspěšnost zavedení konsociačních prvků v nové fragmentované společnosti. Věrnost, zvyk a ochotu ke spolupráci vyzdvihoval již před Lijphartem Hans Daalder a i A.Lijphart tento faktor vnímá jako důležitý pro fungování konsociační demokracie. Pokud se spolupráce mezi elitami subsystémů stane zvykem a není jen mezičlánkem mezi soutěživostí a hádkami, pak bude konsociační demokracie daleko lehčeji upevňována. Tento zvyk se časem proměňuje v normy a ty se stávají prostředkem socializace nových politických elit, což nepochybně pomáhá konsociační model udržet v chodu (Lijphart 1969: 216).

2.3.2. Příznivé faktory pro konsociační demokracii v rovině vztahů mezi masami jednotlivých subkultur

Tak jako existují vztahy mezi subkulturami na úrovni elit, tak samozřejmě existují i vztahy na úrovni mas. I tuto rovinu vztahů ve své teorii Lijphart reflektoval. Tvrdil, že v konsociačních demokraciích jsou daleko zřetelnější štěpící linie, což napomáhá identifikaci skupin a stabilitě celku. Lijphart fakt stability připisoval tomu, že skupiny výrazně odlišné mohou koexistovat v rámci jednoho státu jen za předpokladu, že od sebe budou důsledně odděleny. Vychází tak z toho, že stabilitu mohou narušovat pouze konflikty mezi subkulturami. A ke konfliktům může docházet pouze ve vzájemné interakci. Tento názor vychází z přesvědčení, že těžko někdo půjde do konfrontace, když nebude v kontaktu s protivníkem (Lijphart 1969: 219-220). To ve své práci potvrzuje Quincy Wright, který zastává pohled, že názory skupin mohou být sebevíc neslučitelné, ale napětí se nemusí objevit. Pokud by ovšem došlo k vzájemné interakci, pak by napětí s největší pravděpodobností vzniklo (Wright 1951: 196). David Easton dokonce hovoří o jakémsi

dobrovolném politickém apartheidu, který vytváří účinné sociální bariéry a tím pomáhá ke stabilitě (Easton 1965: 250-251).

Lijphart se pokusil vyvrátit i případné námitky, že by takové myšlenky šly přímo proti významu překrývajícího se členství⁹. Tvrdí však, že konsociační demokracie ve svých důsledcích vede elity k omezení kulturní fragmentace a tím se překrývajícím se členství ruší samo. Dále tvrdí, že je třeba rozlišovat mezi homogenní a heterogenní politickou kulturou. Tento názor zastávají i další politologové, jako například Walker Connor a Karl Deutsch (Lijphart 1969: 220-221).

2.3.3. Příznivé faktory pro konsociační demokracii v rovině vztahů mezi elitami a masami na úrovni jednotlivých subkultur

Poslední důležitou rovinou je vztah elit a mas jednotlivých subkultur. Podle A.Lijpharta je totiž životně důležitý pro úspěšnost konsociační demokracie vysoký stupeň vnitřní soudržnosti jednotlivých subkultur. Politické elity musí činit rozhodnutí a kompromisy s elitami jiných subkultur, ale zároveň nesmí ztratit podporu svých lidí a musí být schopny přesvědčit stoupence své subkultury k podpoře a soudržnosti. Díky vztahu elita-masy se stává pravděpodobným fakt, že politické strany a zájmové skupiny budou institucionalizovanými reprezentanty politických subkultur. Druhým faktorem na této úrovni, který napomáhá fungování konsociační demokracie, je všeobecný souhlas s vládou kartelu elit. Tento faktor je třeba zmínit v souvislosti s rakouskou Druhou republikou. Zde totiž často zaznívaly hlasy o nedemokratičnosti režimu z důvodu kartelu elit a neexistence opozice, tak jak tomu je v modelu westminsterském. Westminsterský model má tedy jistě v politologii značnou váhu jako model demokracie, ale podle Lijpharta je naprosto nevhodný pro fragmentované systémy, kde by jeho aplikace

⁹ Myšlenka překrývajícího se členství je Almondově typologii velmi důležitá. Jde o myšlenku, že křížící se psychologické tlaky vedou k umírněnějším postojům. Tyto tlaky jsou průvodním jevem členství ve skupinách, ve kterých převládají odlišné zájmy a názory. Křížící se psychologické tlaky působí jak v rovině mas, tak ale také v rovině politických elit.

znamenała výrazné oslabení snahy dosáhnout stabilního politického prostředí (Lijphart 1969: 221-222).

2.4. Reflexe konsociační demokracie v české politologii

Na teorii konsociační demokracie Lijphart navazoval další teorií tzv. konsenzuální demokracie, přičemž sám tvrdil, že se jedná o dvě různé teorie. Nelze však nevidět jasnou propojenost mezi oběma koncepty. Jisté ovšem je, že v konceptu konsenzuální demokracie Lijphart svou teorii a i její dílčí prvky univerzalizoval a přiblížil jí normativní teorii. Za to bývá i v české politologické obci velmi kritizován, například Miroslavem Novákem. Ten mimo jiné tvrdí, že Lijphart rozšířil svůj koncept ze zemí s fragmentací kultury, kde je konsocialismus asi jediným možným uchováním demokracie, na kulturně homogenní země, kde by tento model nebyl vhodný. Navíc tvrdí, že uplatnění této teorie v čisté podobě by naprosto ochromilo fungování výkonné moci (Novák 2001: 41-43; Hloušek; Kopeček 2007: 210).

I v české literatuře ovšem najdeme Lijphartovy zastánce. Například Michal Klíma tvrdí, že Lijphart naopak je stoupencem toho, že pro homogenní strukturu je vhodný westminsterský model demokracie a konsenzuální model je naopak vhodný pro pluralitní společnosti, ať už jsou rozděleny rasově, nábožensky, jazykově, etnicky či jinak (Klíma 1999: 180-181).

Teorie konsociační demokracie je poměrně novým konceptem, který se v české politologické literatuře zkoumal v minulých desetiletích spíše sporadicky. Ovšem v posledních letech u nás zájem o tento fenomén zjevně stoupá. Teorii konsociační demokracie do svých přehledů o modelech demokracie či o moderních politologických teoriích zařadili jak Blanka Říchová, tak Vít Hloušek s Lubomírem Kopečkem. O tom, že zkoumat v českém prostředí samotnou problematiku konsociační demokracie je složité, svědčí to, že v českém jazyce prakticky nenalezneme přeložené základní texty o této teorii. Už i toto se ale začíná měnit, což dokumentuje sborník Blanky

Říchové a Aleše Lisy s názvem Antologie světových politologů II.¹⁰, kde nalezneme přeložené 3 zahraniční práce zabývající se konsociační demokracií.

2.5. Shrnutí teorie konsociační demokracie

Teorii konsociační demokracie tedy předložil Arend Lijphart jako modifikaci typologie politických systémů Gabriela Almonda z roku 1956. Předmětem jeho zájmu se staly menší západoevropské demokracie v čele s jeho rodným Nizozemskem. Konstatoval, že jsou stabilními i přes vysokou kulturní fragmentaci společnosti. Jako příčinu určil především chování politických elit. Konsociační demokracie může mít trojí podobu. Konsocialismus jako historický fenomén, konsocialismus jako chování politických elit a nebo konsocialismus jako výraz segmentace společnosti. Pro konsociační demokracii jsou charakteristické čtyři znaky, které více či méně využívá prakticky každá konsociační demokracie. Jedná se o velkou koalici, princip proporcionality, menšinové veto a princip segmentální autonomie. Pro mou práci je velice důležité, že Arend Lijphart představil i řadu podmínek, které jsou vhodné pro konsociační demokracii. Ty se dají vymezit na základě tří úrovní vztahů ve společnosti. V rovině vztahů mezi elitami různých segmentů (zde jsou vhodnými podmínkami např. vnější ohrožení, vícečetná rovnováha sil, velikost státu, nízké absolutní zatížení státu či tradice konsenzuálního chování), v rovině vztahů mezi masami různých subkultur (oddělení segmentů společnosti) a v rovině vztahů mezi elitou a masou v rámci jedné subkultury (vnitřní soudržnost, široký souhlas s vládou kartelu elit).

3. Západoevropské konsociační demokracie

V následující kapitole se budu věnovat čtyřem klasickým západoevropským případům aplikace konsociační demokracie. Postupně

¹⁰ Říchová, Blanka; Lisa, Aleš: 1995. Antologie světových politologů II. Vysoká škola ekonomická v Praze: Praha.

představím podobu konsociační demokracie a společensko-politických podmínek v Rakousku, Nizozemí, Švýcarsku a Belgii.

3.1. Rakousko

3.1.1. Úvod k rakouské konsociační demokracii

V této podkapitole se zaměřím na první ze západoevropských konsociačních demokracií. Nejprve se budu věnovat situaci v Rakousku mezi válkami a poté na vytvoření velké koalice po roce 1945, která byla symbolem konsociační demokracie a vnesla do rakouského politického systému období stabilního politického prostředí, které vydrželo i po jejím konci. Právě Rakouskem tuto kapitolu začínám, jelikož často bývá označována za typický příklad Lijphartova modelu demokracie. A to z toho důvodu, že struktura společnosti a politická kultura byla téměř totožná v období mezi válkami a v období po druhé světové válce, přesto právě díky odlišnému chování politických elit se nedají obě období srovnávat v míře stability.¹¹

3.1.2. Období První republiky – období nestability

První republika vzniká v Rakousku v roce 1918 a jak tvrdí K. McRae, vzniká v jakémsi traumatu. McRae má na mysli to, že německy mluvící občané Rakouska-Uherska necítili potřebu vytvořit vlastní národ¹². Právě ještě v dobách před rokem 1918 najdeme zrody prvních stran. V této době jsou tyto strany rozděleny podle etnického a třídního štěpení společnosti. Po roce 1918 nám z této škatulky vypadávají etnicky založené strany a klíčovou roli v Rakousku začínají hrát strany založené na třídním principu. Avšak již před rokem 1918 se začínají tvořit 3 bloky ve společnosti. Jednalo se o blok křesťanskosociální konzervativní, blok socialistický a blok velkoněmecký¹³,

¹¹ Peter Pulzer dokonce tvrdí, že Rakousko je jediným evropským státem, ve kterém se naprosto neefektivní a neúspěšný parlamentní systém změnil v úspěšný, a to i přes totožnou podobu stranického systému po celých 50 let mezi roky 1919-1969 (Pulzer 1974: 158).

¹² To do velké míry platí až do 80. let 20. století.

¹³ Nazývaný též jako sekulární, či nacionalistický.

kteřý zahrnoval pŕedevším liberální nacionalisty orientované na Německo. Jak jsem již naznačil, tyto bloky vznikaly ještĕ v dobách habsburské monarchie (Mcrae 1974: 16).

3.1.2.1. Podoba rakouských „Lager“ v meziválečné ěře

Nyní se v krátkosti na tyto bloky zamĕřme. Tyto bloky ovládaly celý politický systém Rakouska v období První i Druhé republiky a v zahraniční literatuře bývají označovány německým slovíčkem „Lager“ (tábory). Každý z těchto bloků byl podporován určitou vrstvou obyvatel a měl také každý svou politickou organizaci. Pŕičemž vždy dominovaly první dva tábory, zatímco velkoněmecký blok sehrával roli, kterou můžeme nazvat anglickým slovíčkem „balancer“ (Diamant 1974: 150). Nastíním podobu těchto „Lager“ pŕedevším v meziválečné ěře, kde se tyto tábory etablují, aby bylo jasné, na jakých principech fungovaly a jak se jejich pozice a role zmĕnily v poválečné ěře.

3.1.2.1.1. Socialistický „Lager“

Prvním táborem, kteřý chci zmínit, je tábor socialistický. Tento „Lager“ byl tvořen pŕedevším ŕůmyslovými dělníky a ze všech bloků byl nejvíce homogenní. Jejím politickým reprezentantem byla Sociálnĕdemokratická strana (SPÖ). Velmi úzce s touto stranou byly propojeny rakouské odbory, které byly považovány za prakticky nedílnou součást Sociálnĕdemokratické strany. Právĕ i pŕostřednictvím odborů se v Rakousku vytvořil zvláštní prostor, kteřý byl určen pouze členům této vrstvy. Pŕedáci odborových centrál byli zpravidla sociálnĕdemokratickými poslanci. Byly zde dokonce náznaky, že by se všichni rakouští pracující stali členy Sociálnĕdemokratické strany, aby společně čelili útlaku ze strany buržoazie a ŕůmyslníků. Pro tuto aktivitu se vžil pojem rakouský marxismus. Hlavními centry této strany byly v dobách První republiky ŕůmyslová centra, jako byla Vídeň a podobně. Časem se do strany pŕidávali i zástupci intelektuálů, například mnoho Židů. Tento nástin podoby socialistického bloku pŕetrval i do období Druhé republiky (Diamant 1974: 150-152).

3.1.2.1.2. Křesťanskosociální konzervativní „Lager“

Křesťanskosociální konzervativní blok se zvláště v době První republiky hodně orientoval na církve a na křesťanskou věrouku. Na venkově blok tvořili zemědělci, ve městech zase drobná buržoazie, řemeslníci, podnikatelé apod. Jejich hlavním cílem bylo nedopustit, aby průmysloví dělníci získali nejsilnější pozici ve státě. To bylo také hlavní motto pro pozdější vznik antisocialistické koalice. Politickým reprezentantem byla, kromě církve, Křesťanskosociální strana. Po druhé světové válce se pak transformovala do Rakouské lidové strany (ÖVP). Tento blok nebojoval jen proti socialistickému segmentu, ale také negativně vnímal buržoazně-liberální proudy v rakouské společnosti. Problémem bylo, že tento blok se rozhodně nemohl pyšnit takovou mírou homogenity, jako například blok socialistický (Diamant 1974: 154-155).

3.1.2.1.3. Velkoněmecký „Lager“

Velkoněmecký „Lager“ byl v dobách První republiky nejmenším blokem. Tento blok byl tvořen hlavně střední vrstvou, která se nehlásila k církvi a která vnímala existenci Rakouska jako umělé odtržení od Německa, ke kterému patří. Tento blok v dobách První republiky reprezentovaly dvě strany. Zaprvé to byla Velkoněmecká lidová strana a poté také tzv. „Landbund“, který sdružoval nevěřící zemědělce, především v oblastech Korutan a Štýrska. Obě tyto strany až do roku 1934 spolupracovaly s křesťanským blokem (Diamant 1974: 153).

3.1.2.2. Charakteristické rysy rakouské První republiky

Pro Rakousko byla charakteristická atypická soudržnost těchto táborů. Jak ve své knize uvádějí Lubomír Kopeček a Vít Hloušek, rakouský dělník, typický volič sociální demokracie, se narodil v sociálnědemokratické porodnici, žil ve čtvrti s ostatními ze sociálnědemokratického tábora, chodil do školy s dětmi ze sociálnědemokratického tábora, sportoval za sociálnědemokratický klub a nakonec byl pochován mezi dalšími příslušníky sociálnědemokratické

strany. Tato struktura byla obdobná i u katolického tábora. Strany byly schopny své voliče integrovat mezi ostatní voliče jejich strany a oddělit je od protější strany. Člověk pak v této struktuře společnosti vydržel doslova od kolébky až po hrob (Hloušek, Kopeček 2007: 206-207).

Kamenem úrazu pro První republiku byla snaha zástupců všech táborů do posledního momentu hájit zájmy svých voličů. Za selháním rakouské První republiky můžeme hledat nulovou vůli po kompromisním chování. Náboženská rivalita se v době První republiky převalila do politické kontroverze a každá strana (i prostřednictvím ozbrojených složek¹⁴) se snažila vyřadit z boje veškeré protivníky (Diamant 1974: 155-156). Jak tvrdí Lux, strany sloužily jen jako štít pro soukromé zájmy, měly tendence vládnout autoritářsky a uklidit z cesty každého, kdo nesouhlasil s jejich ideologií. Lux také tvrdí, že díky obrovské oddanosti ideologickým doktrínám se dají všechny 3 bloky v dobách První republiky označit za sekularizovaná náboženství. To mělo za následek, že každá strana se snažila vnutit svou ideologii celému národu (Lux 1946: 3).

Rakousko se od ostatních západoevropských konsociačních demokracií liší geografickým rozložením. Mezi jednotlivými regiony byly veliké rozdíly v preferencích těchto bloků. Zvláště výrazné byly odlišnosti mezi velkými městy („rudá“ Vídeň) a mezi venkovem („černé“ okolí). Toto geografické rozdělení Rakouska mělo za následek vrozenou nevraživost mezi průmyslníky a zemědělci, mezi průmyslovými baštami a zemědělským venkovem, mezi socialisty a buržoazií, a v neposlední řadě mezi stoupenci sekularizace a ortodoxními katolíky. Po roce 1920 se tato nevraživost proměňuje ve skutečnou nenávist a vede i k vytvoření vojenských milic u každého z bloků. Socialistický tábor měl k dispozici Schutzbund a konzervativní tábor měl k dispozici Heimwehr. Ve třicátých letech nebyly ozbrojené konflikty v ulicích ničím zvláštním. Takto začala cesta do propasti, jejímž výsledkem byla

¹⁴ Schutzbund pro socialistický tábor a Heimwehr pro tábor konzervativní. Viz. níže.

občanská válka v roce 1934¹⁵, konec demokracie a nakonec i anšlus Rakouska (Mcrae 1974: 16-17).

3.1.3. Období Druhé republiky – Konsociační éra

Nyní se již budu zabývat samotnou situací po druhé světové válce. Druhá republika zdědila situaci První republiky a musela si s touto realitou poradit. Jedinou změnou bylo snad výrazné oslabení pozice nacionalistů (velkoněmecký „Lager“), kteří ztratili na váze díky spojení s německými nacisty ve válečných letech. Co se však výrazně změnilo, byl model politiky jako takové. Jak tvrdí Engelmann, ideologické rozdíly mezi tábory byly potlačeny, ale psychologie skupin (tzv. „Lagermentalität“) zůstala zachována i ve Druhé republice (Engelmann 1966: 264-265). Jak se shodují autoři věnující se Rakousku po roce 1918, segmentace v institucionalizované podobě byla nadměrná v době První republiky, avšak zůstala velká i v počátcích republiky druhé. Ti, kteří obnovovali rakouské politické strany po roce 1945, tedy stáli před stejnou situací, která vedla k pádu První republiky. Ovšem podoba Druhé republiky by se dala označit za typický příklad přizpůsobení politických elit segmentovanému pluralismu. Situaci navíc komplikovala stálá přítomnost okupačních vojsk po válce (Mcrae 1974: 17). Plnou nezávislost získalo Rakousko až podepsáním Státní smlouvy v roce 1955 mezi všemi čtyřmi hlavními mocnostmi¹⁶ a rakouskou vládou¹⁷. Podmínkou podepsání Státní smlouvy bylo zachování neutrality (Říchová 2004: 136).

¹⁵ K občanské válce vedlo vyhlášení austrofašistického režimu kancléřem Engelbertem Dollfussem. Ten rozpustil jak parlament, a zakázal Schutzbund i Sociálnědemokratickou stranu. To vedlo ke krvavým bojům a mnoha mrtvým. Do střetů se připojili i rakouští nacisté podpořením úspěchem Hitlera a bombové útoky z jejich strany byly na denním pořádku. V červenci 1934 se o puč pokusili rakouští nacisté. Ten se sice nevydařil, ale byl při něm zabit rakouský kancléř Dollfuss.

¹⁶ Spojené státy americké, Velká Británie, Francie a Sovětský svaz.

¹⁷ V čele s Juliem Raabem.

3.1.3.1. Velká koalice v letech 1947-1966

Klíčem ke startu konsociační demokracie v Rakousku bylo vytvoření velké koalice, tedy koalice mezi konzervativními katolíky a sociálními demokraty. Tato koalice byla vytvořena 2 roky po válce a po každých volbách byla veřejně deklarována a potvrzována. Vydržela po šest volebních období až do roku 1966. Tím však konsociační období nekončí, ale trvá až do konce 70. let, i když postupně výrazně oslabuje. Hlavní důvod pro vytvoření a následné pokračování velké koalice byl vnější. Bylo nutné tvářit se jako jednotný národ před spojeneckými vojsky. A jejich přítomnost na rakouském území trvala až do roku 1955. Zásadní pro existenci velké koalice byl zvláštní vztah mezi stranami v koalici a hlavními zájmovými skupinami. Tento vztah totiž působil proti polarizaci a vnášel tak do systému větší stabilitu. Důležitým faktorem také bylo, že ačkoli se stranický systém po válce nezměnil, tak přece jen na síle nabývaly skupiny uvnitř stran, které byly umírněnější a kompromisnější, a dominantními se uvnitř stran stávala umírněnější křídla. Tedy alespoň v porovnání s elitami v meziválečné době. Stabilitě napomáhala existence opozice nejen mimo koalici, ale také uvnitř koalice, což oběma stranám dávalo možnost kontrolovat počínání koaliční strany. V rakouském politickém prostředí byla taková praxe nazývána „Bereichsopposition“. V počátečních letech byl obsah koaliční smlouvy tajný, ale časem se dostalo na povrch, že větší vliv než vládní kabinet má na chod Rakouska tzv. koaliční komise, která rozhodovala o klíčových otázkách. Tato komise však byla tvořena stranickými funkcionáři, kteří nebyli členy vlády. Je zjevné, že vláda byla této komisi podřízena a vůbec nejmenší roli v systému sehrával parlament. Jak jsem již zdůraznil, tento systém nepřinesl stabilitu pouze do roku 1966, ale stabilní byl politický systém i po tomto datu (Pulzer 1974: 170-171, 175-176; Mcrae 1974: 17-18).

Politické funkce na zemské i komunální úrovni byly obsazovány podle toho, aby byla udržena rovnováha mezi oběma velkými stranami. Tento princip

se velmi rychle přenesl i do oblasti státních orgánů a polostátních podniků. To, jak si ukážeme názorně později, zvyšovalo atraktivitu členství v SPÖ a ÖVP (Hloušek 2001: 353). Tento systém se nazýval „Proporz“ a ještě se mu budu věnovat jako jednomu z nejcharakterističtějších znaků rakouské konsociační demokracie.

Podívejme se na kladné i záporné důsledky velké koalice mezi SPÖ a ÖVP. Mezi negativní vlivy velké koalice by se dala zařadit podpora protekcionismu, zvyšovala se míra inflace, příjem na hlavu byl v těchto letech v průměru poloviční než tomu bylo ve Švýcarsku. Jako klady bychom mohli zmínit plnou zaměstnanost nebo to, že se jednalo o období, které nastartovalo dobu blahobytu. A především dokázala velká koalice vyřešit krizi distribuce. Po roce 1945 již v Rakousku nevidíme konflikty z ekonomických důvodů, které v meziválečném období přerostly v občanskou válku (Pulzer 1974: 173-174).

Konec velké koalice nadešel v roce 1966, kdy Rakouská lidová strana získala ve volbách přes 48 % hlasů a získala většinu v parlamentu. Tento posun umožnila výrazná změna volebního chování Rakušanů. Na začátku voleb v roce 1966 totiž nebylo 22 % voličů pevně rozhodnuto, koho budou ve volbách volit. Pouhé tři roky předtím se na začátku voleb jako nerozhodnutí identifikovalo méně než 10 % voličů. Mnoho Rakušanů tuto změnu vidělo pesimisticky. Obávali se, že na jednobarevnou vládu bez potřeby konsenzu není Rakousko dostatečně připraveno. Avšak vyjednávání například s odbory probíhalo snad ještě na větší úrovni než předtím a ty nesahaly k akcím za politickými účely. A tento faktor přispěl k udržení stability v zemi (Pulzer 1974: 176-177).

3.1.3.2. Další charakteristické znaky rakouského konsociačního období

Právo nominovat ministry se odvozovalo od úspěchu v posledních volbách. Tomuto principu se v Rakousku říkalo „Proporz“ a někdy bývá rakouský typ konsociační demokracie označován jako „Proporzdemokratie“. Systém „Proporz“ byl také používán v nově vznikajících institucích, například

ve vznikající armádě, na univerzitách, ve výzkumných institutech apod. Tento systém zaručoval rovnost segmentů uvnitř státu. Proto byl tolik podporován sociálními demokraty a byl jedním z hlavních důvodů přítomnosti této strany ve velké koalici. Je ovšem nutné zmínit, že tento systém umožňovala nevídaná tuhost ve voličské podpoře, která se volbami prakticky neměnila. Což bylo dáno rozdělením společnosti mezi bloky a každý se identifikoval s některým z „Lager“. Posledním faktorem, který byl klíčový pro přežití velké koalice až do poloviny 60. let, bylo jakési odideologizování obou stran. Zatímco SPÖ již nevzývala marxistické hodnoty, tak ÖVP se oprostila ihned po válce od přílišného vlivu katolické církve (Pulzer 1974: 175).

Téměř neuvěřitelný se zdá být počet členů dvou největších stran mezi léty 1949-1966. V Rakousku bylo v těchto letech okolo 4,6 milionu oprávněných voličů a v průměru 1,3 milionu bylo členem některé politické strany (Luther 1999: 44). To napovídá silnému rozdělení do „Lager“, kterého si byli sami občané Rakouska vědomi a stávali se ve velkém členy stran svého segmentu. Ukazuje to také na vysokou schopnost především dvou hlavních stran (SPÖ a ÖVP) přesvědčit členy svých táborů k členství ve straně. Obecně se dá říct, že v této schopnosti byla ještě zdatnější SPÖ než ÖVP. Takto vysokou příslušnost ve stranách segmentu můžeme vystopovat až do sedmdesátých let. Tedy i po konci klasického konsociačního období (Luther 1999: 48).

Peter Pulzer vysvětluje polaritu v rakouském systému několika fakty. Zaprvé je rakouský politický systém jediným heterogenním systémem, kde existuje taková dominance dvou hlavních politických proudů. Původ vidí Pulzer v době Rakouska-Uherska, které naopak zahrnovalo mnoho národů a mnoho stran (Pulzer 1974: 171).

Dále vidí specifičnost rakouského typu polarity ve vlivu zájmových skupin. Jejich vliv byl totiž velmi slabý a fungovaly spíše jako podporovatelé politických stran, což činilo komunikaci a artikulaci zájmů daleko snazší.

Faktem bylo, že každá zájmová skupina byla nějak integrována do jednoho z bloků. Výjimku tvořil sektor státních zaměstnanců, který měl vliv na obě velké strany a nedá se k jednomu bloku jasně přiřadit. Takto nastavené schéma těchto vztahů mezi stranami a zájmovými skupinami zjevně umožnilo hladké fungování velké koalice a přineslo důležitou změnu ve vývoji rakouského státu. Můžeme to dobře vidět na situaci třech největších zájmových skupin. Nejvlivnějšími zájmovými skupinami v zemi byly Obchodní komora, Zemědělská komora a Pracovní komora. Na kandidátkách stran z důležitých bloků dominovaly špičky právě těchto komor. U ÖVP to byli zástupci prvních dvou komor, u SPÖ pak zástupci třetí komory (Pulzer 1974: 171-173; Luther 1999: 47).

3.1.4. Shrnutí rakouské konsociační demokracie a nastínění dalšího vývoje

Pro celý rakouský případ konsociační demokracie je klíčová role politických stran. V době První republiky neplnily státotvornou roli a naopak výrazně napomáhaly dezintegraci, což kontrastuje s podobou stranické politiky v době Druhé rakouské republiky. Zde se naopak strany chovaly výrazně státotvorně a svou činností (i v podobě velké koalice) pomohly k vnitřní stabilitě a integritě. Je nutné zopakovat, že toto platilo i po skončení velké koalice, kdy vlády byly po dlouhou dobu jednobarevné. V roce 1970 byla ÖVP vystřídána u vlády SPÖ, která nejprve vládla menšinově a od roku 1971 absolutní většinou hlasů v parlamentu. Tzv. „Lagermentalität“ také přetrval i po roce 1966 (Pulzer 1974: 177-178).

3.2. Nizozemí

3.2.1. Úvod k nizozemské konsociační demokracii

Případ Nizozemí, jako další klasické konsociační demokracie, je velice zajímavý. A to nejen podobou segmentace společnosti a užitím konsociačních prvků v systému, ale především díky tomu, že právě na základě zkoumání nizozemského politického systému vytvořil na konci 60. let Arend Lijphart svou

teorii. Nizozemsko využívalo konsociační demokracii přesně po 50 let své existence. I v Nizozemsku se přistoupilo ke konsociační demokracii v souvislosti s mezinárodní krizí, ovšem v tomto případě již v souvislosti s první světovou válkou. Tzv. „konsociační“ éru tedy můžeme v případě Nizozemí datovat mezi léty 1917 – 1967. V této podkapitole budu výrazněji čerpat z práce Arenda Lijpharta *Politics of Accomodation*, ve které se komplexně věnuje nizozemskému politickému systému do konce 60. let. Tato kniha bývá často označována za Lijphartovu stěžejní práci. Právě na základě rozboru fungování nizozemské konsociační demokracie začal totiž svůj model demokracie vytvářet.

Mnozí autoři, mimo jiné Vlastimil Fiala, datují dějiny Nizozemska do tří etap. První stěžejní etapou je období mezi léty 1868¹⁸ – 1917, kdy se v nizozemském prostředí formuje demokratický systém. Období let 1917 – 1967 je tedy označováno jako období konsociační, kdy je již demokracie plně zavedena, ovšem je nutné najít mechanismy, které by řešily vysokou heterogenitu společnosti. V období po roce 1967 nastává doba polarizované demokracie (Fiala 2002: 360-361). Tímto obdobím se však vzhledem ke zvolenému tématu zabývat nebudu. Hodlám se tedy v krátkosti podívat na základní charakteristiku prvního období, více na druhé období a na závěr, co vedlo ke konci tohoto druhého období.

3.2.2. Předkonsociační období

V období ustavování demokratického systému ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století se především musel řešit problém v náhledu na klíčové otázky mezi katolickým, kalvinistickým a sekularizovaným blokem. Právě tyto tři bloky později tvořily základ pozdější konsociační demokracie. Sekularizovaný blok bývá často rozdělován mezi liberály a socialisty a kalvinistický blok mezi Nizozemskou reformovanou církev a Reformovanou církev. Toto rozdělení například preferuje Arend Lijphart (Lijphart 1975: 17).

¹⁸ Rok, kdy byl v Nizozemsku zaveden parlamentní režim vládnutí.

Otázkami, na kterých se bloky neshodovaly, byly především podoba školství ve státě, vztah církve a státu, ale také otázka volebního práva. Problémy v tomto období právě vytvářela situace, kdy katolická církev byla státem podporována a financována, zatímco kalvinistická náboženská obec žila z dobrovolných příspěvků. A katolicismus byl všeobecně (narozdíl od kalvinismu) vyučován na státních školách. Již v 70. letech 19. století pak vznikají kalvinistické a katolické strany, které mají za cíl reprezentovat a prosazovat zájmy své komunity (McRae 1974: 15).

Důležitá a palčivá byla i otázka volebního práva. První přímé volby do nizozemského parlamentu se konaly v roce 1848 a volit mohli jen skutečně bohatí občané. Lijphart uvádí, že například ve volbách v roce 1880 volilo okolo 12% mužů (Lijphart 1975: 107). V letech 1887 a 1896 proběhly dvě reformy volebního zákona, které měly za důsledek, že voleb do parlamentu v roce 1900 se účastnilo již 49% mužů v Nizozemí. Od roku 1880 se ukazovalo, že otázku volebního práva bude nutné řešit, jelikož i kolem roku 1910 stále neměly dvě třetiny dospělé populace právo volit (Lijphart 1975: 107).

Krizi okolo situace ve školství se rozhodl řešit v roce 1913 tehdejší ministr van den Linden, jenž ustavil komisi, která měla nalézt řešení tohoto léta trvajících problému. Van den Linden přitom do komise posadil zástupce všech relevantních segmentů společnosti. Tato komise měla tedy za úkol nalézt kompromis v otázce školství. Komise navrhla rovné financování školství, proporční volební systém a rovné volební právo. V roce 1917 pak pod vnějším tlakem Nizozemsko na tyto návrhy komise přistupuje a tento akt bývá označován za start konsocialismu v Nizozemí (McRae 1974: 15-16). Přesto nemůžeme říct, že zde konsocialismus vznikl z ničeho nic. Existovala zde výrazná tradice spolupráce a konsenzu již v dobách, kdy se můžeme bavit maximálně o formování západního modelu demokracie. Vždyť od roku 1848 na území Nizozemí neprobíhá žádná občanská válka nebo revolta (Lijphart 1975: 72; van der Horst 2002: 365-366).

3.2.3. Konsociační období

V Nizozemsku tedy existovalo tři až pět segmentů¹⁹ společnosti, podle toho, které ze segmentů jsme ochotni (nebo neochotni) dále dělit. Avšak pro představu, jaké bylo rozložení společnosti v konsociačních letech, si uveďme výsledky sčítání lidu z roku 1960. Římských katolíků bylo ve společnosti 40 %, kalvinistů 38 % a sekularizovaný blok tvořil okolo 18 %. Každý z bloků pak (ač nebyl separován jeden od druhého) měl své historické geografické umístění. Katolíci byli rozmístěni po celém území Nizozemska, ovšem jasnou většinu tvořili na jihu země, zejména pak v provinciích Severní Brabant a Limburg, kde měli katolíci zastoupení až 90 % obyvatel. Kalvinisté měli většinu především na jihozápadě a v centru Nizozemí. Obyvatelstvo sekularizovaného bloku bychom našli hlavně na severu Nizozemska. Kromě náboženského štěpení se v Nizozemí objevovalo i štěpení klasické, tedy socio-ekonomické, které ovšem nehrálo tak podstatnou roli (Lijphart 1975: 18-19).

3.2.3.1. Reprezentanti segmentů

Každý z bloků byl v konsociační éře zastoupen jednou stranou²⁰. Katolický segment Katolickou lidovou stranou, která dostávala mezi léty 1917-1967 okolo 30 % hlasů. Socialisté Stranou práce, která získávala také okolo 30% hlasů, liberály zastupovala Lidová strana pro svobodu a demokracii, která získávala okolo 10 % hlasů. Kalvinistický blok pak tvořily dvě strany. Antirevoluční strana získávala přes 10 % hlasů, zatímco Křesťanská historická unie získávala lehce pod 10 % hlasů. Mezi léty 1917 – 1967 těchto pět stran pravidelně obsazovalo přes 90 % křesel v parlamentu. Strany zastupující segmenty se těšily velké podpoře a loajalitě voličského elektorátu. Tento zvyk skončil právě ve volbách v roce 1967, čímž se konsociační model rozložil (Lijphart 1975: 23-24). I v rámci zájmových skupin docházelo k rozdělení do bloků. Například okolo 40 % všech zaměstnanců bylo členem Nizozemského

¹⁹ V nizozemském prostředí nazývány slovíčkem „zuilen“.

²⁰ Pokud budeme brát sekularizovaný a kalvinistický blok jako rozdělený na dvě části.

odborového svazu. Ten byl ovšem rozdělen mezi Socialistický odborový svaz, Katolický odborový svaz a Protestantský odborový svaz.

3.2.3.2. Silná segmentace

Lorwin ve své práci zkoumal řadu oblastí sociální aktivity a dospěl k tomu, že v každé sociální činnosti dosahovala segmentace silné úrovně (Lorwin 1974b: 48). Rozdělení mezi skupiny se objevovalo i v takových činnostech lidského života jako je rozhlas či televize, kde každá ze skupin měla svou stanici a placený tým pracovníků. Každý ze segmentů ovšem měl například i vlastní právníky, sportovní kluby, diskotéky, hudební skupiny, nemocnice a tak dále. Z toho můžeme vidět, že stupeň segmentace byl skutečně vysoký (Kruijt 1974: 133). Stupeň segmentace byl obzvlášť značný v katolickém a kalvinistickém bloku, které působily navenek značně uzavřeně. Zatímco socialistický a liberální blok byly otevřenější vnějším vlivům a připouštěly zasahování do svých činností z okolí (Lorwin 1974b: 48).

3.2.3.3. „Pravidla hry“

Lijphart ve svém díle *Politics of Accomodation* rozlišuje 7 pravidel, podle kterých se nizozemská konsociační demokracie řídila po dobu své existence (Lijphart 1975: 122-138). Tato pravidla²¹ zaručovala stabilitu systému i fungování konsociační demokracie. Prvním tímto pravidlem bylo vnímání politiky jako byznysu, což umožňovalo nekonfliktní nastavení systému. Jak totiž uvádí Daalder, pokud bereme politiku jako práci, pak rozhodně nechceme v práci trpět a podle toho volíme své chování a jednání (Daalder 1955: 16). Dalším pravidlem byla dohoda o nesouhlasu (jak toto pravidlo Lijphart nazývá). Jedná se o to, že politické elity akceptovaly rozdílnost mezi segmenty a mezi svými zájmy a byly přesvědčeny, že je nejde změnit a že to dokonce není ani žádoucí. Toto pravidlo sám Lijphart považuje za nejdůležitější (Lijphart 1975: 124). Dalším pravidlem byla komisi diplomacie. Pokud se má

²¹ Ve svém díle je nazývá *The Rules of the Game* (srov. Lijphart 1975: 122).

rozhodovat na základě konsenzu, tak je nutné se scházet a problémy řešit. Na tuto premisu politické elity v Nizozemí přistoupily a časem se toto pravidlo institucionalizovalo (o čemž si povíme později). Čtvrtým pravidlem bylo pravidlo proporcionality, které má své základy hned v roce 1917 při startu konsociační demokracie²². Toto pravidlo je jedno z nejdůležitějších, a tak se mu budu konkrétněji ještě věnovat. Dalšími třemi pravidly byly princip depolitizace politického prostředí, princip tajnosti (politické elity jsou nuceny dělat ústupky, a tak je princip tajnosti důležitý k vytvoření jakési informační propasti mezi elitami a masou) a princip, který Lijphart nazývá právem vlády vládnout (Lijphart 1975: 126-134).

Konsocialismus jako forma politického chování se projevoval na mnoha úrovních společnosti. Šlo o jakési spojení mezi hlavními bloky za účelem spolupráce a vytváření konsenzu. To se odehrávalo např. na stranické úrovni, na parlamentní úrovni, dále v odborech, na úrovni zaměstnavatelů, farmářů, na úrovni médií (novin, televize) a na mnoha dalších (Lijphart 1975: 60-61). Nizozemská společnost byla kompromisním konsociačním chováním doslova protkána. Obyvatelé Nizozemí si až do 60. let plně uvědomovali svou příslušnost k segmentu, což zaručovalo již zmíněnou nulovou fluktuaci voličů a prakticky vylučovalo (podobně jako v Rakousku) možnost, že by někdo volil napříč segmenty.

V nizozemském politickém systému po dobu zmíněných 50 let byl striktně dodržován princip proporcionality, který se odrážel v následné legislativě. Lijphart jmenuje především komise, které řešily dlouhodobější problémy, i komise, které řešily problémy mimořádné. Ve všech se uplatňovalo poměrné zastupování všech klíčových segmentů společnosti. Vrcholným orgánem byla Sociálně-ekonomická rada. I v ní se uplatňoval princip proporcionality a navíc zde byly zastoupeny i hlavní zájmové skupiny. I přes tento fakt se v Nizozemsku neprosadilo sdílení moci jako například ve

²² Viz. komise jmenovaná van den Lindenem v roce 1913.

Švýcarsku. Ačkoli byly velké koalice běžné, tak alespoň jedna z 5 hlavních politických stran v koalici vždy chyběla. Pozdější Strana práce se do vlády dostala poprvé dokonce až v roce 1939 (Daalder 1996: 9-10).

Principy, které A. Lijphart označil jako politiku přizpůsobení, se postupem času za zmíněných 50 let výrazně institucionalizovaly. Z počátku se jednalo spíše o jakési konference, neformální ad hoc setkání a jednání, ovšem postupem času se tato forma chování radikálně zformalizovala. Z ad hoc kontaktů se najednou staly prakticky permanentní instituce. Ukázkovým příkladem budiž mnou již výše zmíněná Sociální a ekonomická rada. Tento vrcholný orgán nizozemské konsociační demokracie se formoval dlouhá léta a formálně vznikl až v roce 1950. Tato komise měla 45 členů a bylo v ní zastoupeno 15 reprezentantů zaměstnanců (odborníky vysílaly zástupce podle proporčního klíče – byli zde tedy katoličtí, protestantští i socialističtí zástupci odborů), 15 reprezentantů zaměstnavatelů (i sem byli vysíláni podle proporčního klíče katoličtí, protestantští a liberální zástupci zaměstnavatelů) a 15 vyslanců vlády (povětšinou odborníci na právo a ekonomii – i zde ovšem bylo dbáno na zastoupení všech segmentů) (Lijphart 1975: 112-113).

Po zavedení konsociační demokracie prudce klesl počet sporů o náboženská témata. Tento druh sporů se dařilo, díky konsenzu nastavenému v politickém systému, úspěšně řešit. Respektive tento typ sporů existoval, avšak ani v nejmenší míře neohrožoval samotný systém. Neznamená to ovšem, že bychom na území Nizozemska nenašli žádné spory. Časté byly spory v oblasti sociální a ekonomické. Zvláště ve třicátých letech se výrazně debatuje nad ekonomickými tématy, a sice například nad vytvořením tzv. „welfare state“. V těchto problémech volily zvláště nábožensky orientované strany tzv. zlatou střední cestu, což mělo zmírňující efekt na celý systém (Lijphart 1975: 118).

Především role Katolické lidové strany v tomto ohledu měla velký význam. Právě kolem této strany se točil politický život v konsociační éře.

Důležitost protestantského bloku samozřejmě snižovala existence dvou stran. Protestantské strany navíc nebyly stranicky příliš disciplinované, na rozdíl od Katolické lidové strany, která byla stranicky velmi jednotná. Navíc Katolická lidová strana byla až na období mezi léty 1956-1959²³ vždy nejsilnější nizozemskou politickou stranou²⁴ (Lijphart 1975: 118-119). Lijphart tuto stranu označuje jako největšího přispěvatele k nizozemské stabilitě prostřednictvím konsociační demokracie (Lijphart 1975: 121).

3.2.4. Konec konsociační éry

Konec konsociačního období můžeme datovat druhou polovinou 60. let 20. století. Okamžik obratu nastal ve volbách do dolní komory parlamentu v roce 1967. Právě tyto volby jsou momentem, který ukončil 50 let trvající aplikaci konsociačního modelu. Důvodů bylo hned několik. Sociální štěpení mezi bloky naprosto ztratilo svou typickou ostrost, oslabily se i vazby segmentálních organizací uvnitř každého segmentu. Klesla izolovanost mezi segmenty a ty se začínaly víc a víc prolínat. Především pokud jde o katolíky a protestanty. Vedlejším efektem bylo, že neutrální média (která nebyla vázána na segment) získávala na prodeji a byla stále žádanější. Dalším klíčovým důvodem bylo, že politické elity, především z levicového spektra, začaly odmítat pravidla hry, podle kterých systém fungoval (Andeweg 1999: 117-118). V roce 1969 dokonce Strana práce přijala memorandum, ve kterém vylučuje jakoukoliv možnost na koalici s Katolickou lidovou stranou. (Lijphart 1975: 196-201).

Největší změny ale zažil stranický systém, který je pro konsociační model klíčový. Vysoký nárůst nastal ve fluktuaci voličů, kteří se přestali identifikovat tak silně se svým segmentem a byli daleko častěji ochotni volit napříč segmenty. Ve volbách v roce 1967 zaznamenalo 5 největších stran drastickou porážku. Jak jsme si řekli, tak 5 největších stran získávalo

²³ V těchto letech měla v parlamentu více mandátů Strana práce.

²⁴ Nejsilnější politickou stranou v Nizozemsku byla Katolická lidová strana již od roku 1901.

v konsociačním období pravidelně dohromady okolo 90% všech hlasů. V roce 1963 to bylo stále přes 87 % hlasů. Ovšem ve volbách roku 1967 to bylo najednou 78,7 % a v následných volbách v roce 1971 dokonce pouze 72 % všech hlasů. Například Katolická lidová strana ztratila mezi léty 1963-1972 ve volbách přes 14 % hlasů, což znamená úbytek přes třetinu svých voličů. Úbytek zaznamenalo pět stran jako celek, ovšem výraznější propad zažily strany náboženské. Například reprezentant liberálního proudu dokonce posílil (Andeweg 1999: 126). Ztracené hlasy těchto stran posbíraly nové formace ve stranickém systému, které voliče lákaly na jiné charakteristiky své strany než na tradiční notu reprezentanta segmentu. Těmito novými stranami byli Farmáři, Demokraté 66, Radikálové či Demokratičtí Socialisté 70. Lijphart označuje největší změnu vedoucí ke konci konsocialismu v Nizozemí proměnu Strany práce. Ta se totiž pod vlivem ideologie „Nové levice“ stala stranou bojující výrazně proti politice přizpůsobení (Lijphart 1975: 201-207).

3.2.5. Závěrečné shrnutí

Nizozemí je tedy druhou konsociační zemí, která je označována za klasický případ této formy demokracie. Nizozemské novodobé dějiny z pohledu konsociační demokracie můžeme dělit do tří etap. Etapy etablování demokracie, etapy aplikace konsociační demokracie a etapy, kdy se konsociační demokracie rozkládá a nahrazuje ji jiná forma demokracie. Konsociační demokracie byla vytvořena na základě sporu náboženských obcí o oblast školství. Forma, kterou byl tento spor vyřešen, se uchytila v nizozemské politice a přetrvala v Nizozemsku až do druhé poloviny 60. let 20. století. Nizozemská demokracie fungovala díky precizní práci politických elit na politice přizpůsobení. Tato politika byla v Nizozemí praktikována podle pravidel, která byla nutná pro její fungování. Hlavními pravidly byla proporcionalita či například uvědomění si rozdílnosti mezi segmenty, tolerance tohoto faktu a snaha o udržení statusu quo. Konec konsociační demokracie přinesla až změna ve volebním chování a radikální proměna stranického systému. Tento posun byl dovršen volbami z roku 1967.

3.3. Švýcarsko

3.3.1. Úvod do problematiky švýcarské konsociační demokracie

Jak jsme si již ukázali a vysvětlili, v konsociačních demokraciích hrají klíčovou roli politické elity, především tedy politické strany. V případě Švýcarska je ovšem tato výlučná role politických stran poněkud nejasná a těžko uchopitelná. I proto má řada teoretiků a autorů, zabývajících se problematikou konsociační demokracie, značný problém vůbec se zařazením Švýcarska mezi země s konsociační demokracií. Švýcarsko je ze všech zemí nejméně segmentovanou demokracií. Důvodem je přítomnost hned několika štěpných linií, které se vzájemně kříží a ztrácí tak na intenzitě. I zde je však klíčové štěpení nábožensko-ideologické, které stálo na pozadí vzniku hlavních politických stran ve Švýcarsku. Hlavními segmenty tvořící švýcarský politický systém jsou segment katolický, protestantský a sociálnědemokratický. Ačkoli ve Švýcarsku nalezneme i výrazné jazykové štěpení, tak to nehraje při pohledu na stranický systém výraznou roli (i když i zde najdeme strany orientované na jeden region, což je však obvyklé i u jazykově homogenních zemí). Politické elity se nemusí zabývat otázkami zachování mírového uspořádání. To je faktor, kterým se nejvíce odlišují od ostatních „klasických“ konsociačních demokracií (Sciarini, Hug 1999: 134-135; Mcrae 1974: 21-22).

3.3.2. Politický vývoj ve Švýcarsku

Narozdíl od některých jiných zemí se konsociační demokracie ve Švýcarsku nevyvinula v důsledku jedné krize, ale byla výsledkem dlouhodobého vývoje. Politika konsenzu a vytváření kompromisů je ve Švýcarsku hluboce zakořeněna a sahá až ke konci 15. století. V době reformace se začíná tvořit rozdělení na kantony a od té doby se vyvíjí princip paritního zastoupení katolicky a protestantsky orientovaných kantonů. Každý z kantonů si v rámci Svaté říše římské žil svým životem, ale po osvobození švýcarských kantonů se samy kantony rozhodly setrvat ve společné konfederaci jako samostatné celky. Po padesát let dominovala Federální radě (jako hlavnímu exekutivnímu orgánu) Radikální strana, a to až do příchodu

Křesťansko-katolické strany roku 1891, kdy se katolíci stali členem Federální rady. V roce 1919 zde již měli katolíci 2 zástupce. V roce 1929 se stala další vládní stranou Strana farmářů. Ta byla do vlády přijata za účelem posílení antisocialistických tendencí. Socialisté se dostali do vlády až po té, co se stali daleko více umírněnými (to bylo v roce 1943) a v roce 1959 získali v radě již 2 křesla. Tak vznikla podoba Federální rady, která skvěle reflektovala tehdejší rozložení mandátů a zaručila vysokou míru kontinuity uvnitř švýcarského politického systému a dodnes je nazývána známým slovním spojením – magická formule (McRae 1974: 24-25).

Podoba švýcarské demokracie je tedy výsledkem postupné institucionalizace a vývoj švýcarského konsociačního modelu byl dokončen až v roce 1943. Švýcarská konsociace je tedy zjevně výsledkem dlouhodobého vývoje (Girod 1974: 209).

3.3.3. Pilíře švýcarské konsociační demokracie

Nyní se podívejme na samotnou Federální radu, která je zásadní pro chod Švýcarska a určovala podobu její demokracie. Právě prostřednictvím Federální rady ovládali švýcarskou konfederaci členové všech 4 hlavních politických táborů, a to podle předem dané formule (ta sice není formalizovaná zákonem, ovšem aktéry ve švýcarském politickém systému je velmi respektována), která se mění skutečně zřídka. Od roku 1959 do roku 2003 byla tato rada tvořena dvěma konzervativci, dvěma radikály, dvěma socialisty a jedním zástupcem Švýcarské lidové strany. Ta ovšem na přelomu století uspěla v několika volbách a tak počet jejich členů ve Federální radě stoupl na dva. Jednoho zástupce naopak ztratili konzervativci (Hricová 2011: 89). Zároveň musí být dodržena kantonální podmínka, podle které musí být zastoupeni reprezentanti největších tří kantonů Bern, Curych a Vaud, ale také jazyková podmínka, která zajišťuje zastoupení i malým jazykovým skupinám. Čtyři až pět členů Federální rady je německy mluvících, jeden nebo dva francouzsky mluvící a často bývá přítomen také zástupce italsky hovořící

komunity. Tato podmínka je sice neformální, ale bývá striktně dodržována. Podobné formule se dodnes uplatňují i v parlamentních výborech, u federálního soudu či v jiných administrativních orgánech. Takové dohodnuté zastoupení můžeme najít na úrovni kantonů, a to i v kantonech, které jsou relativně homogenní a moc by připadla jen jedné straně (Mcrae 1974: 23-24; Girod 1974: 209; Lijphart 1999: 34-35).

Klíčový je způsob rozhodování o legislativě, který nám odhalí, že Švýcarsko skutečně funguje na vysoce konsenzuálním principu. O legislativních zákonech se totiž ve Švýcarsku rozhoduje na úrovni expertních skupin, do kterých jsou přizýváni zástupci všech důležitých politických stran, zájmových skupin a experti z oboru a rozhoduje se zde na základě všeobecného konsenzu (Sciarini, Hug 1999: 156-157).

Girod tvrdí, že Švýcarsko je jakýmsi systémem na mezistupni, a sice mezi stylem vztahu mezi stranami, ve kterém se jedna snaží od moci odstavit druhou a vládnout sama, a mezi stylem vztahu, kdy si jedna strana uvědomuje potřebnost druhé, respektuje její jedinečnost a důležitost a jakékoli nepřátelské tendence jsou zakázány. Ve švýcarském případě bychom mohli říct, že boj mezi stranami probíhá převážně na komunální, případně kantonální úrovni, zatímco obrovská míra spolupráce je deklarována na úrovni federální. Můžeme tvrdit, že systém, kdy jsou zastoupeny všechny strany ve vládě, rozhodně není vžitá pro švýcarský režim, ale je dán vývojem. Jak jsem již napsal dříve, švýcarský politický systém je založen na tom, že kdo má nějakou váhu v zákonodárné moci (respektive dostane nějaké množství hlasů od voličů), měl by mít možnost spolurozhodovat na exekutivní úrovni. To je také důvod, proč počet stran či jejich váha ve Federální radě není fixně určen a případně se může měnit (a jak jsem již zmínil, také měnil). Tato spolupráce v exekutivě není narušována volebním procesem, který slouží pouze jako zaznamenání kolísání nebo minimální změny ve voličských sympatiích. To

umožňuje mírně opozičním hnutím zvyšovat vliv uvnitř hlavních švýcarských politických stran (Girod 1974: 219; Sciarini, Hug 1999: 151,154).

3.3.3.1. Důvody, díky kterým konsociační demokracie ve Švýcarsku mohla fungovat

Podoba tohoto systému pak nastavuje naprosto odlišný vztah mezi vládou a opozicí. Ta se ve Švýcarsku jednoduše projevuje jinak než v ostatních státech. V klasických parlamentních demokraciích se opozice vyznačuje tím, že bojuje proti vládnoucí garnituře s cílem nahradit ji ve vládnoucích pozicích. To by ovšem ve Švýcarsku nedávalo smysl a tak pojem opozice dostává ve švýcarském případě novou dimenzi. Stabilitu zaručuje především neobvykle nízká volatilita voličů, která je ve Švýcarsku nejnižší z evropských zemí v celé poválečné éře. Druhým faktorem je vysoká podpora vládnoucích stran. Čtyři strany, které tvoří federální vládu, mají stabilně po druhé světové válce silnou podporu. Až na volby z roku 1955, kdy dohromady posbírali okolo 60 % hlasů, se míra hlasů pro tyto strany pohybovala mezi 75-90 %, což ukazuje na spokojenost s konsenzuálním vládnutím. S tímto tvrzením koresponduje, že legislativní návrhy, které jdou do referenda, získávaly v minulosti pravidelnou podporu 80-90 % hlasů (Girod 1974: 219; Sciarini, Hug 1999: 151,154).

3.3.3.2. Štěpící linie ve švýcarské společnosti

Kořeny rozdílu mezi katolíky a radikály můžeme tedy vystopovat již v období reformace a čtyřlístek hlavních politických táborů později doplnila socialistická a zemědělská strana. Právě nábožensko-ideologická segmentace je klíčovou štěpící linií. Ve Švýcarsku nalezneme také další důležitou štěpící linii v podobě jazykového rozdělení, které bylo reflektováno teritoriálním členěním švýcarské konfederace. Regionální segmentace je známým švýcarským faktorem, ale není to až tolik segmentace jazyková, jako spíš segmentace podle kantonů a dalších správních jednotek, které tvoří hlavní stavební kámen švýcarského politického systému. Na úrovni kantonu se totiž

řeší řada otázek, které by zřejmě na celostátní úrovni jednoduše projednat nebo prosadit nešlo. Je také velice pravděpodobné, že kdyby se jazyková a náboženská štěpení nepřekrývala, ale odpovídala by si, pak by výsledkem nebyla nynější harmonie a stabilita, ale právě naopak ostrý konflikt (Lorwin 1974b: 48; Mcrae 1974: 22; Mayer 1968: 707).

3.3.3.3. Sporná otázka přímé demokracie – zapadá do konsociačního modelu?

Pascal Sciarini a Simon Hug se domnívají, že v rozporu s konsociačními principy je klasická švýcarská přímá demokracie (Sciarini, Hug 1999: 138). Podle Briana Barryho přímá demokracie vytváří velmi nekonsensuální rysy, díky kterým se nedá Švýcarsko označovat za zemi, která se řídila principy konsociační demokracie. Teorie konsociační demokracie totiž počítá s vyjednáváním kompromisu na úrovni elit a tím, že tomuto výsledku se přizpůsobí členové subkultur (Barry 1975: 483).

3.3.4. Závěr – Zhodnocení podoby švýcarského konsocialismu

Švýcarský politický systém zjevně stojí na konsenzuálním rozhodování. Časem se tento princip dostal do Federální rady jako hlavního exekutivního orgánu Švýcarska. Od 50. let jsou pak v této Radě zastoupeny všechny hlavní názorové proudy švýcarské společnosti. Právě fungování Federální rady a způsob rozhodování v legislativním procesu jsou na vysoké konsociační úrovni. Úspěšnému fungování konsociační demokracie pak nahrává nebo v minulosti nahrávala praktická neexistence opozice, jak jí známe z našeho prostředí, vysoká podpora vládních stran a nízká volatilita voličů při volbách.

Švýcarsko je specifické větším množstvím štěpných linií, které jsou ale dávného data a postupem času se s nimi švýcarský politický systém naučil žít. Toto je výhoda Švýcarska, kde je tedy hodně dlouhá tradice společné vlády, a jelikož se vyvíjela v čase, a ne skokově v důsledku jedné krize, má také vysokou míru legitimacy. Principy vícestranické exekutivy, proporcčnosti v rozdělování zastupitelských mandátů a decentralizace státní moci jsou zde

tedy hluboce zakořeněny, a to výrazně napomáhá stabilitě tohoto modelu demokracie v místních podmínkách (Mcrae 1974: 25).

Dá se tedy říci, že Švýcarsko z takzvaných klasických západních příkladů konsocialismu z mnoha důvodů nejméně sedí na tento teoretický model, ovšem prvky konsociačního jednání se zde objevují nejdelší dobu a jsou výrazně zakořeněny ve švýcarské politické kultuře. Co ve Švýcarsku můžeme označit jako unikum z hlediska konsociačních demokracií, je používání přímé demokracie. Tato praktika mírně sráží výsadní roli politických elit, kterou jim přisuzuje Lijphartův model konsociační demokracie. I přes tuto nesrovnalost si myslím, že Švýcarsko je právem považováno za klasický západoevropský příklad konsocialismu, o čemž jsem se představením podoby švýcarské konsociační demokracie snažil přesvědčit. Hlavním argumentem je, že konsenzus, styl rozhodovacího procesu a tvorba velkých vládních koalic, v podobě, jak tyto aspekty sledujeme ve Švýcarsku, zapadají do Lijphartova modelu demokracie (Sciarini, Hug 1999: 158-160).

3.4. Belgie

3.4.1. – Úvod k belgické konsociační demokracii

Jako na další západoevropskou demokracii využívající v minulosti konsociační model se podívejme na Belgii. Řada politologů hovoří jako o konsociační éře o letech 1944-1961. Mezi léty 1961-1965 totiž došlo k radikálním změnám ve společenském a politickém životě v Belgii, které by se daly charakterizovat jako konec konsociačního období. V Belgii byla velice silně rozvinuta náboženská a ideologická segmentace. Podle V.R.Lorwina byla Belgie v různých sektorech více segmentována, než je tomu v jiných zemích. Tato segmentace měla tradiční západoevropský ráz a tvořily jej nábožensko-ideologicky orientované skupiny – katolíci, socialisté a liberálové. Lorwin, který se belgickému politickému systému výrazně věnoval, považoval katolický blok za nejvíce organizovaný ze všech a naopak liberální blok za nejméně organizovaný. Hlavním rysem belgické segmentace byly politické strany.

Liberální a katolická strana vznikaly na pozadí vztahu státu a církve a v 90. letech 19. století doplnila trojlístek strana socialistická. Tato struktura už si svou tvář udržela a od 90. let 19. století již jen posilovala (Mcrae 1974: 18; Lorwin 1974b: 48).

Belgická konsociační demokracie není jako například Rakousko příkladem prudké změny od krize ke kooperaci, ale spíše důsledkem dlouhodobého vývoje. Ten se dá datovat ještě před získáním nezávislosti, kdy se dva největší tábory - katolíci a liberálové – spojily proti nizozemskému králi Vilému I. Toto unionistické spojení dvou táborů dovedlo zemi až k získání nezávislosti a také provázelo Belgii prvními lety jako samostatného státu. Tento princip byl nakrátko vystřídán dobou vlády jediné strany, ale s rozvojem a vznikem politických stran se přešlo k proporčnímu zastoupení v parlamentu. Od roku 1919 byly všechny vlády v Belgii vládami koaličními²⁵. V kritických obdobích belgických dějin se stávalo, že dokonce všechny 3 hlavní belgické bloky tvořily koaliční vládu. Jako vykreslení charakteru politiky v Belgii uvádí McRae několik ukázkových případů. V roce 1935 se všechny 3 hlavní bloky dohodly na podpoře van Zeelandovy vlády, která měla za úkol vytvoření ekonomických reforem a ochranu před extrémistickým royalistickým hnutím. V roce 1958 se všechny 3 strany podepsaly pod tzv. druhou školní smlouvu, která ukončovala několik let svárů v této oblasti a měla veškeré aspekty mezinárodní smlouvy. A nakonec v závěru 60. let by stačila k ústavnímu vyřešení jazykových problémů podpora tří tradičních stran, avšak pod toto řešení se podepsalo všech šest parlamentních stran. Výsledkem této dohody byla kulturní autonomie v rámci systému (Mcrae 1974: 20).

3.4.2. Politický vývoj v éře před konsociační demokracií

Lorwin ukazuje, že tři výrazné otázky ovlivnily politický vývoj v Belgii. Nejprve se jedná o spor na roli církve ve státě. V tomto sporu proti sobě stály Katolická strana a Liberální strana, a především se lišily v pohledu na podobu

²⁵ Až na vládu katolické strany mezi léty 1950 – 1954, což vedlo dokonce ke krátké občanské válce.

školského systému. Druhým milníkem v politickém vývoji byly vzrůstající požadavky pracujících po rovnosti a sociální spravedlnosti, což mělo za následek vznik Socialistické strany. Třetím velkým tématem v belgickém politickém prostředí je existence jazykového štěpení, tedy rozdělení na dva významné celky, Vlámsko a Valonsko. Jak tvrdí Lorwin, tento kulturní, třídní a jazykový vývoj by nebyl v Evropě ničím výjimečným, avšak struktura konfliktu a kompromisního jednání a historické okolnosti, za kterých se tyto struktury vytvářely, unikátní jsou. I pro belgické rozdělení společnosti se užívá stejně jako v sousedním Nizozemsku termín „verzuiling“ („zuil“ bychom mohli přeložit jako pilíř). Každý z belgických ideologických táborů měl svou politickou reprezentaci, svůj vlastní tisk, kulturní organizace a v případě katolického bloku i své náboženství a vzdělávací systém. Belgický politický systém naprosto ovládaly tři politické strany, nejprve nepřátelstvím, později prostřednictvím koalic (Lorwin 1974a: 179-180).

3.4.2.1. První známky konsenzuálního chování

Pojďme se blíže podívat na politický vývoj v Belgii, a to ještě v dobách před ustavením konsociačních prvků. Právě tato éra nám může objasnit, za jakých společensko-politických podmínek se konsociační demokracie v Belgii prosadila. Vznik segmentace v belgickém prostředí by se dal datovat mezi roky 1893 a 1918. Tyto roky jsou důležité z hlediska volebního práva pro muže. V roce 1893 sice nebylo zdaleka rovné volební právo, ale i přesto se do parlamentu dokázala dostat Belgická dělnická strana, která tak začala představovat reprezentaci velmi početného socialistického bloku. Vstup této strany do parlamentu do velké míry změnilo i chování zbylých dvou stran. Liberálové se více začali věnovat orientaci na volný trh a katolíci byli pod tlakem dělnické frakce uvnitř Katolické strany. Ta se tedy v těchto letech posouvá výrazně ke křesťansko-sociálním hodnotám. Liberální strana časem začala výrazně zaostávat, ale díky proporčnímu systému měla stále silnou pozici. V Belgii najdeme v tomto období klasický případ systému dvou a půl

strany. První znaky možného konsenzuálního chování se objevily záhy po válce. Socioekonomická a jazyková situace v zemi v roce 1918 poprvé donutila zástupce všech tří hlavních stran usednout k jednacímu stolu společně. Všechny tři strany se konsenzem (i na nátlak krále) dohodly na zavedení rovného volebního práva pro muže. Tento akt bývá označován za první znak konsenzuálního jednání, který předcházel pozdější konsociační demokracii. Přesto se v této době nedá hovořit o plném konsocialismu (Deschouwer 1999: 75-76).

3.4.3. Podoba segmentace belgické společnosti

Strany jsou v takových systémech, jako je Belgie, především reprezentantem svého segmentu. Existovaly rozdíly mezi politickými stranami v Belgii, pokud jde o vztah ke své subkultuře. Zatímco katolický segment byl velice široký a nebyl orientován pouze na jednu stranu, tak socialistický segment zdaleka tak rozsáhlý nebyl, ale naopak byl na svou politickou organizaci velice orientovaný. Rozdíl mezi těmito dvěma stranami se projevil i po rozdělení každé strany na dvě části – vlámskou a valonskou. Katolíci měli daleko větší základnu ve Vlámku, zatímco socialisté se mohli opřít o velkou podporu ve Valonsku (Deschouwer 1999: 80-81).

3.4.3.1. Katolický segment

Katolický blok byl velice rozsáhlý a široký. V katolickém segmentu fungovaly tři skupiny, které měly nejvíce stoupenců a byly nejvlivnějšími. Sice se jednalo o zástupce dělníků, o zástupce farmářů a nakonec zástupce belgické střední třídy. Nutno podotknout, že každá tato větev v sobě zahrnovala velké množství dalších organizací, což potvrzuje domněnku, že tento segment nebyl tolik orientovaný na centrální vedení strany, ale spíše vnitřně fragmentovaný. Podtrhuje to i skutečnost, že v roce 1921, kdy se tyto tři podskupiny Katolické strany propojily v politickou organizaci, neměla Katolická strana žádné přímé členy, ale pouze nepřímé členy z těchto organizací (Deschouwer 1999: 81).

Změnu přinesla situace po druhé světové válce. Strana byla znovuvytvořena jako Křesťansko-demokratická strana (CVP-PSC) a stala se daleko více centralizovanou stranou, která již měla klasické přímé členy. Ovšem ani po druhé světové válce nemůže být Křesťansko-demokratická strana označena za opravdové a neoddiskutovatelné vedení katolického segmentu. V rámci tohoto pilíře stále existovala řada suborganizací, které byly na CVP-PSC nezávislé. Změnila se také do značné míry mentalita uvnitř katolického pilíře. Již se nejednalo o rigidní pilíř stavěný na církevním katolicismu, ale stal se z něj spíše pilíř stavěný na sociokulturních křesťanských hodnotách. Zajímavý byl vývoj v porovnání strany a segmentu. Zatímco segment stále narůstal, tak politická strana ve volbách značně ztrácela (Deschouwer 1999: 83-84).

3.4.3.2. Socialistický segment

Socialistická strana vznikla v osmdesátých letech 19. století jako zástupce dělnické třídy a vyznačovala se přísným antiklerikalismem. Avšak krátce na to, co se strana dostala roku 1884 do parlamentu, opustila revoluční myšlenky a stala se klasickou opoziční stranou. Lorwin jí dokonce označuje za loajální opozici vůči vládě. Problémem pro Socialistickou stranu byla otázka volebního práva. Až do roku 1893 se volební právo neměnilo. Právě v tomto roce bylo zavedeno všeobecné volební právo, které ovšem nebylo rovné. Dokonce až roku 1913 byla zavedena v Belgii povinná školní docházka. Všeobecné a rovné volební právo pro muže bylo zvedeno po první světové válce v roce 1919, přičemž pro ženy až o 30 let později. Jak jsem již předeslal, velikým rozdílem od katolického bloku byla výrazná orientace segmentu na svého politického reprezentanta, tedy stranu. V rámci strany pak byl segment naprosto jednotný. Socialistický pilíř byl značně propojen s odborovými organizacemi a tím získával velikou podporu na průmyslově orientovaném jihu Belgie. V socialistickém pilíři bychom našli řadu dalších organizací než jen politickou stranu. Tyto organizace jsou však do nějaké míry na stranu

napojeny a nejsou autonomní, jak je tomu v katolickém pilíři (Deschouwer 1999: 85-86; Lorwin 1974a: 182).

3.4.3.3. Liberální segment

Jak tvrdí Kris Deschouwer, liberální blok je do značné míry rozdílný od prvních dvou. A to jak v kvantitativním, tak v kvalitativním měřítku. Z kvantitativního hlediska byl liberální segment, ale i Liberální strana daleko menší než první dva segmenty (či jejich strany). Z kvalitativního musíme říci, že liberalismus nikdy nebylo masové lidové hnutí a podle toho segment vypadal. Přesto se podle Deschouwera i dalších o segment jedná. A sice díky obdobné soustavě organizací, které spadaly do liberálního bloku. Ty byly dokonce v liberálním pilíři daleko více institucionalizovány. Liberální strana zažila tři velké změny po druhé světové válce. První přišla v roce 1961, kdy odstoupila od své antiklerikální rétoriky. Ta byla vyčerpána podepsáním školské smlouvy z roku 1958, o což liberálům šlo. Nově se zaměřovala na prosazení volného trhu a obranu svobody jednotlivců. To jí přineslo značný úspěch ve volbách roku 1965. Druhá změna přišla v roce 1971, kdy následovala socialistický a katolický blok a rozštěpila se na valonskou a vlámskou část. A poslední změna nadešla v 90. letech, kdy se díky marginalizaci jejího vlivu soustřeďovala pouze na kritiku vlád a stala se téměř antisystémovou formací. Zajímavé je, že vysoká míra členství ve všech stranách, tedy i v liberální, nepřišla se zhroutením monopolu segmentálních stran v šedesátých letech, ale až o dvě desítky let později (Deschouwer 1999: 86-87).

3.4.4. Politický vývoj v konsociačním období s ohledem na meziválečné období

Německá okupace a odpor vůči ní měly dalekosáhlé důsledky v poválečné éře. Tato doba Belgie ukázala, že je možný konsenzus mezi pracujícími a zaměstnavateli. Jedině dohromady totiž mohli čelit společnému

nepříteli. Poválečná éra pak přinesla rozvoj právě těchto vztahů, tedy mezi pracujícími a zaměstnavateli (Deschouwer 1999: 78-79)

Stranický systém byl po desetiletí neuvěřitelně stabilní. V totožné podobě přežil dvě světové války, dvě okupace, vzestup jazykového štěpení, změny v třídní struktuře, zavedení všeobecného volebního práva i zavedení proporčního volebního systému. Éra vlády jedné strany skončila se zavedením rovného všeobecného volebního práva pro muže (Lorwin 1974a: 183).

V meziválečném období se Belgie pomalu začala stávat volnou federací Vlámů a francouzsky hovořícího obyvatelstva. Po roce 1945 začaly více do stranických záležitostí promlouvat společenské organizace. Především co se týče rozhodovacího procesu, či rozhodování o kandidátech do veřejných funkcí. Strana zastupující socialistický tábor se po roce 1945 změnila z Dělnické strany na Socialistickou stranu Belgie, ale voličská základna zůstala totožná. Stále provázanější se stala samotná politická strana a přidružené zájmové skupiny, především odbory. Liberální strana se pochopitelně po zavedení rovného volebního práva pro všechny muže v podpoře propadla až na třetí pozici, ovšem sehrávala obrovsky významnou roli při tvorbě vlád. Navíc měla velmi silné regiony v čele s hlavním městem Brusel. V roce 1961 se Liberální strana spojila s několika menšími subjekty z pravice i levice a pod názvem Strana svobody a pokroku se snažila být typickou catch-all party. Je nutné zmínit, že po roce 1945 se výrazněji prosazují regionálně orientované strany, i když pro Vlámů mělo stále největší váhu vlámské křídlo uvnitř Křesťansko-sociální strany (Lorwin 1974a: 185-187).

Segmentální strany soupeřily na třech frontách. V aréně volební, vládní a parlamentní. Nejprve se podívejme na arénu volební. Od roku 1945 až do roku 1961 dostávaly pilířové strany téměř 100 % všech odevzdaných hlasů. To se změnilo až v šedesátých letech, kdy dostaly dohromady jen 84 % hlasů a každými volbami se toto číslo ještě zmenšovalo. Pokud se však podíváme na

zisky jednotlivých stran, tak zjistíme, že klesala podpora především křesťanským demokratům a mírně také socialistům. Naopak liberálové zažívali vzestup a v roce 1995 byli téměř na úrovni dvou nejsilnějších stran. Tím se tedy časem zhroutil systém dvou a půl strany (Deschouwer 1999: 93). Důležitým jevem pro politický vývoj v Belgii v šedesátých letech byl fakt, že až do té doby voliči, kteří měnili své stranické preference, pocházeli ze střední vrstvy. Volby v roce 1965 však do této kategorie fluktuujících voličů přibyla značná část pracující vrstvy. A to i přesto, že v belgické společnosti existovala obrovská třídní stratifikace. Tzv. „verzuiling“ velice oslaboval a výrazně se zvyšovaly kontakty mezi elitami napříč stranami. V tomto období výrazně oslabovala ideologická vyhraněnost hlavních politických proudů, ale segmentální struktura nedoznala změn (Lorwin 1974a: 202).

Na vládní a parlamentní úrovni nebylo v Belgii zvykem tvořit velké koalice všech stran, ale spíše minimální vítězné koalice. Většinou měly podobu středo-pravou nebo středo-levou. Středo-pravou tvořili jako klíčové strany katolíci a liberálové, zatímco středo-levou katolíci a socialisté. I z tohoto můžeme vidět, že Křesťansko-demokratická strana byla téměř ve všech vládních uskupeních. Výjimku tvořila éra mezi léty 1954 - 1958. S tím souvisí, že katolíci ve většině vlád dosazovali svého muže do pozice ministerského předsedy. Zvykem bylo, že s předloženými zákony či rozhodnutími v rámci vlády musely souhlasit všechny vládní strany. Výhradně se tedy rozhodovalo na základě konsenzu. Tyto praktiky hodně omezovaly roli parlamentu. Kris Deschouwer tedy tvrdí, že parlamentní aréna nevykazovala příliš známek konsocialismu (Deschouwer 1999: 97-98).

3.4.5. Významné rozdělení jazykové

Pro belgickou konsociační demokracii není zásadní jen tzv.verzuiling, ale také rozdělení jazykové. Toto rozdělení provází Belgii již od jejího založení v roce 1830. Jižní oblasti obývají francouzsky a románsky hovořící Valoni, sever pak Vlámové hovořící vlámsky. Avšak uvnitř vlámských oblastí se

objevoval komplex, kdy zaměstnanci a dělníci byli Vlámové, ovšem jejich elity tvořili francouzsky hovořící Valoni. Pokud se Vlámové chtěli také stát elitami, museli řešit řadu problémů. Například málokdo mluvil spisovnou vlámsčinou, ve vlámských oblastech se nacházela velká řada různých dialektů, také negramotnost byla relativně vysoká. Vlámská kulturní zaostalost se projevila i v ekonomické zaostalosti jejich regionů. Industrializační proces měl za následek i změny v oblasti náboženství. Venkovské oblasti sice zůstávaly katolicky orientované, ale průmyslové oblasti se od náboženství výrazně odkláněly. Dá se říci, že Vlámsko zůstávalo nábožensky orientované, Valonsko již zdaleka tolik ne. I když nutno podotknout, že tento předpoklad neplatil naplno. Navrch měla francouzština i v politickém procesu a dokonce i v soudnictví, kde procesy probíhaly po celé Belgii výhradně ve francouzštině. Dokonce i veškeré střední a vysoké školství probíhalo pouze ve francouzském jazyce. Vlámští intelektuálové si tehdy uvědomovali, že pokud chtějí být vzdělanými Belgičany, musí přestat být Vlámové (Lorwin 1974a: 188-189).

První vůdci vlámského hnutí se profilovali ze skromnějších poměrů vlámské inteligence. První světová válka ještě více posílila vlámský nacionalismus. Ten byl dále podpořen i zavedením rovného všeobecného volebního práva. Zástupci vlámského nacionalismu se dostali po válce i do parlamentu a díky jejich důležitosti byla v roce 1930 přijata série zákonů, která zaručila rovnost jazyků ve školství, ve státní správě, v justici apod. Ve druhé světové válce postihly obrovské ztráty především Valony a díky solidaritě se Vlámové dlouhá léta příliš neprojevovali. Avšak mezi léty 1961-1965 podpora vlámských nacionalistů prudce narostla. Po druhé světové válce se situace v Belgii obrátila a značně začalo prosperovat především Vlámsko, a tak zažívalo nebývalý ekonomický rozvoj (Lorwin 1974a: 190-193).

Valonský problém neexistoval do padesátých let, kdy nastal obrat v ekonomické prosperitě dvou belgických částí. Valonsko zasáhla vysoká ekonomická stagnace, a to hlavně kvůli průmyslové struktuře, která stále

reflektovala první industrializační vlnu, uhelné doly, které Valonsko ekonomicky táhly, byly zastaralé a továrnám ve Valonsku chyběla nová vybavení. V této době se poprvé od Valonů ozývají hlasy po rozdělení Belgie na federativní části, především ze strany Socialistů. S tím ovšem nesouhlasili socialisté z Vlámka a můžeme zde vidět první rozkol uvnitř jedné strany podle regionálního klíče. V letech 1962 a 1963 přišla katolicko-socialistická vláda se sérií jazykových zákonů, kterými chtěla jazykové konflikty v Belgii vytlačit z národní úrovně. Tyto zákony znamenaly velký krok k federalizaci Belgie a byly vypracovány na základě kompromisu nejen mezi největšími stranami, ale také mezi jejich regionálními křídly. Jak Valoni, tak Vlámové však viděli pouze ústupky, které musela udělat jejich část Belgie, ale neviděli ústupky, které provedla druhá část Belgie. A tak se proti legislativě z let 1962 - 1963 zvedla silná vlna protestu (Lorwin 1974a: 194-197). Tento proces popisují z toho důvodu, že do značné míry měl vliv na změnu systému a konec konsociačního období. Občané Belgie se totiž přestávali profilovat jako například katolíci, ale začali se více profilovat jako například Valoni. To mělo za následek i následný rozpad stranického systému po konci konsociační éry.

3.4.6. Faktory jednoty

Lorwin upozorňuje, že i v dobách sporů se dala najít řada faktorů jednoty, které držely Belgii pohromadě a bez hrozby ozbrojeného konfliktu. Klíčovým faktorem byla relativně vysoká úcta k ústavnímu nastavení systému a ústavě samotné. Dalším faktorem byla existence monarchie. Ta byla vnímána symbolicky, jelikož stála u zrodu Belgie jako samostatného státu a po většinu historie nebyla pouze symbolem, ale především jakýmsi mediátorem sporů. Dalším sjednocovacím prvkem byla komunální politika, kde se bez koaličních vlád nedalo dosáhnout moci, a tento stupeň veřejné správy nutil politiky ke kompromisu. Tito lidé pak často promlouvali i do politiky celostátní a vnášeli tam své zkušenosti z komunální politiky. Dalším z prvků byl Brusel. Jako hlavního belgického centra s mezinárodním ohlasem by se ho nevzdala

žádná ze stran, a tak i Brusel se dá označit za prvek jednoty pro Belgii (Lorwin 1974a: 200-201).

3.4.7. Závěr – Konsociační přechod k federalismu?

Řada autorů zdůrazňuje, že v Belgii byl rozdíl i v charakteru nábožensko-ideologického a jazykového štěpení. Zatímco nábožensko-ideologické bylo sice vyostřené, ale srozumitelné a akceptované, tak štěpení jazykové bylo až nepřátelské a nenacházelo příliš pochopení. Přitom identifikace z jazykového hlediska byla v obou skupinách silná a obě skupiny považovaly samy sebe za utlačované. McRae ve své stati o Belgii také zdůraznil ohromné rozdíly na různých belgických územích. Ty jsou dané tím, že každá oblast si prošla jinou historií a v každé části Belgie se vystřídaly jiné imperiální mocnosti, což formovalo rozdílné vidění světa (Mcrae 1974: 20-21).

Deschouwer zdůrazňuje i důležitost přechodu Belgie od unitárního státu k federaci. Ta podle něj proběhla konsociační cestou. Vznik federace se nestal jednou smlouvou ze dne na den, ale řadou úprav ústavy a reformními zákony, které k federaci směřovaly. Ty nejdůležitější jsou z let 1963, 1970, 1980 a tvorba federace byla dokončena v roce 1993. Právě reforma z roku 1970 nastavila přechod tak, že proběhne podle konsociačních principů. Deschouwer označuje Belgii za konsociační federaci, jelikož zde najdeme řadu konsociačních prvků, podle kterých se Belgická federace řídí. Na mysli má především segmentální autonomii, povinné zastoupení francouzsky a vlámsky hovořících reprezentantů ve vládě, právo menšinového veta obou skupin apod. Podobné veto funguje i v parlamentu²⁶ (Deschouwer 1999: 102).

4. Východoevropské konsociační demokracie

Západoevropské konsociační demokracie a podmínky, které panovaly v těchto zemích, jsem již ve stručnosti představil. Nyní již obrátím pozornost

²⁶ Pokud se 2/3 poslanců jedné z jazykových skupin domnívá, že zákon je namířen proti jejich jazykové skupině, mají možnost vrátit zákon vládě k navrhnutí konsenzuálního návrhu, který by vyhovoval oběma jazykovým entitám.

na oblast východní Evropy. V případě východoevropských států mě budou zajímat hlavní aspekty konsociačních demokracií v Bosně a Hercegovině, na Kypru a v Makedonii.

4.1. Bosna a Hercegovina

4.1.1. Úvod k bosenské konsociační demokracii

Jako první zemí východní Evropy se budu zabývat Bosnou a Hercegovinou (BaH). V případě Bosny a Hercegoviny je klíčovým dokumentem (pokud jde o model konsociační demokracie) Daytonská mírová smlouva²⁷. Právě ta zavádí konsociační prvky do politického systému Bosny a Hercegoviny, a právě ona bude stěžejním bodem této kapitoly. Podívám se totiž nejprve na to, co vedlo k jejímu přijetí, poté na samotnou smlouvu a především na základní a významné rysy, které zaváděla. Zvláště mě bude zajímat, jak tato smlouva ovlivnila samotný politický vývoj po roce 1995, kdy byla přijata, a do jaké míry znamenala funkčnost či nefunkčnost konsociační demokracie a z jakých důvodů. Co se týče vývoje Bosny před přijetím Daytonské mírové smlouvy, tak se zaměřím až na období 90. let.

4.1.2. Politický vývoj do přijetí Daytonské mírové smlouvy

V případě Bosny a Hercegoviny se jako o segmentech společnosti bavíme o třech národech. O národu bosňáckém, srbském a chorvatském. Fragmentace bosenské společnosti je jedna z největších v Evropě. Rozdělení mezi muslimské Bosňáky, katolické Chorvaty a ortodoxní Srby se dá na tomto území vypočítat již v 11. století. Vztahy mezi etniky se historicky měnily a jejich vývoj měl následně dopad na to, jak si jednotlivé národy budou představovat podobu Bosny a Hercegoviny (Kasapovič 2005: 7-8). V roce 1991 tvořilo podle sčítání lidu obyvatelstvo Bosny a Hercegoviny 43, 8 % Muslimů, 31, 5 % Srbů a 17, 3 % Chorvatů. V letech 1992 – 1995 zachvátila

²⁷ Označována také jako Daytonská dohoda nebo pouze jako „Dayton“.

Bosnu občanská válka, jejíž důvody byly vnějšího²⁸ i vnitřního²⁹ charakteru (Hladký 2009: 627).

Válka v Bosně a Hercegovině v letech 1992 – 1995 byla důsledkem rozdílných představ o státoprávním uspořádání Bosny u třech nacionálních stran, které byly u moci, a každá reprezentovala jeden bosenský segment. Jednalo se o bosňáckou Stranu demokratické akce (SDA) vedenou Alijou Izetbegovičem, o Srbskou demokratickou stranu (SDS) vedenou Radovanem Karadžičem a o Chorvatské demokratické společenství (HDZ) vedené Mate Bobanem (Hladký 2009: 627). Důležité je také zmínit, za jakých okolností vůbec došlo k ustavení samostatného státu Bosna a Hercegovina. O nezávislosti na bývalé Jugoslávii rozhodovali občané Bosny a Hercegoviny v roce 1992 formou referenda. Pro nezávislost se vyslovilo 99,7 % hlasujících občanů Bosny a Hercegoviny. Více o výsledku tohoto referenda, a především o vlivu tohoto referenda na konsociační demokracii v Bosně, si povíme podrobněji později (Kasapovič 2005: 10).

4.1.3. Daytonská mírová smlouva

Válka tedy končí v roce 1995 a na základě mírových jednání v Daytonu ve státě Ohio je 14. prosince 1995 v Paříži podepsána smlouva o ukončení války a nastolení míru v Bosně a Hercegovině (tedy tzv. Daytonská mírová smlouva). Tuto smlouvu podepsali představitelé tří hlavních stran konfliktu S. Milošević, F. Tudjman a A. Izetbegović. Jako svědci dohody se podepsání účastnili americký prezident B. Clinton, britský premiér J. Mayor, francouzský prezident J. Chirac, německý kancléř H. Kohl a ruský premiér V. Černomyrdin (Hladký 2009: 641-643). O konsociační demokracii v Bosně a Hercegovině tedy můžeme hovořit až v souvislosti s podpisem a aplikací Daytonské smlouvy. Daytonská mírová smlouva se skládá ze všeobecné dohody o míru

²⁸ Především výrazná propagandistická, vojenská a politická angažovanost Srbska a Chorvatska, resp. S. Miloševiče a F. Tudjmana.

²⁹ Nevraživost mezi vládnoucími nacionálními stranami, které se dostaly k moci po volbách v roce 1990.

v Bosně a Hercegovině a třinácti příloh, které specifikují oblasti jako jsou vojenské aspekty, návrat uprchlých občanů nebo principy fungování politického systému. Čtvrtou přílohou je pak Ústava Bosny a Hercegoviny. Dodnes tedy tzv. Dayton funguje jako bosenský ústavní materiál (Ehl 2000a: 218). Daytonská dohoda rozdělila území na 2 politické části. A sice jimi jsou Federace Bosny a Hercegoviny (zkráceně FBaH) a Republika srbská (zkráceně RS). Toto federativní rozdělení vypadá však velice asymetricky. Obě federace ale mají charakteristické znaky státu uvnitř Bosny a Hercegoviny. Jako například parlament, ústavu, vládu, hymnu, policii a podobně. Federace nemají autonomii pouze v oblastech jako je zahraniční politika, daňová politika, migrační politika atd. Na základě Daytonské dohody se začal ve druhé polovině 90. let 20. století formovat nový politický systém (Hladký 2006: 296).

4.1.3.1. Konsociační prvky v politickém systému

Podívejme se na to, jaký politický systém Daytonská mírová smlouva v Bosně a Hercegovině zavedla. Na federální úrovni funguje Předsednictvo Bosny a Hercegoviny, v němž je každý z konstitutivních národů zastoupen jedním členem. Dále na celonárodní úrovni funguje Rada ministrů, Ústavní soud a Parlamentní shromáždění³⁰. Toto shromáždění má dvě komory. Do horní komory (Sněmovny lidu) jsou zástupci voleni nepřímo a každá entita má v horní komoře 5 svých zástupců. Bosňácké a chorvatské zástupce nominuje horní komora parlamentu FBaH a srbské zástupce dosazuje Národní shromáždění Republiky srbské. Poslaneckou sněmovnu tvoří 42 členů. 28 z nich je voleno občany FBaH a 14 občany RS. Na půdě obou komor je zakázán princip majorizace jedné z entit a důsledně je dbáno na rovné zastoupení všech skupin ve vedoucích funkcích parlamentu. Princip parity

³⁰ Parlamentní shromáždění je pro všechny konstitutivní národy společné.

funguje i v předsednictvu komor federálního parlamentu i dalších ústavních institucích (Kasapovič 2005: 4-5; Kasum 2006³¹).

4.1.3.2. Konsociační prvky v politických systémech federativních částí

Konsociační znaky alespoň formálně nesou i politické systémy jednotlivých federativních částí. Každá z nich má své instituce a i v nich by se měly používat konsociační metody. Ty jsou však často pouze na papíře a v praxi reálně nefungují. V čele Republiky srbské stojí prezident, kterým je Srb a 2 viceprezidenti. Těmi jsou Chorvat a Bosňák. Národní shromáždění RS má 83 poslanců, avšak funguje i jakási druhá komora, kterou je Rada národů. V ní jsou rovnoměrně zastoupeny všechny národy, plus jsou zde i místa pro další národnostní menšiny. Pravomoci této Rady jsou však nepřímou uvedenou a nehrají moc velkou roli. To hovoří samo o sobě o zavedení této instituce, která má hájit zájmy všech konstitutivních národů, spíše naoko. Samotná federativní část Srbská republika se ve skutečnosti chová spíše jako unitární a centralizovaný systém. Ve Federaci Bosny a Hercegoviny nalezneme také prezidenta a dva viceprezidenty. Naposled se jednalo o Chorvata prezidenta a viceprezidenty představovali Bosňák a Srb. Vedle toho funguje také federální vláda, kterou tvoří povětšinou spíše Bosňáci a Chorvaté. FBaH má v legislativě k dispozici 2 komory. Dolní komora má 140 poslanců, kteří jsou voleni přímo. Horní komora má zástupců 70 a vysílají je sem zastupitelské orgány kantonálních částí FBaH (Hladký 2006: 300-301).

4.1.3.3. Role mezinárodního společenství po přijetí Daytonské mírové smlouvy

Takto tedy vypadá politický systém, který se tvořil během války v Bosně a Hercegovině a je zanesen v Daytonské smlouvě. Jak jsem již řekl, můžeme zde hovořit o konsociačním modelu, jehož cílem je udržet funkční vládnutí ve státě, který je stále etnicky hluboce rozštěpen. Už první pohled na tento

³¹ Dostupné na: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=276>, 2. 4. 2012.

system napovídá, že funkčnost tohoto systému je značně problematická a její naplnění hodně vážne. A sice kvůli založení na principu parity a názorového konsenzu, což se nedaří úspěšně naplňovat. Ladislav Hladký dokonce tvrdí, že názorový konsenzus v prostředí, které je hluboce etnicky rozštěpené, strany sporu mezi sebou nadále tvrdě soupeří a stranické struktury jsou velice roztržité a nepevné, je prakticky nenaplnitelný (Hladký 2006: 301). K těmto problémům se v prvních letech nového systému začaly přidávat obstrukce hlavních bosenských stran, což znemožňovalo efektivní fungování této země. V roce 1997 právě kvůli těmto problémům byl mezinárodním společenstvím výrazně navýšen mandát Vysokému představiteli³² v Bosně a Hercegovině. Tato osoba byla nově vnímána jako garant mírového procesu a mezi jeho nové pravomoci (tzv. Bonn powers) patřila například možnost zbavit funkce jakéhokoliv představitele státu (včetně členů Předsednictva a vlády), pokud se prokáže, že záměrně komplikuje či dokonce bojkotuje implementaci Daytonských dohod. Dále na základě jeho výnosu mohou být přijímány zákony, a to v případě, že hlavní politické orgány nejsou schopny či ochotny včas projednat a přijmout nezbytné zákony. Vysoký představitel v Bosně a Hercegovině dokonce může uvalovat sankce na jednotlivé politické strany a v krajním případě rozhodnout o jejím zrušení (srov. webové stránky Vysokého představitele v Bosně a Hercegovině: <http://www.oht.int>).

To vše hovoří o neuvěřitelném vlivu mezinárodního společenství na dění v zemi v 90. letech. Ladislav Hladký uvádí jako ukázkový příklad případ distriktu Brčko, který kvůli neshodám RS a FBaH na základě rozhodnutí mezinárodního společenství nepřípadl ani jedné federativní části (Hladký 2006: 302). I z tohoto případu se dá odvozovat celková strategie, kterou mezinárodní společenství pro Bosnu chtělo prosazovat. Tato strategie volala

³² V pozici Vysokého představitele se do roku 2006 postupně vystřídali švédský diplomat Carl Bildt, Španěl Carlos Westendorp, Rakušan Wolfgang Petritsch, Brit Paddy Ashdown, Němec Christian Schwarz-Schilling, Slovák Miroslav Lajčák a nyní jím je Rakušan Valentin Inzko (srov. webové stránky Vysokého představitele v Bosně a Hercegovině: <http://www.ohr.int>).

po co možná největším posílení integračních prvků uvnitř Bosny a Hercegoviny jako jednotného státu a zároveň zvýraznění úlohy celofederální bosenské vlády. Tato strategie byla různými entitami přijímána rozdílně. Zatímco Bosňáci tuto strategii podporovali, tak Srbové se této myšlence houževnatě bránili. Jediná oblast, která byla schopna držet Srby při myšlence zachování vnitřní integrity, byla oblast ekonomická. Její naplnění se podařilo až druhému Vysokému představiteli, Španělovi Carlosi Westendorpovi. Ten vytvořil Centrální bosenskou banku a zavedl v celé Bosně a Hercegovině společnou měnu. Dosavadní roztříštěnost měnového systému názorně dokazovala rozpad bosenských struktur ve všech oblastech (Hladký 2006: 302-303). O roli mezinárodního společenství a Vysokého představitele v Bosně a Hercegovině tvrdí Ladislav Cabada, že Bosna je zjevně státem slabým a bez asistence a výrazného angažmá mezinárodního společenství by byla vystavena ohromnému riziku rozpadu, či dokonce války (Cabada 2007b: 103).

4.1.3.4. Ekonomická situace po roce 1995

V otázce ekonomiky měla Bosna v 90. letech astronomické problémy, což se nutně projevovalo na stabilitě politického systému. Bosna se skutečně obtížně dostávala z následků hrůzné války. Vždyť po válce fungovalo pouze okolo pěti procent předválečných podniků a zemědělská výroba dosáhla po válce pouze 30 % předválečné produkce. S tím souvisí to, že v roce 1996 bylo v Bosně a Hercegovině 80 % nezaměstnaných, což pochopitelně politickou situaci hnalo ještě do větší krize. Mezi léty 1996-1999 se Bosna mohla těšit z extrémních finančních injekcí zvenčí, které pomohly ekonomiku dostat do chodu. I nezaměstnanost klesla až někam ke 40 % HDP. Pravdou ovšem je, že část této pomoci zůstala v rukou oligarchických klanů uvnitř každého etnika (Hladký 2006: 306-307).

4.1.4. Příznivé a nepříznivé podmínky pro zavedení konsociační demokracie

Jak jsem již několikrát zmínil, je to právě Daytonská dohoda, díky které jsou v systému přítomny konsociační prvky. Nyní bych se rád zaměřil na vhodnost zavádění konsociační demokracie právě v Bosně. Je jisté, že existovaly příznivé i nepříznivé podmínky podle Lijphartovy teorie. Jako první se podívám na ty příznivé, kterých je dle mého osobního názoru o mnoho méně.

Takovými podmínkami jsou především naprosto zřetelné a snadno určitelné štěpící linie mezi náboženskými a etnickými skupinami, dále fakt, že společnost se skládá ze tří velkých segmentů, ale žádný z nich nedominuje natolik, aby sám byl schopen omezit do větší míry zbytek. Dále zjistíme, že segmentace v Bosně je i geografického ražení, což je pro konsociační demokracii také pouze dobře. Také nezapomeňme na nepatrnou velikost státu a to u Bosny platí jak do rozlohy, tak do počtu obyvatel. A posledním faktorem, který by mluvil pro zavedení konsociační demokracie, je vysoká míra soudržnosti v rámci každého segmentu společnosti (Bogaards 1998: 478; Kasapovič 2005: 8 – 9).

Nyní se budu věnovat faktorům, které Lijphart označoval za velmi problematické při tvorbě své teoretické činnosti. Zaprvé se jedná o vnější hrozbu pro stát. Tu sice Lijphart uvádí jako příznivou podmínku, ale v naprosto jiné podobě. V bosenské podobě se totiž jedná spíše o vnitřní hrozbu, protože etnika jsou na sousední státy hodně vázána. Na bosenské území si historicky dělalo nárok dnešní Srbsko, ale i Chorvatsko. Slobodan Milošević i Franjo Tuđman sice podepsali Daytonský pakt, ale ve skrytu duše doufali, že fungování Bosny je utopíí, a že si záhy její území mezi sebe rozdělí (Hladký 2006: 292). Dále zde máme velice silný radikalismus ve společnosti, který jakékoli konsenzuální chování politických elit prakticky znemožňoval. Poté prakticky nulová tradice s demokratickým zřízením a konsenzuálním chováním. Také nerovná segmentální distribuce podpory vlády velké koalice

nepodporuje úspěšné fungování konsociační demokracie. A nakonec byl negativním faktorem slabý souhlas politických elit s nastavenými principy vládnutí (Bogaards 1998: 478; Kasapovič 2005: 8). Mnoho z těchto principů se pak stalo důvodem problémů bosenského politického systému, ke kterým se dostanu v rámci hodnocení bosenské konsociační demokracie.

4.1.5. Vliv stranického systému na vývoj po roce 1995

V následující části se zaměřím na vývoj politické situace v Bosně po přijetí Daytonské dohody. Úspěšné fungování bosenské konsociační demokracie nepochybně závisí na vztazích mezi bosenskými entitami a pochopitelně na chování elit všech tří národů. A právě toto chování by se dalo považovat za jeden z hlavních kamenů úrazu. Pojdme se tedy krátce podívat na politický vývoj v Bosně od zavedení konsociační demokracie, který je velmi spjat s fungováním a podobou stranického systému. Právě podoba stranického systému a chování politických stran brání podle Hladkého vnitřní stabilizaci Bosny. A to proto, že je systém ovládán nacionalisty a je velice roztříštěný (Hladký 2006: 317).

První poválečné volby se v Bosně konaly v roce 1996. Mezinárodní organizace věřily v oslabení nacionalisticky smýšlejících stran v důsledku války, ale opak se stal pravdou. Příslušníci etnik věřili, že pouze tento typ stran je schopný bojovat za jejich národní zájmy. A tak v těchto volbách 36 ze 42 mandátů získaly nacionalistické strany, a sice bosňácká SDA, srbská SDS a chorvatská HDZ. Do parlamentu se dostali pouze dva umírnění z bosňácké strany SBaH a další dvě malé strany. Celobosenskou vládu sestavily právě tyto 4 strany. I ve druhých volbách z roku 1998 naprosto dominovaly etnické strany. Vyhrála strana SDA kandidující v koalici se Stranou pro Bosnu a Hercegovinu (SBaH). SDS a HDZ získaly shodně 6 mandátů. Jistý volební vzestup zaznamenal výrazně levicový proud, který nekladal takový důraz na etnicitu. Vláda byla ovšem opět v rukou stran stavějící svou existenci na rozdílné etnicitě. V roce 2000 došlo ke změně dosavadního trendu. Poprvé

nezvítězila strana SDA (což později vedlo k odstoupení hlavního předáka Alijy Izetbegoviče), ale Sociálně-demokratická strana (SDP), která vytvořila vládu s SBaH a Novou chorvatskou iniciativou. Tato vláda si dala jako jeden z hlavních cílů hlubší integraci v rámci bosenského státu. Mezinárodní společenství si mnulo ruce a mělo za to, že oslabení nacionalistických vlivů pomůže k posílení integrace bosenského státu (Hricová 2008: 284-285). Volby 2002 byly prvními, které si Bosna a Hercegovina sama organizovala bez cizí pomoci a byla plně odpovědná za jejich průběh. Tyto volby zkrotily přílišný optimismus vzešlý po volbách z roku 2000, jelikož skončily debaklem pro SDP a naopak drtivou převahou nacionalisticky orientovaných stran (Belloni 2004: 334). Ukázalo se tedy, že spoléhat na multietnický charakter socialistů jako prostředek vyřešení všech sporů bylo nanejvýš naivní.

4.1.6. Faktory faktické nefunkčnosti bosenského politického systému

Nyní se podívám již na přímé faktory nefunkčnosti bosenské konsociační demokracie. Ty se do velké míry prolínají s nepříznivými podmínkami pro konsociační demokracii, které jsem popsal výše. Jak již bylo řečeno, o nezávislosti na bývalé Jugoslávii rozhodovali občané Bosny a Hercegoviny v roce 1992 formou referenda. Pro nezávislost se vyslovilo 99,7% hlasujících občanů Bosny a Hercegoviny. Referendum tedy dopadlo na první pohled naprosto jasně a podle výsledků to vypadá, že nezávislostí Bosny jsou všechny národy uvnitř nadšeny. Druhým dechem ovšem dodejme, že volební účast se pohybovala okolo 63% voličů. Důvod, proč se nedá tak jednoznačně souhlasit s úvodním tvrzením, spočívá v pohledu na formu nezávislého státu Bosna a Hercegovina v dalších letech. Snížená volební účast je dána bojkotem referenda ze strany srbského národa, který nepovažoval nároky na samostatný stát Bosna a Hercegovina za legitimní. Chorvaté zase v referendu jasně podpořili vznik nového státu, ale původně ho chtěli jinou formou a v jiné podobě. Jejich hlavním cílem bylo, aby měli svou vlastní federativní republiku uvnitř Bosny. A tak se ani ze strany chorvatského národa nedá vysledovat přílišná přesvědčenost o správnosti existence Bosny a Hercegoviny jako

samostatného státu (Kasapovič 2005: 10-11; Bieber 2006: 49-50). Nebo alespoň v současné podobě. Prvotní pohled na výsledek referenda může být tedy trochu klamavý a nevysvětluje problémy, které nastaly v poválečných letech. V tomto smyslu hovořím o naprostém nedostatku přesvědčení, že konsociační zřízení, jak ho zavedla Daytonská dohoda, je nezbytné a to nejsprávnější pro bosenský stát. Každý z národů má jiný pohled na ideální podobu politické organizace Bosny a Hercegoviny. Bosňáci nevidí důvod, proč by stát měl fungovat na federativních základech. Jejich ideální vizí je unitární stát bez konsociačních praktik, ve kterém by bosňáčtí muslimové dominovali. Srbové zase od průběhu 90. let volají po rozdělení na Srbskou Bosnu, Chorvatskou Bosnu a Muslimskou Bosnu. Přičemž Srbskou Bosnu by viděli ideálně jako etnicky čistou a fungující jako fakticky nezávislý stát. Chorvatská vize vychází z existence nového bosenského státu, tedy federace, která odděluje všechny konstitutivní národy od sebe. Dnešní podoba Federace Bosny a Hercegoviny (tedy jedné z federativních částí Bosny) je pro Chorvaty značně nevýhodná, jelikož jsou v jednom celku s muslimským obyvatelstvem, a to navíc v obrovské početním nepoměru (Kasapovič 2005: 12-14).

Dalším důvodem nefunkčnosti je, že ač byli příslušníci všech tří etnik rádi za ukončení války, tak ani jedno etnikum se nedokázalo oprostít od vůdců, kteří je do válečného konfliktu zatáhli. Tuto éru ukončila až Tudjmanova smrt a prohra Miloševiče ve volbách. Nové vlády ve všech třech zemích musely začít pod mezinárodním tlakem s novými reformami a začít spolupracovat s mezinárodním trestním tribunálem. Tyto aktivity jakoby vedly ke zhoršení ekonomické i duchovní situace občanů. Vždyť dodnes řada občanů všech etnik považuje válečné zločince za své hrdiny, kteří bojovali proti nespravedlnosti páchané na jejich etniku. Tento komplikovaný kontext si uvědomuje i mezinárodní společenství a začíná připouštět, že obnova a stabilizace Bosny (potažmo celého Balkánu) bude ještě běh na dlouhou trať. Uvědomují si také křehkost zdejšího nastaveného politického systému, který je

třeba chránit, jelikož stačí málo, aby se naprosto sesypal (Hladký 2006: 312-313).

Nefunkčnost státu dále „zajišťuje“ naprostá absence nadetnické bosenské identity. K tomu dochází především z toho důvodu, že každý z konstitutivních národů (resp. jejich elity) se snaží o něco jiného. Muslimské elity se snaží o vytvoření unitárního státu, zatímco chorvatské a srbské se snaží o co největší decentralizaci. V případě Chorvatska dokonce o vytvoření nové chorvatské federativní jednotky (Cabada 2007b: 109–110).

4.1.7. Shrnutí

O aplikaci modelu konsociační demokracie tedy můžeme hovořit v důsledku přijetí Daytonské dohody v roce 1995. Ta vytváří na území Bosny a Hercegoviny naprosto nový politický systém, který, jak jsme si ukázali, obsahuje výrazné konsociační prvky. V této kapitole jsem tento systém s ohledem na konsociační demokracii nejen popsal, ale také nastínil, jaké existovaly nevýhody pro její zavedení a jakým problémům musí čelit při svém fungování.

4.2. Kypr

Jako další východoevropskou zemi se budu zabývat Kypr. Kypr sice není postkomunistická země jako Bosna a Makedonie, ovšem přesto jsem ho vybral do této kapitoly. Důvodem je, že stejně jako v postkomunistických státech se zde konsociační demokracie vyvíjela v naprosto specifických podmínkách, které jsou velmi podobné jako v dalších zemích, které v kapitole o východoevropských státech rozebírám. Podobné pak jsou i společensko-politické podmínky ve všech zemích, kterým je tato práce věnována. Nejprve se podívám na historické formování kyperského státu, na období získání nezávislosti. Hlavní pozornost ale bude věnována období od přijetí ústavy v roce 1960 až do roku 1963, kdy se dá v těchto letech hovořit o pokus aplikaci a rozvinutí konsociační demokracie v praxi. V závěru se pak podívám na konec konsociační demokracie na Kypru.

4.2.1. Politický vývoj a formování etnické příslušnosti

Za dominantní vliv z historie můžeme zmínit vliv řecký, který se na ostrově začíná prosazovat někdy ve 3. století. Přítomností Řeků po dobytí tohoto ostrova vzniká dnešní nejpočetnější etnická skupina kyperských Řeků (Trigeorgis 1993: 343). Dnešní Kypr byl pak dlouhou dobu součástí Osmanské říše a až roku 1878 přešel pod britskou správu. Nejvíce tento ostrov destabilizovalo etnické složení ostrova. Již v dobách britské správy najdeme na ostrově dvě skupiny, ortodoxní Řeky a významnou tureckou menšinu. V období britské správy existovala například garance zastoupení reprezentantů obou komunit ve správních orgánech (Cabada 2007a: 199). Pseudokonsociační prvky byly do kyperského systému zaváděny již v období osmanské nadvlády. A sice tím směrem, že Osmanská říše se snažila až uměle zvýhodňovat muslimské obyvatele ostrova. Britská správa se naopak snažila o separaci obou komunit tak, aby nepřicházely do styku (Chytilek 2005: 419). Z britského sevření se samozřejmě obyvatelé Kypru snažili vymanit (ještě aktivněji po druhé světové válce), avšak zvláštní rozdíl od jiných států bylo, že kyperští Řeci netoužili po samostatnosti, nýbrž po připojení k Řecku³³. Samostatnost Kypru se začala formovat koncem padesátých let 20. století a to za účasti zástupců Velké Británie, Řecka a Turecka. Bylo tomu tak z důvodu, že etnické skupiny na kyperském ostrově právě Řecko a Turecko chápaly jako své mateřské státy (Cabada 2007a: 200–201).

4.2.2. Období pokusu o zavedení konsociační demokracie – 1960 - 1963

Kyperské nezávislosti tedy předcházela horečná jednání mezi Brity, Řeky a Turky. Ti se nakonec dohodli na garantování existence a vnější i vnitřní suverenity Kypru. Za tímto účelem měly mít tyto státy na kyperském území i rozmístěné vojenské jednotky. Kyperský ústavně-politický systém byl založen na 4 základních dokumentech. V roce 1959 byla přijata Dohoda z Curychu a

³³ Tzv. myšlenka Énosis – idea vytvoření „Velkého Řecka“.

Londýna, ve které byla za hlavní princip budoucího fungování systému označena konsensualita. V roce 1960 pak Zakládající smlouva (ta se týkala primárně otázek vnější suverenity), Garanční smlouva (ta deklarovala především zákaz Kypru vstupovat do aliancí a závazek Řecka a Turecka, že se nebudou pokoušet o énosis³⁴, resp. taksim³⁵). A nakonec také Alianční smlouva, která měla v zemi garantovat mírové uspořádání (Cabada 2007a: 201 – 202; Coufoudakis 1976: 460).

4.2.2.1. Nastavení politického systému

Nastavení politického systému se vyznačovalo velice konsenzuálními prvky, které měly posilovat především pozici menšiny, tedy kyperských Turků. Ačkoli Turci tvořili okolo 18%³⁶ obyvatelstva, měli garantováno 30% zastoupení v parlamentu, vládě, na úřednických postech a dokonce 40% účast v kyperské armádě. Navíc viceprezident Kyperské republiky měl být volen pouze kyperskými Turky. Byla zde tedy zjevná snaha o ochranu kyperských Turků jako menšinového segmentu v kyperské společnosti. Základní kámen konsenzuálního nastavení spočíval v rozdělení etnolingvistickém a náboženském, a ne na rozdělení geografickém (Bahcheli 2000: 204).

Dalším klíčovým konsenzuálním principem ve shodě s Lijphartovou teorií bylo, že oba etnické národy měly v politickém životě fungovat prakticky odděleně a setkávat se jen prostřednictvím politických elit. To by samo o sobě nahrávalo konsociační demokracii, pokud by neplatilo, že většinový národ na Kypru, tedy kyperští Řekové, takovouto formu státu odmítali a model konsociační demokracie vnímali jako pro ně diskriminační a výrazně vnucený

³⁴ Jak jsem již uvedl, idea vytvoření jednoho velkého řeckého státu. Spojení všech historických řeckých území pod správu Řecka.

³⁵ To samé co platí pro énosis, ovšem v případě Turecka. Zde tedy jde především o historická území Osmanské říše.

³⁶ Podle sčítání lidu v roce 1960 tvořila řecká populace 78 % obyvatel, turecká pak zmíněných 18 %. Zbytek procent připadá ostatním národům (Lijphart 1977: 158).

ze strany mezinárodního prostředí (Chytilík 2005: 420). Ústavní pořádky totiž byly nastaveny ve prospěch kyperských Turků a záhy se politické elity kyperských Řeků pokoušely změnit formu rozhodování na většinové principy. Což ovšem naráželo na výrazný odpor tureckých elit, které měly v systému velké slovo (Cabada 2007a: 202-203).

4.2.2.2. Konsenzuální prvky v samotné ústavě

Ústava Kypru byla přijata v roce 1960, byla tvořena 199 články a neuvozuje ji žádná preambule. Hned v prvním článku je uvedeno, že se jedná o prezidentský režim, že prezidentem musí být Řek a viceprezidentem Turek. Řecký prezident měl být volen pouze mezi kyperskými Řeky, a stejně tak viceprezident kyperskými Turky. Obě osoby měly mít výrazně vyvážené kompetence a tak se někdy dává kyperskému systému přívlástek duálního prezidentského systému (Zervakis 2002: 851; Adams 1966: 475). Podle Ladislava Cabady měl takto nastavený systém výraznou trhlínu v tom, že zabraňuje možnosti zvolení někoho, kdo by mohl konat ve prospěch obou komunit zároveň (Cabada 2007a: 204). Prezident i viceprezident měli velice precizně určena pole působnosti i ministerstva, do kterých nominují ministry, ale také existovala možnost vzájemného veta v oblastech obrany, diplomacie či v otázkách bezpečnostního charakteru. Prvním prezidentem se stal Makarios III., který hrál po celou dobu konsociační demokracie klíčovou úlohu v kyperském politickém systému. Viceprezidentem byl v době zavedení nové ústavy kyperský Turek Kutchuk (Wolfe 1988: 78).

Druhý článek explicitně rozděloval občany podle etnicity, náboženství a dalších znaků, podle kterých je možné určit, kdo je příslušníkem jakého národa. Tvrdí tedy, že Řek je pravoslavného vyznání, uznává řeckou kulturní tradici, jeho mateřským jazykem je řečtina a je řeckého původu. Stejně znaky se pak objevují při identifikaci kyperského Turka³⁷ (Hricová 2011: 104). Tímto

³⁷ Kromě politických menšin byly vyjmenovány i náboženské menšiny, jako například Maronité, římskokatolíci nebo Arméni.

způsobem pak bylo možné obyvatelstvo rozdělit do dvou skupin, v rámci nichž poté občan ve volbách vybíral buď z kyperských Řeků nebo kyperských Turků (Adams 1966: 477).

Další články ústavy se tolik konsociační demokracií nezabývaly. Za zmínku stojí maximálně podoba Nejvyššího soudu, který měl 3 členy. Jednoho kyperského Řeka, jednoho kyperského Turka a jednoho člena zvenčí, který nesměl být Řek, Turek, občan Kypru a dokonce ani Brit. Zajímavá byla také existence duality v oblasti soudnictví. Pokud to bylo možné, tak Řek se zodpovídal před řeckým soudem a Turek před soudem tureckým. Ani existence duálních institucí nebyla po vůli majoritního řeckého obyvatelstva (Pollis 1973: 575). Mezinárodní společenství nechtělo Kypr federalizovat. Obávalo se totiž možnosti velmi rychlého rozpadu státu. To bylo také jedním z důvodů, proč nebyla zřízena druhá komora parlamentu, která by například byla spojena s federalizací (Hricová 2011: 106).

Konsociační období mělo kromě zmíněného nesouhlasu kyperských Řeků s vnucením tohoto systému i další problémy. Systém naprosto rezignoval na jakoukoli asimilaci obou entit do jednoho národa v rámci jednoho státu. Také volební systém měl značně většinové principy, a jak jsem již také zmínil, nebyl schopen systém nastavit tak, aby nějaká osoba byla schopna reprezentovat zájmy obou segmentů (Hricová 2011: 108).

Kyperský Řek zabývající se tímto obdobím Nicos Peristianis uvádí, že zavedení konsociačního modelu bylo nesmyslné ze třech klíčových důvodů. Zaprvé neexistovala vůbec žádná tradice kooperace mezi politickými elitami, zadruhé neexistovalo žádné křížící se štěpení se štěpením etnickým, což není vhodné pro konsociační demokracii, a především neexistovala loajalita většiny občanů vůči systému či vůči státu jako takovému (Peristianis 1999: 130). To mělo za následek, že systém jako celek nefungoval a častokrát býval jednou ze stran zablokován.

4.2.3. Konec konsociačního období

Velké problémy zažíval celý konsociační politický systém na Kypru v roce 1963. Narůstal počet situací, kdy se vytvářela „čistá“ území. Docházelo tedy k vyhánění obyvatel z různých území a vzrůstalo meziethnické násilí. V řadách kyperských Řeků toužily masy po spojení s Řeckem. Politické elity kyperských Řeků v čele s Makariem III. ovšem těmto tlakům odolávaly. Chtěly sice také revizi současného systému, ale spíše směrem k zachování samostatnosti a zavedení majoritního modelu demokracie. V listopadu roku 1963 byly právě zákony měnící systém na model majoritní přijaty parlamentem. Těmito zákony bylo zrušeno právo veta pro prezidenta a viceprezidenta, byla zrušena pozitivní diskriminace kyperských Turků ve státních orgánech a především rozdělení voleb do dvou etnických skupin. Nebylo již tedy dále možné, aby kyperští Turci volili své zástupce do zastupitelských orgánů. Následně prezident Makarios víceméně protiústavně zrušil veškeré aspekty politického systému, které pozitivně diskriminovaly kyperské Turky. Ohromnou vlnu násilí, kterou provázelo vytváření tureckých enkláv na kyperském území, ukončila až operace OSN s názvem UNFICYP³⁸. Od této operace je post viceprezidenta vyhrazený kyperskému Turkovi neobsazen (Cabada 2007a: 205).

Řecko a Turecko začalo velmi čile jednat o rozdělení ostrova a přiřazení těchto částí ke svému území. Proti tomu se ale znovu postavily vládnoucí kyperské elity, opět v čele s Makariem. Vládu od této doby sestavoval sám prezident (Cabada 2007a: 206).

Neklidná situace eskalovala v polovině sedmdesátých let, kdy se politické elity kyperských Turků snaží vyhlásit samostatný stát, což také v roce 1983 činí. Tento stát pak nazývají sami kyperští Turci Severokyperskou tureckou republikou. Tento stát však kromě Turecka nikdo neuznal a tak je jeho existence spekulativní (Cabada 2007a: 207).

³⁸ United Nations Peacekeeping Force in Cyprus

Ústava z roku 1960 zavádějící konsociační prvky do kyperského systému nadále platí, ovšem byla ve dvou případech výrazně revidována. A sice v roce 1965 a především v roce 1974. Jak jsem již zmínil, kyperští Turci mají dodnes zajištěný post viceprezidenta, který je však od roku 1964 neobsazen a mají také vyhrazeno 24 mandátů z 83 v parlamentu Kyperské republiky. I tyto mandáty však zůstávají od konce konsociačního období neobsazené (Cabada 2007a: 208). Je důležité zdůraznit, že v současné době se jedná o fakticky dva nezávislé systémy, jelikož území jsou od sebe striktně oddělena.

4.2.4. Shrnutí

Konsociační období na Kypru tedy můžeme datovat krátce po získání plné nezávislosti v roce 1960. Konsociační principy zjevně nastavila přijatá ústava, ovšem tyto principy fungovaly pouze na papíře a v praxi nefungovaly nikdy. Ústavní nastavení pozitivně diskriminovalo turecký segment v kyperské společnosti, který tím byl výrazně nadreprezentován. Kyperští Řeci se s touto situací nikdy nechtěli smířit a výrazně se snažili o revizi takto nastaveného systému. Kypr měl a dodnes má velmi obtížnou pozici vůči okolí. Politické elity kyperských Řeků se snaží uhájit samostatnost, i když ambice Řecka i Turecka o toto území jsou zjevné. Konsociační model se na Kypru hroutí v roce 1963, kdy jsou rušeny konsociační mechanismy z ústavy, především nadreprezentace kyperských Turků. V roce 1983 byla na severu ostrova vyhlášena Severokyperská turecká republika, kterou však kromě Turecka nikdo neuznává. V kyperském politickém systému jsou nadále rezervována některá místa pro kyperské Turky, ovšem od konce konsociačního období jsou jak post viceprezidenta, tak posty určené pro kyperské Turky v parlamentu, dlouhodobě neobsazeny.

4.3. Makedonie

4.3.1. Úvod k makedonské konsociační demokracii

Poslední zemí, jejíž podobu konsociační demokracie nastíním, je Makedonie. Už samotný název je problematický. V listopadu 1991 vyhlásila Makedonie nezávislost na Socialistické federativní republice Jugoslávie pod názvem Makedonie. Jelikož ale toto označení nese také jedna z řeckých provincií, tak Řecko na půdě mezinárodního společenství prosadilo, že tento nový stát nebude tímto názvem označován. Makedonie se tak oficiálně označuje názvem Bývalá jugoslávská republika Makedonie (FYROM³⁹). Neoficiálně však tento stát všichni kromě Řecka označují jako Makedonii (Ehl 2000b: 241). Právě z tohoto důvodu budu používat to druhé označení, tedy prostě Makedonie. V makedonském případě je stěžejním bodem v otázce konsociační demokracie Rámcová dohoda podepsaná v roce 2001. V této kapitole se nejprve zaměřím na vývoj před jejím podepsáním, dále také důvody, které k jejímu podepsání vedly. Poté samotné Rámcové dohodě a principům, které zavádí do politického systému. A nakonec také vývoji po roce 2001. Zvláštní pozornost budu věnovat stranickému systému, který je klíčový pro pozdější analýzu funkčnosti či nefunkčnosti celého politického systému zavedeného Rámcovou dohodou.

4.3.2. Politický vývoj před rokem 2001

Politický vývoj před vyhlášením nezávislosti v roce 1991 byl na území dnešní Makedonie výrazně rušný. Vystřídalo se zde mnoho říší a jiných státních celků⁴⁰, avšak pro mé téma je relevantnější až období po získání nezávislosti. Je totiž dopředu nutné říci, že forma konsociační demokracie, která byla v Makedonii nastolena po roce 2001, reagovala na situaci mezi

³⁹ The Former Yugoslav Republic of Macedonia.

⁴⁰ Dnešní Makedonie byla například součástí Římského impéria, Byzantské říše, od 14. století Osmanské říše, po rozpadu Osmanské říše bylo makedonské území součástí Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, po roce 1929 pak už součástí bývalé Jugoslávie.

makedonskou většinou a albánskou menšinou⁴¹. Již v osmdesátých letech probíhaly výrazné etnické konflikty na území dnešního Kosova, avšak ty se území Makedonie v té době ještě úspěšně vyhýbaly. Po získání nezávislosti vznikají první spory a srážky mezi makedonskou většinou a albánskou menšinou. Ta dokonce v dubnu roku 1992 vyhlásila na území Makedonie Autonomní republiku Ilýrii. A sice v severozápadní části země, kde drtivou většinu obyvatel tvoří makedonští Albánci. Spory v rámci Makedonie byly ale v poměru s válkou na Balkáně malicherné a přenesení hrůzná válka i do Makedonie zabránilo rozmístění vojsk OSN podél makedonsko-srbských a makedonsko-albánských hranic (Rychlík, Kouba 2003: 260).

Zhoršení situace mezi Makedonci a Albánci způsobilo založení univerzity v Tetovu, kde se mělo vyučovat albánsky. Tuto univerzitu si albánská menšina chtěla vytvořit po uzavření albánské univerzity v Prištině, avšak makedonskou většinou nebyla od počátku uznávána. Další akty, které vedly ke zvýšení napětí, bylo neschválení albánštiny jako úředního jazyka a zákaz používání albánštiny v úředních dokumentech. Z druhé strany vztahy vyhrotil neúspěšný pumový atentát na makedonského prezidenta Kira Gligorova⁴² v roce 1995 (Ehl 2000b: 242 – 243).

4.3.3. Rámcová dohoda

Situace se pak na řadu let výrazně uklidnila, ovšem v předjaří roku 2001 se rozhořel konflikt mezi albánskou Národně osvobozenou armádou (NLA)⁴³ a mezi bezpečnostními složkami Makedonie (Rosůlek 2005: 22). Tento konflikt se do Makedonie do velké míry přesunul z Kosova. Požadavky NLA by se daly shrnout do dvou bodů. Rovnoprávnost v přístupu k Makedoncům a Albáncům a veřejné uznání albánštiny jako úředního jazyka

⁴¹ Podle sčítání lidu z roku 2003 tvoří makedonská většina 64,2 % populace Makedonie a albánská menšina pak 25,2 % (Rosůlek 2005: 23).

⁴² Kiro Gligorov byl makedonským prezidentem mezi léty 1991 – 1999. Poté byl vystřídán Borisem Trajkovskim.

⁴³ Jak tvrdí Přemysl Rosůlek, tato organizace byla extrémně dobře organizována (Rosůlek 2005: 22).

(Zahariadis 2003: 275). Konflikt trval přes šest měsíců a ukončen byl až Rámcovou dohodou (tzv. Ochridskou dohodou) 13. srpna 2001 (Rosůlek 2005: 22). Tuto dohodu podepsaly zástupci čtyř klíčových politických subjektů⁴⁴ za asistence vyslanců Evropské Unie, OSN, NATO i OBSE. Právě tato dohoda do politického systému vnáší konsociační prvky a podepsáním této smlouvy můžeme datovat počátek konsociačního období (Rosůlek 2005: 22).

Jelikož Ochridská dohoda zavedla konsociační demokracii, tak pochopitelně nebyla namířena jednostranně. Makedonské politické elity se zavázaly k zavedení reforem posilující roli albánské menšiny, naopak albánské politické elity se zavázaly k uznání integrity státu a k tomu, že budou respektovat územní hranice Makedonie⁴⁵. Dále také uznaly nepřipustnost použití násilí jako řešení sporů na území Makedonie. Na této dohodě participovaly všechny důležité makedonské politické strany (dvě hlavní makedonské i dvě hlavní zastupující albánskou menšinu⁴⁶). Rámcová dohoda počítala s rychlým přijetím několika klíčových zákonů. Především ratifikaci 15 ústavních článků makedonským parlamentem, uspořádání parlamentních voleb a také sčítání lidu (Rychlík, Kouba 2003: 269 – 270).

Zásadní změny tato dohoda přinesla pro pozici menšinového albánského jazyka. V oblastech, kde bylo větší než 20-ti procentní zastoupení albánských obyvatel, byla zavedena na úřadech dvojjazyčnost⁴⁷. Dvojjazyčnost byla prosazena také do makedonského parlamentu. Pokud byla

⁴⁴ Z makedonských politických elit dohodu podepsali Ljubče Georgievski (VMRO-DPMNE) a Branko Crvenkovski (SDSM), z albánských pak Arben Xhaferi (DPA) a Imer Imeri (PDP) (Rosůlek 2005: 22).

⁴⁵ To bylo velice důležité, jelikož právě revize hranic byla jedním z klíčových motivů NLA v boji s makedonskými ozbrojenými složkami. Touto dohodou albánské elity neuznaly tyto motivy jako legitimní.

⁴⁶ Těmito makedonskými stranami byly Vnitřní makedonská revoluční organizace – Demokratická strana makedonské národní jednoty a Sociálně-demokratický svaz Makedonie, zatímco albánskými subjekty byla Strana demokratické prosperity a Demokratická strana Albánců.

⁴⁷ Týkalo se především severních a severozápadních oblastí Makedonie při hranicích s Kosovem.

v některých oblastech albánská populace většinová, pak mohly úřady v této oblasti používat vedle makedonských symbolů také albánské, tedy například vlajku⁴⁸. Rámcová dohoda počítala s postupným přijetím těchto opatření a tento proces měly dovést parlamentní volby v roce 2002⁴⁹ (Rosůlek 2005: 22). Dalším důležitým bodem v této dohodě byl článek, který nepovoloval změnu makedonské ústavy či změnu zákona o místní samosprávě bez souhlasu dvou třetin parlamentu. Této většiny muselo být dosaženo nejen v parlamentu jako celku, ale také v rámci albánských poslanců. Většinou albánských poslanců pak musely být schvalovány zákony o kultuře, jazyku, školství, osobních dokladech či třeba používání státních symbolů. V makedonském parlamentu byl tedy zaveden princip zákazu majorizace⁵⁰. Žádný segment státu nemohl být přehlasován druhým proti své vůli. Konsenzus se nepodařilo najít v otázce univerzity v Tetovu. Zde nadále makedonská vláda odmítala uznávat diplomy z této vysoké školy⁵¹. Albánská menšina ovšem získala výrazně větší autonomie v případě základních a středních škol a byly zaváděny „albánské“ fakulty na makedonských univerzitách (Rychlík, Kouba 2003: 270).

Tyto novely ústavy schválil parlament na nočním jednání z 16. na 17. listopadu 2001. Na nočním jednání se tyto novely schvalovaly ze strachu před možnými pouličními protesty makedonských nacionalistů (Rosůlek 2008b: 341). To umožnilo vstup vojsk NATO do Makedonie⁵². Součástí Rámcové dohody totiž bylo i všeobecné odzbrojení, na které měli právě vojáci NATO dohlédnout. To však vneslo opět dost nevraživosti mezi obě etnika, jelikož Albánci sice odevzdali okolo 4 tisíc zbraní, ovšem podle odhadů etnických

⁴⁸ V Makedonii velmi často můžeme vidět v ulicích albánské státní symboly.

⁴⁹ O nich konkrétněji v podkapitole o Politickém vývoji po roce 2001.

⁵⁰ Princip známý například i z československé ústavy po roce 1969. Dokonce existují názory, že se autoři Rámcové dohody nechali bývalou ústavou ČSSR inspirovat.

⁵¹ K tomuto konsenzu došlo až v roce 2003.

⁵² V rámci mise NATO s názvem „Essential Harvest“ bylo v Makedonii nasazeno okolo 3500 vojáků a tato mise skončila v září 2001 (Rosůlek 2005: 22).

Makedonců vraceli jen nefunkční zbraně a okolo 70 tisíc funkčních zbraní si ponechali (Rychlík, Kouba 2003: 270; Rosůlek 2005: 22).

Jak tvrdí Jan Rychlík a Miroslav Kouba tak makedonské většině výrazně „pomohl“ teroristický útok na Spojené státy americké 11. září 2001 (Rychlík, Kouba 2003: 271). Došlo tím k výraznému přehodnocení postojů vůči teroristickým organizacím nejen ze strany USA, ale obecně v mezinárodním prostředí. Tím se také změnil přístup zvenčí vůči albánským separatistickým skupinám a samotní Albánci museli změnit pohled na tento způsob boje. Pravda je však taková, že načasování těchto teroristických útoků v USA prospělo i albánské menšině. Pokud by totiž k těmto útokům došlo jen o pár měsíců dříve, tak se dá předpokládat, že by k žádné Rámcové dohodě nedošlo a vůči albánské NLA by se postupovalo ze strany mezinárodního společenství podstatně razantněji. V souvislosti s válkou proti terorismu došlo k výraznému zpřísnění dohledu nad hranicemi mezi Makedonií a Kosovem. Tím došlo k praktickému zastavení podpory albánských separatistických skupin na území Makedonie, jelikož převážná část z této podpory pocházela právě z Kosova (Rychlík, Kouba 2003: 271).

4.3.4. Stranický a volební systém

4.3.4.1. Stranický systém

Pro fungování makedonského politického systému v současných relacích je klíčová podoba stranického a volebního systému. Nejprve se zaměřím na systém stranický. Ačkoli stran v Makedonii jistě můžeme najít mnoho, tak opravdu klíčové jsou čtyři, maximálně pět politických stran. Dvě strany profilující se jako strany makedonské a dvě strany naopak albánské. K tomu zmíním ještě jednu stranu, která byla důležitá spíše v minulosti. Jde o strany, jejichž předsedové přidali svůj podpis pod Rámcovou dohodu, která určila ráz současného fungování Makedonie. Přesto, že existuje štěpení národnostní, které rozděluje politické strany podle toho, jak jsem právě popsal,

tak existuje i štěpení klasické, tedy socio-ekonomické. Tato dvě štěpení se ovšem kříží, což je klíčové pro fungování systému.

Dlouhodobě nejsilnější makedonskou politickou stranou je pravicová strana s názvem Vnitřní makedonská revoluční organizace – Demokratická strana makedonské národní jednoty (VMRO – DPMNE). Tato strana navazuje na revoluční hnutí vůči Osmanské říši z přelomu 19. a 20. století a také na tradici revolučního odboje vůči srbskému útlaku v období meziválečném. Sama sebe od počátku 90. let charakterizovala jako probulharsky orientovanou a nacionalistickou (Ehl 2000b: 251). Svou rétoriku byla ale nucena zmírnit již po krátkém čase, natož pak po roce 2001. Tato strana vládla od prvních voleb v roce 1990, ovšem kvůli vnitrostranickým sporům vláda nefungovala. V roce 1992 se tato strana stala stranou opoziční. Následné volby bojkotovala, jelikož podezřívala socialisty z falšování voleb. Od roku 1998 opět vládla, a to až do období konfliktu. Po rozhoření konfliktu v Kosovu a výrazné migrační vlně do Makedonie totiž elity VMRO – DPMNE v čele s Ljubčem Georgievskim výrazně vyhrotily rétoriku vůči albánské menšině, což napomohlo rozhoření konfliktu i v Makedonii (Ehl 2000b: 251).

Druhou makedonskou stranou, která se ovšem profiluje jako výrazně levicová je strana s názvem Sociálně demokratický svaz Makedonie (SDSM). Tato strana je dědicem makedonské části jugoslávských komunistů a je i jejich ideologickým nástupcem, i když pochopitelně v umírněnější formě. Hlásí se k tradici Svazu komunistů Makedonie, který vznikl za druhé světové války v roce 1943. Současný název tato strana používá od roku 1991, a před rokem 2001 vládla v letech 1994 – 1998, kdy byla nejsilnější stranou v koalici stran Svaz pro Makedonii (Ehl 2000b: 250).

Dnes nejsilnější stranou zastupující zájmy albánské menšiny je Demokratická unie pro integraci (DUI). Tato strana se objevila po roce 2002 a je všeobecně považována za nástupce albánské organizace NLA, která v roce 2001 vedla boje s makedonskými ozbrojenými složkami. Tato premisa vychází

například z faktů, že sídlo strany je totožné se sídlem Národně osvobozené armády (NLA) a prvním předsedou se stal Ali Ahmeti, který byl i předsedou NLA. Ve svém programu odkazuje na principy obsažené a domluvené v Ochridské dohodě, zdůrazňuje nutnost rovného postavení Albánců a Makedonců a také nutnost dialogu mez etniky v rámci celé Makedonie (Rosůlek 2008a: 87-88).

Poslední (v dnešní době) skutečně klíčovou stranou pro makedonský stranický systém je Strana demokratické prosperity Albánců v Makedonii (PDPA)⁵³. Tento politický subjekt vznikl odtržením od, v té době nejsilnější albánsky orientované, Strany demokratické prosperity v roce 1994. Věnuje se především albánským tématům, ovšem výrazně kritizuje nacionalismus. Tato strana také dlouhodobě zdůrazňuje nutnost revidovat Ochridskou dohodu, jinak by totiž podle ní vedla k úplné segregaci společnosti (Ehl 2000b: 250; Hricová 2011: 208).

Ještě alespoň v krátkosti zmiňme Stranu demokratické prosperity (PDP). Tato albánská strana byla v minulosti jasně nejsilnější albánskou stranou, ovšem časem se stala marginální. Odtržením z této strany vznikla PDPA. Důvod, proč jsem se rozhodl tuto stranu také zmínit, je ten, že i tato strana byla podepsána pod Rámcovou dohodou, i když dnes nehraje již tak významnou roli. Tato strana vždy zastupovala spíše umírněné Albánce, ovšem bylo jí vytýkáno, že nedostatečně hájí jejich zájmy. Nejsilnější albánskou stranou v Makedonii byla až do roku 1998 (Ehl 2000b: 251).

4.3.4.2. Volební systém

Co se týče volebního systému, tak ten prošel ve vývoji výraznými proměnami. Při volbách pro období 1990-1994 a 1994-1998 byli poslanci

⁵³ Tato strana někdy nese název Demokratická strana Albánců (DPA).

volení klasickým dvoukolovým většinovým způsobem⁵⁴. V roce 1998 se posunul volební systém od většinového k systému smíšenému. V roce 1998 bylo voleno 85 poslanců ve stejném počtu obvodů většinově a 35 křesel v parlamentu bylo obsazeno poměrně (Ehl 2000b: 248).

Posun směrem ke konsociačním prvkům po přijetí Rámcové dohody dokumentuje reforma volebního zákona, která zavedla čistou poměrnou volbu v šesti volebních obvodech bez volební klauzule. Nejnovější reforma pak dovolila zvolit 3 poslance makedonským občanům žijícím v zahraničí (Šedo 2007: 256). Můžeme tedy sledovat velký posun od většinového způsobu dosazování poslanců ke způsobu poměrnému. Tento posun pak dovršila změna volebního zákona domluvená napříč politickým spektrem v rámci Ochridské dohody.

4.3.5. Politický vývoj po roce 2001

O půl roku déle, než bylo stanoveno v Rámcové dohodě, se konaly parlamentní volby v roce 2002. V těchto volbách voliči ukázali nespokojenost s pravicovou politikou premiéra Ljubča Georgievského. Levice se v předvolební kampani profilovala jako naprostá opozice vůči předchozí vládě a zcela se distancovala od ekonomických, politických a společenských problémů posledních měsíců. Pravice naopak obhajovala makedonské národní zájmy a neochotu ustupovat terorismu. Výsledky výrazně potěšily albánskou menšinu v Makedonii, zatímco frustraci Makedonců prohloubily. Z makedonské části jasně zvítězila SDSM, z albánské pak nově vzniklá DUI. I to prohloubilo frustraci makedonského obyvatelstva, jelikož opravdovým vítězem voleb byl člověk (Ali Ahmeti), kterého makedonská většina považuje za teroristu a podle Makedonců by měl být uvězněn. Povolební koalici pak

⁵⁴ Ke druhému kolu pochopitelně nedocházelo, pokud některý z kandidátů získal nadpoloviční většinu a účast byla větší než 1/3.

vytvořily právě SDSM a DUI. Cílem této vlády bylo především dokončit proces realizace Rámcové dohody⁵⁵ (Rosůlek 2008a: 90-91).

Měsíc před pátým výročím (2006) přijetí Ochridské dohody se konaly v pořadí druhé parlamentní volby po zlomovém roce 2001. Výsledek potvrdil dlouhodobější průzkumy a zvítězila strana VMRO-DPMNE v čele s Nikolou Gruevským. Tato strana se nakonec dohodla na vytvoření koalice s DPA (tedy se svým bývalým koaličním spojencem z let 1998-2002) a několika dalšími marginálními skupinami. To rozhořčilo lídra DUI Ali Ahmetiho, který interpretoval krok nevzít jeho stranu do vlády jako krok proti zájmům Albánců a jako porušení Rámcové dohody. V tento moment opět docházelo k vyostření mezinárodního konfliktu (Rosůlek 2008a: 98 – 100). Situace se po volbách uklidnila a po dalších volbách z roku 2011 už VMRO-DPMNE vytvořila koalici právě s DUI. Dohromady tyto dvě strany pojila touha po vstupu do NATO a EU a také po rozvoji regionů (Hricová 2011: 209).

4.3.6. Shrnutí

O konsociační demokracii v Makedonii se dá hovořit až s přijetím Rámcové dohody v roce 2001. Tato smlouva do velké míry narovná a určuje vztahy mezi makedonskou většinou a albánskou menšinou. Dá se říci, že z východoevropských zemí je právě Makedonie nejbližší funkční konsociační demokracii, ovšem stále musíme brát v potaz, že se pohybujeme na Balkánském poloostrově. Důvod relativní funkčnosti tkví v podobě stranického systému, který je postaven nejen na etnickém, ale také na socio-ekonomickém štěpení. Toto křížení štěpných linií umožňuje větší funkčnost systému než v jiných případech východní Evropy. Velmi důležitý je v rámci Makedonie také pohled na evropskou integraci. Právě evropská integrace je společným zájmem VMRO-DPMNE a strany DUI. Tento aspekt tedy funguje napříč dalšími štěpnými liniemi a dokáže napomáhat stabilitě.

⁵⁵ Výsledky voleb z roku 2002 – SDSM – 40,5%, VMRO-DPMNE – 24,4 %, DUI – 11,9%, DPA – 5,2%, PDP – 2,3%

5. Srovnání společensko-politických podmínek v západní a východní Evropě a jejich vliv na funkčnost konsociační demokracie

V závěrečné kapitole mé práce bych rád nejprve srovnal to, jak mnou vybrané západoevropské a východoevropské konsociační demokracie fungují či fungovaly a také to, jak tuto funkčnost ovlivňují společensko-politické podmínky v těchto zemích. Rád bych se také zaměřil na to, jaké společensko-politické podmínky panovaly v zemích využívajících konsociační demokracii a jestli existují zásadní rozdíly v těchto podmínkách, které by ovlivňovaly funkčnost tohoto modelu v praxi. Tato kapitola se tedy bude skládat především z hodnocení příznivosti nebo nepříznivosti společensko-politických podmínek v daných státech a tomu, jak tyto podmínky ovlivnily úspěšnost fungování konsociačních demokracií. A pochopitelně to, jak se tyto podmínky lišily na západě a na východě Evropy. V této kapitole neodkazuji, jelikož se jedná o mou vlastní analýzu na základě posbíraných informací, na které jsem již případně odkazoval v kapitolách o jednotlivých případech.

U vybraných států se tedy pokusím vysvětlit, jak byly naplněny nebo nenaplněny základní podmínky vhodné pro úspěšné fungování konsociační demokracie, tak jak jsem je na základě Lijphartových prací popsal v teoretické části. Pro tuto část nebudou relevantní všechny popsané podmínky, ale řada z nich dle mého názoru ukáže, proč některé systémy fungovaly a jiné ne. Tyto faktory vnímám jako důležité při porovnávání rozdílů ve funkčnosti západoevropských a východoevropských konsociačních demokraciích.

Nejprve se zaměřím na společensko-politické podmínky v mnou zkoumaných západoevropských demokraciích. V rakouském případě je důležitá stranická struktura. Ta se vytvářela již mnoho desítek let před aplikací konsociační demokracie a tyto strany (ÖVP a SPÖ) se jako reprezentanti svého bloku neměnily. První republika byla obdobím, kdy se tyto dvě strany pokoušely získat většinu, avšak to vedlo ke kolapsu systému a následné občanské válce. Byl to však dlouhý proces, než tyto strany pochopily, že systém neovládou, a že pokud chtějí zachovat existenci svého státu, budou

muset začít spolupracovat. Tomuto uvědomění ovšem předcházela dlouhá doba, během které se systém ustavoval. V případě Rakouska je klíčové vnější ohrožení. Konsociační demokracie zde vzniká po druhé světové válce, kdy bylo Rakousko prakticky součástí Německa. Elity si uvědomily, že čelit nebezpečí mohou pouze společně. V meziválečném období prakticky fungovalo Rakousko jako dva státy se dvěma samostatnými armádami a po válce bylo elitám jasné, že opakování takové situace mohou zabránit pouze společně. Dokonce až do roku 1955 byly na území Rakouska vojska vítězů druhé světové války, což se dá považovat také za důvod ke kooperaci. V Rakousku bychom našli i další příznivé podmínky (tak jak je formuloval A. Lijphart), které pomohly k funkčnosti rakouské konsociační demokracie. Mluvím například o silné segmentaci společnosti, ve které obě skupiny žily do velké míry odděleně.

Dále každý segment zastupoval jediný politický aktér, který celý segment zastřešoval. Pokud by existovalo v rámci segmentu více politických reprezentantů, tak by úspěšná aplikace konsociační demokracie v Rakousku byla značně problematická. S tím souvisí značné uvědomění občanů, do jakého segmentu patří a občané se vysoce ztotožňovali se svým segmentem. Mezi další velice příznivé podmínky patří zvláštní vztah vlády a zájmových skupin, jak jsem ho popsal v kapitole o Rakousku. Jedním z příznivých faktorů je podle Lijpharta umírněný nacionalismus. V rakouském případě sice nejde o nacionalismus v pravém slova smyslu, ale také zde elity přesvědčovaly o rozdílnosti obou segmentů s tím, že jejich segment je důležitý. A po válce se tento „nacionalismus“ stal umírněným, avšak stále přítomným. To mělo do velké míry za výsledek odideologizování politiky, avšak stále se kladl velký důraz na zastupování zájmů segmentu.

Díky systému „Proporz“ (který jediný dokázal dostávat členy do vyšších státních pozic) panoval s rakouskou velkou koalicí i s vládami po ní vysoký souhlas veřejnosti. Systém „Proporz“ navíc zajišťoval rovnost segmentů, což

Lijphart také považuje za velice prospěšný faktor. A nakonec musíme zmínit obrovskou voličskou podporu segmentálních stran v poválečné éře. Co by se dalo označit za nepříznivý faktor v otázce Rakouska, je snad existence pouze dvou segmentů. Velkoněmecký tábor byl druhou světovou válkou velmi oslaben a klíčovou roli hrály bloky katolický a socialistický. Pravdou ovšem je, že přítomnost dvou segmentů není pro konsociační demokracii ideální. O Rakousku se tedy dá hovořit v konsociační éře o ryze funkčním systému⁵⁶ a z mého pohledu je tomu tak především z důvodu příznivých společensko-politických podmínek. O tom svědčí zachování stability i konsociačních praktik po konci velké koalice.

Druhou západoevropskou zemí, na jejíž společensko-politické podmínky se podívám, je Nizozemsko. V případě Nizozemí je naprosto klíčovou podmínkou napomáhající funkčnosti konsociační demokracie dlouhá tradice kooperativního jednání. Tato tradice pochází již z poloviny 19. století, kdy se v Nizozemsku etabluje demokratické zřízení. Dle mého názoru je to nejdůležitější důvod, který pomáhal k funkčnosti. Najdeme zde ovšem důvodů daleko více. Za zmínku stojí fakt, že žádný z pěti bloků (pochopitelně pokud přistoupíme na dělení nizozemské společnosti do 5 bloků) nebyl hegemonem. Stejně jako v případě Rakouska i zde napomohla aplikaci konsocialismu vnější hrozba. V případě Nizozemska šlo o první světovou válku. I v Nizozemsku se dá segmentace společnosti doložit geograficky. Každý z bloků měl svá území, což je dle Lijpharta vždy příznivější, než kdyby se bloky promíchávaly na celém území státu. V Nizozemí docházelo také ke křížení štěpících linií. Mezi další příznivé společensko-politické podmínky patří to, že každý segment měl jasně daného reprezentanta, který získával stabilní voličskou podporu. Značná totiž byla loajalita voličů vůči reprezentantům svého segmentu. Dal by se zde také vyzorovat všeobecný souhlas s vládou kartelu elit. V Nizozemsku bychom také našli silnou myšlenku akceptování rozdílnosti segmentů a

⁵⁶ I když se často objevují pochybnosti o jeho demokratičnosti.

přesvědčení, že by nebylo správné jiný segment zlikvidovat. V rámci Nizozemí si byly elity vědomy, že konfrontační jednání místo toho kooperativního by mohlo vést ke konfliktu a zhroucení celého systému. Konec konsocialismu nadešel až s příchodem nových stran, které byly založeny na jiném základě než na reprezentaci segmentu, a rozpadem tradičního stranického systému. Velikou roli hrál i vzestup vlivu nezávislých médií na konci 60. let. Tyto faktory vedly k tomu, že si lidé přestávali uvědomovat segmentální příslušnost a tím se koncept konsociační demokracie v Nizozemsku rozpadá.

Ve Švýcarsku je také klíčová tradice vytváření kompromisů a kooperace na všech úrovních vztahů. Ve Švýcarsku můžeme takovou formu tradice sledovat již od 15. století. Tato tradice a dlouhodobý vývoj se projevil v tom, že po mnoho desítek let se konsociační systém tvořil a vznikl v roce 1943, avšak ne ze dne na den. Konsociační systém přetrvává v určité podobě ve Švýcarsku dodnes a hlavním důvodem, proč se dá označit za stabilní, je faktor dlouhého trvání konsocialismu. V případě Švýcarska se nedá mluvit o vzniku konsocialismu v důsledku jedné krize nebo vnější hrozby. To, že k pravidelné kooperaci elit dochází od roku 1943, však není náhodou. Politická situace ve světě (potažmo hrozba pro Švýcarsko) má na vznik konsociační demokracie ve své institucionalizované podobě značný vliv. Ve Švýcarsku bychom po dlouhou dobu našli všeobecný pocit segmentů, že takto nastavený systém je vhodný a nezbytný k vytvoření stabilního prostředí.

Důležitou společensko-politickou podmínkou napomáhající konsociační demokracii ve Švýcarsku byl fakt, že Švýcarsko není velkým státem a tak nebylo těžké, aby se mocnosti dohodli na tom, že Švýcarsko je prostě neutrální zemí a do jejích záležitostí není vhodné se vměšovat. Tento fakt byl po celou druhou polovinu 20. století dodržován a to také napomáhalo stabilitě konsociačního modelu. Zmiňme ještě další společensko-politické podmínky, které by se daly označit za klíčové pro funkčnost švýcarského konsocialismu. Jedná se například o naprosto netradiční vztah vláda vs. opozice nebo

například o obrovskou podporu segmentálních stran ze strany voličů pro vládu kartelu elit.

Poslední západoevropskou zemí, kterou jsem zkoumal, je Belgie. I společensko-politické podmínky v Belgii zaručovaly dlouhou dobu funkčnost konsociační demokracie. V Belgii je také důležitá tradice vytváření konsenzu. Tu můžeme najít již v dobách boje za nezávislost na Nizozemsku v první polovině 19. století a později u dohod o rozšíření volebního práva. V případě Belgie je důležitá vysoká míra segmentace společnosti. Každý z bloků měl svá média, své školy apod., což mělo za výsledek, že bloky od sebe byly prakticky oddělené. I belgická konsociační demokracie vzniká za druhé světové války, tudíž i zde hrála vnější hrozba důležitou roli. Belgické konsociační demokracii nahrávala také rovnováha segmentů, tedy situace, kdy žádný z bloků prakticky nemohl dlouhodobě ovládnout systém. Další příznivou podmínkou byla existence jedné strany v každém segmentu. To je dobře vidět na případě Katolické strany, na kterou sice segment nebyl přísně orientován, přesto příslušníci katolického segmentu nevolili jinou stranu. S tím souvisí i všeobecný souhlas s vládou kartelu elit, který bychom zde také našli.

Nyní se podívám na společensko-politické podmínky v zemích východní Evropy. Jak uvidíme, tak zde byly tyto podmínky v dobách ustavení nebo existence poměrně dost odlišné od mnou popsaných podmínek v západní Evropě a to mělo (nebo stále má) následně vliv na funkčnost politického systému. Jako první se pokusím v krátkosti analyzovat společensko-politické podmínky v Bosně a Hercegovině. Zde neexistovala naprosto žádná tradice kompromisního jednání ani tradice kooperace mezi elitami, které měly v novém státě rozhodovat. V novém státě, jako byla v polovině 90. let Bosna, nebylo takovou tradici ani možné najít. Dalším důležitým faktorem byla existence vnějšího ohrožení, ovšem v jiné podobě než ho považoval Lijphart za příznivou podmínku. Okolní státy (Srbsko a Chorvatsko), které si dělaly nárok na bosenské území, byly etnicky propojeny se skupinami obyvatel uvnitř

Bosny a Hercegoviny. Vždyť bosensko-srbské elity koordinovaly svůj postup se Srbskem a vzhlížely k němu jako ke státu, ke kterému patří. To samé se dělo i u chorvatských elit. Tento typ ohrožení nemůže napomáhat konsociační demokracii. Tento typ vnějšího ohrožení bychom v žádném západoevropském případě (dokonce ani v případě Rakouska) nenašli. V případě Bosny (a později si ukážeme, že tomu tak je i v kyperském případě) se tedy jedná o jiný typ vnějšího ohrožení. Dalším nepříznivým faktorem, s kterým se také nesetkáme v případě západoevropských států, je fakt, že konsociační demokracie je zvenčí vnucenou záležitostí. To, že se o tento systém nezasloužily samotné bosenské elity, mělo za následek, že bychom v Bosně nenašli žádný všeobecný souhlas s touto formou systému a už vůbec s pocitem nutnosti takového typu demokracie v uvažování elit. S tím je spojen i problém toho, že každé etnikum má jiný pohled na ideální podobu Bosny. A žádný z těchto ideálních plánů není naplněn. Další podmínkou může být, že díky vnucenosti konsociačního modelu z mezinárodního prostředí existují konsociační mechanismy pouze na papíře a ne v reálném chodu systému. To má pak za následek, že elity se často pokouší systém blokovat. Klíčová je také postava Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu, bez kterého by se systém Bosny prakticky zhroutil. Tento Vysoký představitel pak v Bosně hraje prakticky roli jakéhosi protektora. Nepříznivou podmínkou pro konsociační demokracii je také přílišná vázanost elit na svůj segment, což jim znemožňuje jednat konsenzuálně. Nesmíme zapomínat ani na historické okolnosti, které se dají do společenských podmínek začlenit. V Bosně je totiž stále přítomná zkušenost z války a přítomné jsou faktory jako například touha po pomstě. Každé etnikum vidí jiný segment jako nepřitele a nevidí důvod, proč se s nimi dohodnout. Masy by to pak považovaly za selhání svých elit. Obrovskou překážkou je také silný nacionalismus, který prostupuje nejen společností, ale také stranickým systémem. V Bosně najdeme ale i řadu příznivých podmínek, které by za určitých okolností mohly pomoci k pozdějšímu fungování konsociační demokracie. Mám tím na mysli jasně dané štěpící linie ve

společnosti, rovnost segmentů (neexistence hegemonního etnika), malá velikost státu, soudržnost jednotlivých etnik dovnitř apod. V případě Bosny ale neexistuje tradice a stále je přítomná nesnášenlivost mezi segmenty a tak je otázka funkčnosti konsocialismu v Bosně během na dlouhou trať.

Nyní se podívám na společensko-politické podmínky na Kypru a na to, jak ovlivnily funkčnost konsociační demokracie v letech 1960-1963. Problémem číslo jedna v případě Kypru byly nesnášenlivé vztahy mezi kyperskými Řeky a kyperskými Turky, které je možné vysledovat již z dob nadvlády Osmanské říše. Na vztahy, které se formovaly tímto způsobem, je velice složité aplikovat konsociační model. Aplikace konsociační demokracie na Kypru nebyla důsledkem vnější hrozby, ale spíše hrozby vnitřní. Na území Kypru totiž docházelo k problematickým střetům mezi kyperskou většinou a tureckou menšinou. Jedinou vnější „hrozbu“, kterou zde můžeme nalézt, byla snaha Turecka a Řecka o rozdělení ostrova a připojení částí ostrova ke svým územím. Takový typ vnější hrozby se však podobá tomu typu, který jsem popsal u případu Bosny. Nedá se tedy považovat za vhodnou podmínku. Ani v případě Kypru nenalezneme žádnou tradici kompromisního jednání a navíc stejně jako v případě Bosny se jedná o model demokracie vnucený. V případě Kypru můžeme vysledovat ještě daleko větší nesouhlas s takto nastaveným systémem. Prakticky nikdo na Kypru nepovažoval tento systém za vhodný, natož jako nutný pro chod státu. Obrovským problémem Kypru byla nerovnováha segmentů, kdy jeden ze dvou segmentů je jasně dominantní. V takovém případě prakticky nemá konsociační demokracie šanci na úspěch. V letech 1960-1963 dokonce na Kypru vidíme nesoulad mezi požadavky elitami a mas uvnitř většinového řeckého segmentu. Zatímco elity si přály samostatnost Kypru, tak masy volaly po připojení k Řecku. Problémovým prvkem také bylo, že systém nastavený z vnějšku v praxi nefungoval a byl permanentně zablokovaný. Další nepříznivou podmínkou byla neexistence dalšího štěpení vedle etnického, které by se s tímto štěpením křížilo a tím ho alespoň zmírňovalo. Největšími problémy tedy byla nulová loajalita občanů

vůči systému, nulová tradice kompromisního chování a fakt, že nastavení systému považoval většinový segment za diskriminační. Za takových podmínek dle mého nebylo možné konsociační model udržet a v žádném případě nemohl vést ke stabilitě systému. Hlavním důvodem z mého pohledu byla právě podoba společensko-politických podmínek, které se v práci věnuji.

Poslední zemí východní Evropy, jejíž společensko-politické podmínky mne vzhledem k aplikaci konsociační demokracie zajímaly, je Makedonie. Ani zde, stejně jako u předchozích východoevropských konsociačních demokracií, se nemůžeme bavit o žádné předchozí tradici kompromisního jednání. Ta je stejně jako v případě Bosny a Kypru nulová. V Makedonii nenalezneme tolik nepříznivých podmínek jako v ostatních státech východní Evropy, přesto nulová tradice konsocialismu není jediným nepříznivým faktorem. Obrovskou nevýhodou je existence pouze 2 segmentů, přičemž jeden je značně hegemonní. V tomto ohledu je zde situace podobná jako v kyperském případě. V Makedonii není možné nalézt ani v době vzniku, ani poté žádné vnější ohrožení (pokud nebereme jako ohrožení možnost přelití konfliktu v Kosovu do Makedonie). Ovšem najdeme zde značné vnitřní ohrožení, které se projevuje silným antagonismem mezi makedonskou většinou a albánskou menšinou. Problémem Makedonie je také fakt, že stejně jako v Bosně a na Kypru byl konsociační model vnucený zvenčí, což vytváří problém s legitimitou pro masy i elity. Je pak složité najít všeobecný souhlas pro takové nastavení systému, jako tomu bylo v západoevropských konsocialismech. Makedonie je ale z východoevropských zemí jednoznačně nejbližší stabilnímu systému. Nahrává tomu řada příznivých faktorů pro funkčnost konsociační demokracie. Především je to podoba stranického systému, který odráží to, že v Makedonii najdeme více druhů štěpících linií⁵⁷, které se kříží a tím napomáhají stabilitě. Dále je to nepatrná velikost státu a s tím spojené relativně nízké absolutní zatížení rozhodovacího aparátu či geografické oddělení segmentů. Za

⁵⁷ Kromě etnického bychom našli štěpení socio-ekonomické či štěpení týkající se zahraniční politiky, např. evropské integrace.

příznivou podmínku se dá označit v současné době to, že idea Velké Albánie již po roce 1991 není v uvažování albánských elit aktuální. Jak jsem řekl, tak v Makedonii je šance na funkční konsociační demokracii největší z východoevropských zemí. Přesto jsem však v této otázce poměrně skeptický a to díky tomu, že společensko-politické podmínky, které jsou nepříznivé, jsou stále velice vážného charakteru. Především vidím problém v tom, že se časem může změnit například podoba stranického systému či podoba štěpících linií a systém bude nastaven najednou jinak. A v takové situaci může dojít k tomu, že makedonská většina se vzbouří proti konsociačnímu modelu, protože pro ní nebude ničím výhodný. Přesně tak, jak se tomu stalo v první polovině 60. let na Kypru.

Jak jsme zjistili nejen z této kapitoly, ale v podstatě z celé mé práce, tak podmínky pro konsociační demokracii byly naprosto odlišné v západoevropských a východoevropských zemích. Nyní se pokusím vytknout ty největší rozdíly ve společensko-politických podmínkách, které z mého pohledu ovlivnily to, že západoevropské konsociační demokracie můžeme považovat za relativně funkční a východoevropské (snad s otazníkem nad Makedonií) za prakticky nefunkční. Vycházet přitom budu z mnou popsaných podmínek v zemích západoevropských a východoevropských, které jsem analyzoval v rámci této kapitoly. Tím nejviditelnějším a z mého pohledu také naprosto klíčovým rozdílem je tradice konsociačního (nebo kompromisního) jednání. V prakticky všech západoevropských zemích (snad až na výjimku Rakouska, kde však byla tato otázka velice specifická), které jsem rozebíral, najdeme dlouhodobý vývoj, který kontinuálně vyústil v konsociační demokracii. Jedině takový postup dokáže z konsociační demokracie udělat funkční systém. Právě tento aspekt ve východoevropských zemích naprosto chyběl. V zemích východní Evropy se ke konsociační demokracii přistoupilo skokově v rámci jedné krize a to ještě většinou na podkladě válečného konfliktu. To je z mého pohledu jeden z nejdůležitějších aspektů, proč se dají označit východoevropské konsociační demokracie za nefunkční.

Za další rozdíl v obou skupinách zemí vidím v otázce vnější hrozby. Ta je pro stát jistě velice nepříjemnou záležitostí, ovšem vzhledem k funkčnosti konsociační demokracie se zdá být otázka společného vnějšího nepřítele nepostradatelná. Všechny západoevropské konsociační demokracie vznikají v dobách světových válek, které bujily okolo těchto států, ovšem východoevropské vznikají bez vnějšího nebezpečí a navíc naopak díky konfliktu uvnitř státu. Arend Lijphart by se mnou možná nesouhlasil, ale podle mého názoru je takový scénář nepřijatelný pro to, aby byl systém poté stabilní na základě konsociační demokracie. V případě Makedonie a Kypru je obrovský problém existence pouze dvou segmentů, přičemž jeden je dokonce hegemonním. Ani v takové situaci podle mne nemůže konsocialismus dlouhodobě posilovat mír a stabilitu. V Rakousku sice také existovaly pouze dvě skutečně silné strany, ale ani jedna nebyla hegemonní a věděly (díky zkušenosti z První republiky), co může další konfrontační chování znamenat pro stát.

Dalším rozdílem je, že zatímco v západoevropských zemích se na konsociačních mechanismech dohodly politické elity v rámci státu, tak ve východoevropských státech byla konsociační demokracie víceméně vnucena zvenčí. Takový postup pak vede k tomu, že samotné elity nepřijímají vnucený postup za svůj, za legitimní či dokonce nepopíratelný. Je totiž velice pravděpodobné, že pokud by tento vnucený systém podpořily, tak by se jejich segment bouřil, že nehájí zájmy své skupiny a ještě k tomu spolupracují s těmi, vůči kterým cítí nějakou křivdu. Takový scénář je ve východoevropských státech velice běžný a znemožňuje tím jak to, aby byl takto nastavený systém považován za správný, tak i všeobecný souhlas s vládou kartelu elit. Dalším důsledkem takového scénáře je, že elity často systém zablokovávají, jelikož si ho samy nevymyslely a tak necítí potřebu ho dodržovat. V jistém smyslu existuje přesvědčení, že by jim to u mas neprocházelo. Myslím si, že takové jednání v západoevropských konsociačních demokraciích nenajdeme.

Za rozdíl mezi západoevropskými a východoevropskými zeměmi využívajících konsociační demokracii vnímám také samotné vztahy mezi segmenty. V západoevropských státech dle mého existovalo uvědomění si rozdílnosti mezi segmenty, ale nejednalo se o vztahy nesnášenlivé⁵⁸. Elity i masy segmentů to braly jako danou věc a jejich zájmem bylo udržet stabilní prostředí bez konfliktů. Ve východoevropských zemích i díky předchozím válečným konfliktům (v případě Bosny a Makedonie) a díky dalším faktorům, které jsem popsal dříve (vnucenost zvenčí, existence hegemonního segmentu, který se musí podřizovat apod.), bují spíše nesnášenlivost mezi segmenty, u které je otázkou, jak dlouho je i z mezinárodního prostředí udržitelná, aby nedošlo k dalším konfliktům. Zvláště mám na mysli balkánské země (nejvíce pak Bosnu), kde je nesnášenlivost mezi etniky na poměrně vysoké úrovni.

Posledním faktorem, který jsem ve své práci příliš nerozebíral, ale považuji ho za důležitý v otázce funkčnosti konsociační demokracie, je ekonomická otázka. V západoevropských zemích mohl takový systém úspěšně fungovat, jelikož v dobách relativního blahobytu bylo lehčí se domluvit v otázkách ekonomických. V zemích východoevropských nebyla ekonomická situace v dobách zavedení konsociačních demokracií nijak růžová. A to podle mého mělo také značný vliv na úspěšnost aplikace konsociačních mechanismů.

6. Závěr

O aplikaci konsociačního modelu mimo oblast západní Evropy se v posledních letech (maximálně desetiletích) v odborných kruzích značně diskutuje. Vždy se podobná debata vynoří při pokusu o aplikaci nové konsociační demokracie v některém ze států východní Evropy. Z mého pohledu je taková debata naprosto na místě, jelikož existuje několik pohledů

⁵⁸ Respektive možná nesnášenlivé byly, ovšem v západní Evropě můžeme vysledovat jinou kulturu, která respektuje lidská práva, má úctu k životu druhého člověka. Tím se také do velké míry liší od východoevropských (především balkánských států). Západoevropské státy si totiž takovou formu vztahů, která dnes panuje na východě Evropy zažila již v obdobích náboženských válek.

na tuto problematiku a tyto pohledy mohou ovlivnit další fungování zaběhlých konsociačních demokracií nebo dokonce pokusy o aplikaci konsociační demokracie v nových vnitřně fragmentovaných systémech. Pokusil jsem se touto prací do této debaty přispět, a sice studiem společensko-politických podmínek v konsociačních demokraciích a jejich vlivu na úspěšnost jejího fungování. Mojí tezí bylo, že společensko-politické podmínky zásadně tuto funkčnost ovlivňují. Abych s tímto tématem mohl pracovat a také zjistit, zda může konsociační demokracie úspěšně fungovat mimo západní Evropu, tak jsem se pochopitelně musel západními konsocialismy zabývat. Musel jsem se ale také zabývat odlišným prostředím, ve kterém bych porovnával zdejší společensko-politické podmínky s těmi v západní Evropě. V tomto ohledu jsem se rozhodl zůstat na evropském kontinentě a zkoumat země východní Evropy. V těchto zemích se totiž jedná o neúspěšné nebo hybridní pokusy o aplikaci konsociační demokracie a mne v mé práci zajímalo, jaký vliv na to měly právě společensko-politické podmínky v daných zemích.

V práci jsem pochopitelně musel nejprve představit, co to vůbec konsociační demokracie je a dále také to, co se myslí společensko-politickými podmínkami, které jsou pro tento model demokracie relevantní. Za tímto účelem jsem využil podmínek, které ve svých pracích Arend Lijphart označoval za důležité a příznivé. V dalších částech jsem pak popisoval fungování jednotlivých konsociačních demokracií s ohledem na to, jaké společenské podmínky v daných státech panovaly a také s ohledem na celkovou úspěšnost aplikace konsociačních demokracií. V této části jsme si již ukázali, že západoevropské konsociační demokracie (označovány za klasické konsociační případy) se prokazovaly vysokou mírou stability a úspěšností aplikace konsociačního modelu. U východoevropských zemí jsme si naopak ukázali, že existují značné limity, které brání označení těchto systémů za stabilní či dokonce úspěšné.

V analytické části jsem se pak věnoval již jen rozboru samotných společensko-politických podmínek a v této kapitole jsem využil poznatků posbíraných z kapitol o jednotlivých případech. Tyto poznatky jsem poté porovnával a docházel k tomu, že skutečně existují zjevné rozdíly mezi tím, v jakých podmínkách fungovaly mnou vybrané západoevropské konsociační demokracie a v jakých podmínkách fungovaly mnou vybrané východoevropské konsociační demokracie. V této kapitole jsem tímto postupem zjistil řadu zásadních odchylek mezi západoevropskými a východoevropskými případy, respektive mezi společensko-politickými podmínkami, které bychom našli v těchto zemích.

Za největší rozdíl považuji aspekt tradice kompromisního jednání, která by předcházela samotné aplikaci konsociační demokracie. Zatímco v západoevropských státech takové tradice najdeme ve všech případech, a v některých konkrétních případech je ta tradice skutečně velice dlouhá, tak v případě východoevropských zemí je tato tradice nulová. Konsociační demokracie zde byla aplikována uměle například v důsledku jedné krize. Nefunkčnost takto nastaveného systému pak umocňuje, že se tak často stávalo po zkušenosti z válečného konfliktu mezi samotnými segmenty dané společnosti. V západoevropských konsociačních demokraciích (až na výjimku specifického Rakouska) takovou zkušenost nenajdeme. Naopak se zde objevuje větší konflikt, který probíhá v okolí či uvnitř států, ale samotné segmenty pojí dohromady existence společného nepřítele v rámci tohoto konfliktu. Na mysli mám obě světové války. V tomto smyslu je právě Rakousko už klasickým případem, jelikož právě situace okolo druhé světové války napomohla kooperaci elit v Rakousku. Dalším rozdílem je otázka vnucenosti konsociačního systému. Zatímco v západoevropských zemích se na takovémto způsobu rozhodování dohodly místní elity na základě podpory svých segmentů, tak v případě východoevropských států se jedná o vnucenou záležitost mezinárodním společenstvím za účelem vyřešit nějakou krizi v daném státě. Takový postup pak ale dle mého znemožňuje, aby takový

system měl všeobecnou podporu všech segmentů, natož pak elit, které je zastupují. Dalším rozdílem ve společensko-politických podmínkách jsou vztahy segmentů na úrovni mas. V západní Evropě si segmenty uvnitř státu v dobách konsociační demokracie uvědomovaly odlišnost od jiných segmentů, ale tento vztah nebyl vůbec nepřátelský. Kdyby byl, tak v takovém prostředí nevznikne konsociační demokracie přirozenou cestou. Ve východoevropských státech ovšem tyto vztahy většinou nepřátelské jsou. V případě Bosny a Makedonie je to z důvodu předchozího válečného konfliktu, v případě Kypru je tento fakt dán předchozí nadvládou Osmanské říše na kyperském území, z které plyne nevraživost kyperský Řeků vůči kyperským Turkům.

Ve své práci jsem tedy došel k závěru, že mezi společensko-politickými podmínkami, které panovaly v západoevropských a mezi těmi, které panovaly ve východoevropských konsociačních demokraciích jsou zásadní rozpory. A těmto rozporům ve společensko-politických podmínkách přiřkládám takovou důležitost, že mají zásadní vliv na úspěšnost fungování konsociační demokracie. V západoevropských zemích totiž vidím takové podmínky velice příznivé, což mělo za důsledek úspěšné fungování konsociační demokracie, zatímco ve východoevropských státech tyto podmínky shledávám silně nepříznivé, což podle mého názoru vedlo k nestabilitě a neúspěšnosti aplikace konsociační demokracie. Teze, kterou jsem si stanovil před psaním této práce, že podoba společensko-politických podmínek je klíčovým faktorem pro funkčnost a úspěšnost konsociační demokracie, se tedy podle mého mínění potvrdila. Myslím si, že jsem ve své práci dokázal, že konsociační demokracie může být úspěšnou pouze v případě příznivých společensko-politických faktorů, tudíž i hypotéza mé práce byla potvrzena. V opačném případě pak konsociační demokracie dle mého názoru úspěšná být nemůže.

Závěrem bych chtěl dodat, že svou práci rozhodně nechci tvrdit, že konsociační demokracie může mít úspěch pouze ve zmíněných západoevropských zemích. Takový předpoklad je podle mne chybný.

Konsociační model jistě může být cestou ke stabilitě v některých fragmentovaných státech, ovšem nestačí k tomu jen to, aby společnost v dané zemi byla heterogenní. Jak jsem se snažil dokázat v celé své práci, musí k tomu být naplněna i řada společensko-politických podmínek, což je jistě velice složité, avšak dle mého názoru to není nemožné. Model konsociační demokracie má tedy z mého pohledu opodstatnění i do budoucna.

7. Seznam literatury

Adams, T. W. : 1966. The First Republic of Cyprus: A Review of an Unworkable Constitution. In: *The Western Political Quarterly*, vol. 19, no. 3, s. 475 – 490.

Andeweg, Rudy B.: 1999. Parties, pillars and the politics of accommodation: weak or weakening linkages? The case of Dutch consociationalism. In: Luther, Kurt Richard; Deschouwer, Kris. *Party Elites in Divided Societies. Political Parties in Consociational Democracy*. Routledge: London, s. 108 – 133.

Bahcheli, Tozun: 2000. Searching for a Cyprus Settlement: Considering Options for Creating a Federation, a Confederation or Two Independent States. In: *Publius*, vol. 30, no. 1, s. 203 – 216.

Barry, Brian: 1975. Political Accommodation and Consociational Democracy. In: *British Journal of Political Science*, vol. 5, no. 4, s. 477 – 505.

Belloni, Roberto: 2004. Peacebuilding and Consociational Electoral Engineering in Bosnia and Herzegovina. In: *International Peacekeeping*, vol. 11, no.2, s. 334 – 353.

Bieber, Florian: 2006. Bosnia and Herzegovina: Slow Progress towards a Functional State. In: *Southeast European and black Sea Studies*, vol. 6, no. 1, s. 43 – 64.

Bogaards, Matthijs: 1998. The favourable factors for consociational democracy: A review. In: *European Journal of Political Research*, vol. 33, no. 1, s. 475 – 496.

Cabada, Ladislav: 2007a. Politické systémy Kypru. In: Ženíšek, Marek; Šanc, David. *Commonwealth. Politické systémy*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk: Plzeň, s. 199 – 215.

Cabada, Ladislav: 2007b. Rozpad a budování státu: případová studie Bosny a Hercegoviny. In: Waisová, Šárka. *Slabé státy. Selhání, rozpad a obnova státnosti*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk: Plzeň.

Coufoudakis, Van: 1976. United Nations Peacekeeping and Peacemaking and the Cyprus Question. In: *The Western Political Quarterly*, vol. 29, no. 3, s. 457 – 473.

Daalder, Hans: 1955. Parties and Politics in the Netherlands. In: *Political Studies*, vol. 3, no. 1, s. 1-16.

Daalder, Hans: 1996. *The Netherlands: Still a Consociational Democracy?* Institut für Höhe Studien, Wien, no. 33, s. 1-18.

Dahl, Robert: 1966. *Political Oppositions in Western Democracies*. Yale University Press: New Haven.

Deschouwer, Kris: 1999. From consociation to federation: How the Belgian parties won. In: Luther, Kurt Richard; Deschouwer, Kris. *Party Elites in Divided Societies. Political Parties in Consociational Democracy*. Routledge: London, s. 74 – 107.

Diamant, Alfred: 1974. Austria: The Three Lager and the First Republic. In: McRae, Kenneth D. *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Stewart Limited: Toronto, s. 150 – 156.

Easton, David: 1965. *A Systems Analysis of Political Life*. Wiley: New York.

Ehl, Martin: 2000a. Bosna a Hercegovina. In: Cabada, Ladislav; Dvořáková, Vladimíra a kol. *Komparace politických systémů III*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Praha.

Ehl, Martin: 2000b. Makedonská republika. In: Cabada, Ladislav; Dvořáková, Vladimíra a kol. *Komparace politických systémů III*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Praha.

Engelmann, F.C.: 1966. Austria: the Pooling of Opposition. In: Dahl, Robert A. *Political Oppositions in Western Democracies*. Yale University Press: New Haven.

Fiala, Vlastimil: 2002. Nizozemská lokální vláda a úloha politických aktérů v procesu decentralizace. In: Fiala, Vlastimil; Říchová, Blanka. *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*. Moneta: Olomouc, Praha, s. 339 – 439.

Girod, Roger: 1974. Switzerland: Geography of the Swiss Party System. In: McRae, Kenneth D. *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Stewart Limited: Toronto, s. 207 – 225.

Griffith, Ernest S.: 1956. Cultural Prerequisites to a Successfully Functioning Democracy. In: *American Political Science Review*, vol. 50, no.1, s. 101 – 137.

Hladký, Ladislav: 2006. *Bosenská otázka v 19. a 20.století*. Masarykova Univerzita: Brno.

Hladký, Ladislav: 2009. Jihoslovanské státy po rozpadu jugoslávské federace – Bosna a Hercegovina. In: Šesták, Miroslav; Tejchman, Miroslav; Havlíková, Lubomíra; Hladký, Ladislav; Pelikán, Jan. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Lidové noviny: Praha.

Hloušek, Vít: 2001. ÖVP a proměny katolického tábora. In: *Politologický časopis*, vol. 8, no. 4, s. 348 – 368.

Hloušek, Vít; Kopeček, Lubomír: 2007. Konsensuální a konkurenční demokracie. In: Hloušek, Vít; Kopeček, Lubomír (eds.). *Demokracie – Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Mezinárodní politologický ústav: Brno.

Hricová, Helena: 2008. Bosna a Hercegovina: Země neslučitelných nacionalismů? In: Cabada, Ladislav a spol. *Komparace politických systémů –*

Nové demokracie střední a východní Evropy. Vysoká škola ekonomická v Praze: Praha.

Hricová, Helena: 2011. *Konsociační demokracie jako model fungování politického systému v Bosně a Hercegovině* [disertační práce]. Fakulta filozofická Západočeské Univerzity: Plzeň.

Hudson, Michael C.: 1967. A Case of Political Underdevelopment. In: *Journal of Politics*, vol. 29, no. 4, s. 821 – 837.

Chytilík, Roman: 2005. Kypr. In: Strmiska, Maxmilián; Hloušek, Vít; Kopeček, Lubomír; Chytilík, Roman. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Portál: Praha, s. 419 – 429.

Kasapovič, Mirjana: 2005. Bosnia and Herzegovina: Consociational or Liberal Democracy? In: *Politicka Misao: Croatian Political science Review*, vol. 42, no. 5, s. 3 – 30.

Kasum, Damir: 2006. Vývoj politického systému Bosny a Hercegoviny po Daytonu a jeho současná podoba. In: *Středoevropské politické studie*, vol. 8, no. 2-3, Dostupné na: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=276>, 28. 3. 2012.

Klíma, Michal: 1999. Skrytá tichá velká koalice. In: *Politologický časopis*, vol. 6, no. 2, s. 170 – 182.

Kruijt, J.P.: 1974. The Netherlands: The influence of Denominationalism on Social Life and Organizational Patterns. In: McRae, Kenneth D. *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Stewart Limited: Toronto, s. 128 - 136.

Lehmbruch, Gerhard: 1974. A Non-Competitive Pattern of Conflict Management in Liberal Democracies: The case of Switzerland, Austria and Lebanon. In: McRae, Kenneth D. *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Stewart Limited: Toronto, s. 90 – 97.

Lewis, W. Arthur: 1965. *Politics in West Africa*. George Allen and Unwin: London.

Lijphart, Arend: 1968. Typologies of Democratic Systems. In: *Comparative Political Studies*, vol. 1, no. 1, s. 3 – 44.

Lijphart, Arend: 1969. Consociational Democracy. In: *World Politics*, vol. 21, no. 2, s. 207-255.

Lijphart, Arend: 1975. *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands* (Second Edition, Revised). University of California Press: Berkeley, Los Angeles, London.

Lijphart, Arend: 1977. *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*. Yale University Press: New Haven/ London.

Lijphart, Arend: 1985. *Power-sharing in South Africa*. University of California: Berkeley.

Lijphart, Arend: 1999. *Patterns of democracy. Government Forms and Performance in Thirty-six countries*. Yale University Press: New Haven and London.

Lorwin, Val R.: 1974a. Belgium: Conflict and Compromise. In: McRae, Kenneth D. *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Stewart Limited: Toronto, s. 179 – 206.

Lorwin, Val R.: 1974b. Segmented Pluralism: Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies. In: McRae, Kenneth D. *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Stewart Limited: Toronto, s. 33 - 69.

Luther, Kurt Richard: 1999. Must what goes up always come down? Of pillars and arches in Austria's political architecture. In: Luther, Kurt Richard;

Deschouwer, Kris. *Party Elites in Divided Societies. Political Parties in Consociational Democracy*. Routledge: London, s. 43 – 73.

Lux, P. T. : 1946. *Österreich 1918-1938. Eine Demokratie?* Leykam Verlag: Graz.

Mayer, Kurt B: 1968. The Jura Problem: Ethnic Conflict in Switzerland. In: *Social Research*, vol.35, no. 4, s. 707 – 741.

McRae, Kenneth D.: 1974. Introduction. In: McRae, Kenneth. *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Stewart Limited: Toronto, s. 2 – 26.

Novák, Miroslav: 2001. *Jakou demokracii pro nové demokracie? Konsensuální model, efektivita a kulturně homogenní země*. Mezinárodní politologický ústav: Brno.

Peristianis, Nicos: 1999. A Federal Cyprus in a Federal Europe. In: Theopanos, Andreas; Peristianis, Nicos; Iannou, Andreas (eds.). *Cyprus and the European Union*. Intercollege Press: Nicosia.

Pollis, Adamantia: 1973. Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus. In: *Comparative Politics*, vol. 5, no. 4, s. 575 – 599.

Pulzer, Peter: 1974. Austria: The Legitimizing Role of Political Parties. In: McRae, Kenneth D. *Consociational Democracy. Political Accommodation in Segmented Societies*. McClelland and Stewart Limited: Toronto, s. 157 – 178.

Rosůlek, Přemysl: 2005. Makedonie po implementaci Rámcových dohod. In: *Mezinárodní politika*, vol. 29, no. 5, s. 22 – 23.

Rosůlek, Přemysl: 2008a. *Makedonie*. Libri: Praha.

Rosůlek, Přemysl: 2008b. Makedonie: Po demontáži národního státu Makedonců. In: Cabada, Ladislav. *Komparace politických systémů – Nové*

demokracie střední a východní Evropy. Vysoká škola ekonomická v Praze: Praha.

Rychlík, Jan; Kouba, Miroslav: 2003. *Dějiny Makedonie*. Lidové noviny: Praha.

Říchová, Blanka: 2000. *Přehled moderních politologických teorií*. Portál: Praha.

Říchová, Blanka: 2004. Rakousko. In: Říchová, Blanka a kolektiv. *Komparace politických systémů II*. Vysoká škola ekonomická v Praze: Praha.

Sciarini, Pascal; Hug, Simon: 1999. The odd fellow: parties and consociationalism in Switzerland. In: Luther, Kurt Richard; Deschouwer, Kris. *Party Elites in Divided Societies. Political Parties in Consociational Democracy*. Routledge: London, 134 – 162.

Šedo, Jakub: 2007. *Volební systémy postkomunistických zemí*. CDK: Brno.

Trigeorgis, M.H.; Trigeorgis L.: 1993. Cyprus: An Evolutionary Approach to Conflict Resolution. In: *Journal of Conflict Resolution*, vol. 37, no. 2, s. 340 – 360.

Van der Horst, Han: 2002. *Dějiny Nizozemska*. Lidové noviny: Praha.

Veber, Václav: 2002. Mezi Východem a Západem. In: Veber, Václav; Hlavačka, Milan; Vorel, Petr; Polívka, Miloslav; Wihoda, Martin; Měřínský Zdeněk. *Dějiny Rakouska*. Lidové noviny: Praha.

Wolfe, James H.: 1988. Cyprus: Federation under International Safeguards. In: *Publius*, vol. 18, no. 2, s. 75 – 89.

Wright, Quincy: 1951. The Nature of Conflict. In: *Western Political Quarterly*, vol. 4, no. 2, s. 193 – 209.

Zahariadis, Nikolaos: 2003. External Interventions and Domestic Ethnic Conflict in Yugoslav Macedonia. In: *Political Science Quarterly*, vol. 118, no. 2, s. 259 – 279.

Zervakis, Peter: 2002. Die politischen Systeme Zyperns. In: Ismayr, W.(ed.). *Die politischen Systeme Osteuropas*. Leske+Budrich: Opladen, s. 847 – 892.

8. Resumé

In my bachelor thesis, I was interested in which way socio-political conditions influence the functioning of consociational democracy and how these socio-political conditions differ in countries of western Europe and eastern Europe, in which was consociational democracy used. For this purpose I have chosen four west-european and three east-european countries. From west-european countries I pay attention at Austria, Netherlands, Switzerland and Belgium. From east-european then at Bosnia and Herzeg, Cyprus and Macedonia. At first I focused on the theory of consociational democracy. On that, how this type of democracy arise, what consociational democracy is at all, which signs are characteristic for consociational democracy and which socio-political conditions are favourable for consociational democracy according its author Arend Lijphart. In chapters about countries I focus on the form of consociational democracy and socio-political conditions in given countries. In final chapter I analyze socio-political conditions in all countries and I came to the conclusion, that these conditions are very different in western and eastern Europe. From my opinion, and I wrote it in my thesis, they are different to the size, that it has key influence on succesfull or unsuccesfull functioning of consociational democracy. The main differences, which I recognize during writing my thesis, are tradition of consensual behavior (on the West of Europe it is, on the East of Europe not), existence of external threat (in western Europe) or internal threat (in eastern Europe), then the fact, that consociational democracy in the eastern Europe was forced from international surroundings (in western Europe it was by natural way) and we can say that different were also relationships between groups in societies. In eastern Europe they were sometimes really hostile. Hypothesis of my work was that socio-political conditions in western and in eastern Europe are different and they are different to the size that they are decisive for success of application of consociational democracy. I think that this hypothesis was in my work confirmed.

9. Seznam zkratek

BaH – Bosna a Hercegovina

CVP-PSC – Křesťansko-demokratická strana (Belgie)

DUI – Demokratická unie pro integraci (Makedonie)

EU – Evropská unie

FBaH – Federace Bosny a Hercegoviny

FYROM – The Former Yugoslav Republic of Macedonia

HDP – Hrubý domácí produkt

HDZ – Chorvatské demokratické společenství (Bosna)

NATO – Severoatlantická aliance

NLA – Národně osvobozené armáda (Albánská organizace v Makedonii)

OBSE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

OSN – Organizace spojených národů

ÖVP – Rakouská lidová strana

PDP – Strana demokratické prosperity (Makedonie)

PDPA - Strana demokratické prosperity Albánců v Makedonii

RS – Republika Srbská

SBaH – Strana pro Bosnu a Hercegovinu

SDA – Strana demokratické akce (Bosna)

SDP – Sociálně-demokratická strana (Bosna)

SDS – Srbská demokratická strana (Bosna)

SDSM – Sociálně demokratický svaz Makedonie

SPÖ – Sociálnědemokratická strana Rakouska

UNFICYP – United Nations Peacekeeping Force in Cyprus

USA – Spojené státy americké

VMRO-DPMNE - Vnitřní makedonská revoluční organizace – Demokratická strana makedonské národní jednoty